

კრიტიკული შენიშვნები

(«ამოდის, ნათლება» და სხვა მოთხრობები ვაჟა-ფშაველასი, 1898წ.)

სიხარულით ვეგებებით ყოველ საყმაწვილო წიგნს, თუნდ დიდი ღირსებისაც არ იყოს; ჩვენს ბავშვებს ისე ცოტა აქვთ საკითხავი, რომ დიდ ღირსებას ვინღა დაეძებს! ვაჟა-ფშაველას წიგნაკი ისეთის ღირსების არის, რომ საყმაწვილო ლიტერატურაში საპატიო ადგილს დაიჭერს; რამდენადაც ყმაწვილებისათვის არის ეს წიგნი შესაფერი, იმდენადვე ხალხისათვისაც უმთავრესი ღირსება ყველა ამ მოთხრობებისა არის მეტად ცოცხალი, მხატვრული ენა, ზნეობრივი აზრი, ზოგიერთი ნადირის ცხოვრების გაცნობა; – ყველა ამგვარი თვისებები ამ მოთხრობებისა პატარა ყმაწვილს კითხვას შეაყვარებს და შესაფერ მასალასაც მისცემს მის გონებას.

წიგნში მოთავსებულია ოთხი მოთხრობა; ერთს გარდა, ყველაში ოთხფეხი ან ფრინველებია მომქმედ პირებად გამოყვანილი. პირველში აღწერილია მგლის ცხოვრება ზამთარში. მოგროვდნენ ერთ ზამთრის ღამეში მშიერი მგლები იმ განზრახვით, რომ სოფელს შეჰპაროდნენ. დაეშვნენ თავქვე, სოფლისაკენ, მაგრამ ამ დროს მთვარე ამოვიდა, შუქი მოჰფინა არემარეს და მგლების საქმეც ჩაიშალა: სოფელში ვეღარ შეიპარებოდნენ. შიმშილმა თავისი ქნა: მგლებმა ერთმანეთს დაუწყეს თვალიერება, შემდეგ მიცვივდნენ ბებერ მგელს და მალე ბეწვიც კი გააქრეს მისი. მეორე მოთხრობა, «დათვი», საუკეთესოდ მიგვაჩნია მთელ წიგნში: აქ მოთხრობილია შესანიშნავი შემთხვევა სოფლის ისტორიაში: დათვის მოკვლა! პირველ თავში აღწერილია დათვი თავისი ზნე-ხასიათით ისე ხელოვნურად, რომ კარგი მეცნიერული წერილიც ვერ დაუხატავს ბავშვს დათვს ასე ცოცხლად, როგორც აქ არის დახატული. მეორე თავში აღწერილია, თუ როგორ გაჩნდა ერთ სოფელში დათვი, როგორ მოემზადნენ სოფლელები მის მოსაკლავად, გაილაშქრეს და დაამარცხეს დათუნა. სოფელში როცა დათვის ბინას მიაგნებენ, საუკეთესო მონადირეები და გულადი ბიჭები მოიყრიან თავს. შეიქმნება დაჟანგებული თოფების ფერვა, ცულების ლესვა და ბოლოს ისეთი ამბით წავლენ დათვზე სანადიროდ, თითქოს სამშობლოს მტერს ებრძოლებიანო. ყოველივე ეს ისე ცოცხლად არის აღწერილი, თითქოს თქვენის თვალთ ხედავთ; ისეთი მოთხრობის შინაარსის გადმოცემა, რომლის უმთავრესი ღირსება მხატვრულ აღწერილობაში მდგომარეობს, ძნელი არის და უფერულიც გამოდის; ამიტომ არც ვკისრულობთ შინაარსის გადმოცემას. შეიძლება, მიპასუხო, მკითხველო: როგორც გინდა, ისე ფქვამ: ხან წუნობ ცალიერ ესთეტიკას, ხან არაო, მაგრამ ერთი ეს, – რომ ამ მოთხრობაში, როგორც უკვე მოგახსენე, მარტო ესთეტიკა არ არის; მეორე – რაც ეპატიება კი არა, მოეთხოვება კიდევ საყმაწვილო მოთხრობების დამწერს, ის დაეძრახება ბელეტრისტს ან პოეტს. დიდი ადამიანის გონებას უნდა წარუდგინო ცხოვრების დამახასიათებელი სურათები, ფორმისათვის კი ჩვეულებრივი ნორმა არსებობს: ენა უნდა იყოს უბრალო, ადვილად გასაგები, მეტი საჭირო არ არის; დიდისათვის უმთავრესი მნიშვნელობა შინაარსსა აქვს. როცა მწერალი მკითხველს ან არარაობას ან დაობებულ და გაცვეთილ აზრს აწვდის ულამაზეს ფორმაში,

ამისთანა მწერალი თვითონაც უქმად ჰკარგავს დროს, სხვასაც აცდენს. პატარა ბავშვების მწერალი კი ხშირად სხვაგვარ პირობებშია: პატარას, ათ-თერთმეტ წლამდე, სანამ ზნეობრივ აზრებს მიაწვდიდე, კითხვა უნდა შეაყვარო; ამას კი მხოლოდ ცოცხალი ენით დაწერილი მოთხრობებით და მხატვრული დასურათებით მიაღწევთ. ამ მოთხრობაში გაიცნობს ბავშვი აგრეთვე ხალხის ზოგიერთ ცრუმორწმუნეობას. გიგოლიმ კარგი სიზმარი ნახა და მხიარულად მიდიოდა დათვის მოსაკლავად, რადგანაც დარწმუნებული იყო, რომ დათვის მოჰკლავდა; თუ ცუდი სიზმარი ენახა, უეჭველია, მეორე დღეს სანადიროდ აღარ წავიდოდა. გაემგზავრნენ დათვის მოსაკლავად. გაცილდნენ თუ არა სოფელს, ჯერ კურდღელმა გადაურბინა წინ, შემდეგ მელამ: ეს კი გლეხების თვალში ცუდი ნიშანი იყო. ყველა დაღონდა და, გიგოლი რომ არა, უკანვე დაბრუნებას აპირებდნენ. სხვები თუ შეაშინა კურდღელმა და მელამ, გიგოლი რატომ აღარ შეშინდა? იმიტომ, რომ მან კარგი სიზმარი, «დაცდილი სიზმარი» ნახა; როცა ამ სიზმარს ნახავდა, უთუოდ მოჰკლავდა რასმე! თევდორამ და ქიტესამ წილი ჰყარეს, დათვი რომელს დაბეგვსო; წილი ქიტესას ერგო.

თევდორე ახლა თითქმის დარწმუნებულია, რომ, წილი თუკი არ ერგო, დათვი ვეღარ დაბეგვავს; ქიტესა კი გულნატკენია იმით, რომ წილმა ამას არგუნა დათვისაგან დაბეგვა.

ორ უკანასკნელ ამბავს იგავის ხასიათი აქვს. პატრონმა ვირი ამუშავა და, როცა ვირი დაბერდა და ღონე გამოელა, გააგდო ცივ ზამთარში. ადამიანმა ვირი არ შეიბრალა, მაგრამ პირუტყვებმა – ირმებმა შეიბრალებს და მოუარეს; საჭმელი უშოვნეს და სიკვდილს გადაარჩინეს.

ყოველგვარ ზნეობრივ სწავლას ბავშვებისათვის მხოლოდ მაშინ აქვს მნიშვნელობა, როცა ეს ზნეობრივი აზრი მოთხრობაში ძალდაუტანებლად არის გატარებული. როცა ზნეობრივი სწავლა ნამძალადევი არის მოთხრობაში ჩაკერებული, როცა ამკარად სჩანს, რომ ავტორს ხელოვნურად შეუქმნია სხვადასხვა პირობები რაიმე ზნეობრივი აზრის განსამარტებლად, მაშინ ასეთი მოთხრობები მიზანს ვერ აღწევენ: ბავშვებისათვის მათ სარგებლობა ვერ მოაქვთ. «უძლურ ვირში» კი ზნეობრივი აზრი, როგორც მაგ. ყველა ცხოველისადმი სიბრალული, მათი სიყვარული, მათთვის ზრუნვა, მათი ხოცვის სისამაგლე, ბუნებრივად არის გატარებული და თვით მოთხრობის მსვლელობის შედეგია. ხოლო ვირის დახასიათებაში ავტორი შემცდარია: ყველა მეიგავეების ვირი უჭკუობისა და უზრდელობის წარმომადგენელია; ამგვარი შეხედულება მარტო მეიგავეების სენტენცია არ არის, მათი ფანტაზიის ნაყოფი როდია, ხალხიც ისე უყურებს ვირს, როგორც უჭკუო, რეგვენ და უზრდელ პირუტყვს. ვაჟა-ფშაველას «უძლური ვირი» კი ნამეტანი ჭკვიანია და ზრდილობიანია. ირემი ვირს საჭმელს აწვდის, ვირი მადლიერია და ამავე დროს წუხს, მე დიდხანს ვეღარ ვიცოცხლებ მაინც და ვაითუ შენც (ირემს) საზრდო დაგაკლოო. პატრონმა მას ჯაფით სული გააძრო, სასიკვდილოდ არ დაზოგა და როცა ბედმა ვირსაც გაუღიმა და პატრონი მას კუდზე მოაბეს დასაგლეჯად, ვირის ზნეს კი არ მიბამა და სამაგიერო კი არ გადაუხადა მტრებს, გადაარჩინა.

უკანასკნელ ამბავში გამამდარი სვაკი კლდის თავზე ზის, თავის თავისქებაშია და ბულბულის კიცხვაში, რომლის ქებაც წინათ ყორანისაგან გაუგონია. აი, მოფრინდა ყორანი და ჩამოჯდა კლდეზე, სვავის შორიანხლოს. სვავმა თხოვა: მიაშბე, როგორ გალობდა ბულბულიო, და ყორანიც მოუყვა: ბულბული უგალობდა ყვავილებს, ტყეს, ანკარა წყალს, მზეს, ნიავს, სვავს

და ყორნებს ჰკიცხავდაო, მე რომ ეგ გამეგონა, მაშინვე შუაზე გავვლეჯდიო, მოუვიდა სვავს გული, – ისე ლამაზად ამბობდა, რომ დამიმონაო, უპასუხა ყორანმა. სვავმა გადაწყვიტა, მოესმინა ბულბულის გალობა. რომ დადამდა, ის და ყორანი ჭალაში ჩაემგნენ, ბულბულის გალობამ სვავსაც კი გული დაუკოდა და თვალები აუცრემლა. ახლა დარწმუნდა სვავი, რომ რაც უნდა ამხილოს ბულბულმა, ვერაფერს ვერ გაუბედავს. ასეთი პოეზიის შემდეგ სვავს და ყორანს, შუადღისას, ხევში ლეშზე ვხედავთ! მთელი ამბავი ალეგორია არის. ავტორს უსათუოდ ბულბულის სახით პოეტი გამოჰყავს. ჩვენ უნდა დავუმატოთ, რომ თუმცა სვავის გულმაც კი იგრძნო ბულბულის გალობის სიმშვენიერე, მარა რამდენსამე საათს შემდეგ ის ისევ ლეშს შეექცეოდა და მის გულს ეს სრულიადაც არ ეზიზღებოდა. ბულბულის ტკბილმა ხმამ, ცალიერმა ესთეტიკამ სვავი ისევ სვავად დატოვა! შეიძლება უფრო მეტის სიამოვნებით მოუჟდა ლეშს.

ვინც პოეტს ადარებს ბულბულს, რომელიც ვარდს, მზეს და მთვარეს უგალობს, ის პოეზიაში უმთავრესად ესთეტიკურ მხარეს ეძებს და აფასებს. შეიძლება ამის შესახებ უფრო შესაფერ ალაგას შეგვხვდეს მკითხველთან ლაპარაკი, მაგრამ ახლაც არ შეგვიძლია არ ვთქვათ, რომ დღეს ყოველი მწერლის მოვალეობა ქართველი მკითხველის წინაშე იმაში მდგომარეობს, რომ, თუ შეუძლია, სხვა უფრო საჭირო და დროის შესაფერი მიაწოდოს, ვიდრე ცალიერი ესთეტიკა. წარმოიდგინეთ, მკითხველო, რომ ზაფხულის მშვენიერ დღეს უსიერ მთაში გზა დაგებნათ. დამე თუ მთაში დარჩით, საშიშია. ნუთუ თქვენ გზის ძებნას თავს დაანებებთ და გულს ასე დაიმშვიდებთ: «გულო, რად გინდა გზის პოვნა? შეხედე, შენ გარშემო რა დიად სურათს წარმოადგენს ბუნება: მთის დარაჯნი ამართულან და უხვ ფოთლებში მზის შუქს აკრთობენ; ჩიტები საამურათ ჟღურტულებენ, ნაკადულები მოჩუხჩუხებენ და მდელოთი შემოსილ ნაპირებს ესიყვარულებიან და სხვადასხვა». რანაირი ესთეტიკოსიც უნდა იყოთ, დიადი ბუნების ლამაზი სურათები ვერ დაამშვიდებენ თქვენს გულს, სანამ გზას არ იპოვით. ჩვენი საზოგადოებაც დღეს გზა-დაბნეულია: ჩვენი ცხოვრების სასწორი ისტორიულმა აუცილებლობამ შეარყია და აატოკა; რა არის დროგადასული და მოსასპობი, რა არის დროის შესაფერი და ხელმოსაჭერი, არავინ იცის, – ყველა გამოურკვეველ მდგომარეობაშია; ასეთ დროს ხალხს ცხოვრების გათვალისწინება უნდა, ჭემმარტივი გზის ჩვენება და ვაჟას მოთხოვნებიც ამ მიზანს ისახავენ.

1899 წ.

რ ა რ ი ს კ რ ი ტ ი კ ა

(ბუნება და მშვენიერება – პოეზია და კრიტიკა)

არ გაგივლია მკითხველო, ახალ გაზაფხულზე ბაღში? სხვადასხვა ფერად აყვავებული ხეხილი მაყურებლის თვალს იტაცებს; ერთი კოკორი მთლად გადაშლილია და მზისათვის მიუშვერია მკერდი, მეორეს ოდნავ გაუღია ნორჩი ფურცლები და ეკეკლუცება ფუტკარს, მესამე ეს არის ახლა აპირობს ბუდიდან გამომდრომას; ნორჩი ფურცლები მზის სხივებს სხვადასხვა ფერად აკრთობენ და გაცოცხლებულ, გაღვიძებულ ბუნებას სილამაზით ავსებენ. თუ გინახავს ასეთი სურათი, მხოლოდ სინამდვილეში უფრო ცხოველი, უფრო მიმზიდველი, ნუთუ

ერთხელ მაინც არ გითქვამს: მშვენიერია სიცოცხლე, მშვენიერია ქვეყნიერება, მშვენივრად არის მასში ყოველივე გაწესრიგებულიო? ის თვისება, რომლის შემაერთებელ მცნებასაც ჩვენ მშვენიერებას ვუწოდებთ, უხვად არის გაბნეული ბუნებაში თვით უსულო საგანთა შორისაც. ის აერთებს, აკავშირებს ერთმანეთთან მაღალი კლდიდან გადმომჩქეფარე ნაკადულს, მაისის გაშლილ ვარდს, მოციმციმე ვარსკვლავს, ცისარტყელას და სხვ. მისთვის არც ალაგი, არც დრო არ არსებობს. ის ყველგან არის, ცასა და დედამიწას აერთიანებს.

დილით ადრე არ გინახავთ ბალახზე აგორებული ცვარი? არ დაგიწყია მისთვის ცქერა, როგორ აკრთობს ის ახლად ჩამოშვებულ მზის სხივებს და ალმასივით ბრჭყვიალებს! ეს ერთი წვეთი წყალიც კი მშვენიერების მატარებელია: თოვლი რა არის, განა არ შეგიძინევია ხშირად, რა ლამაზი, რა სიმეტრიული სახე აქვს მის პატარა ფერფლს? აქაც კი არის მშვენიერება, ამ პატარა ფერფლში, რომელსაც მზის ერთი უბრალო სხივიც კი არსებობას უსპობს.

დაანებეთ თავი უსულო საგნებს. განა ბუნებას ცხოველთა შორის ნაკლები სიუხვით დაუთესია მშვენიერება? ბუნება და ბუნების საგნები რომ მოკლებული იყოს ყველა ამ თვისებას, რომელსაც ადამიანის ენა მშვენიერებას უწოდებს, ყოველიფერი მკვდარი, უსიცოცხლო, მიუზიდველი იქნებოდა, _ თვით ადამიანის ცხოვრებასაც კი არ ექნებოდა ფასი. რა სიცოცხლეა ის სიცოცხლე, რომელიც მშვენიერებას მოკლებულია? _ «გველსა ხვრელით გამოიყვანს ენა ტკბილად მოუბარო», უთქვამს უკვდავ რუსთაველს. მშვენიერების გამოხატულებას ბუნებაში ორგვარი სახე აქვს, ან, უკეთ რომ ვთქვათ, მშვენიერება ცოცხალ ქმნილების შემეცნებას მხოლოდ ორი გზით აღწევს: თვალის შემწეობით და ყურის შემწეობით. სმენელობითი შეგნება მშვენიერების უფრო მეტ ესთეტიურ განვითარებას ითხოვს ცხოველისაგან, ვიდრე მხედველობითი შეგნება: ნახულის აწონა და დაფასება უფრო ადვილია, ვიდრე გაგონილისა. მიუხედავად ამისა, წყურვილი მშვენიერებისა იმდენად გავრცელებულია ცოცხალ არსებათა შორის, რომ ტკბილ ენას გველის გამოყვანაც კი შესძლებია ხვრელიდან; რომ აქ არავითარი გადაჭარბება არ არის, ამას ბევრი მაგალითი ამტკიცებს: ინდოეთში ადგილობრივი მცხოვრებნი ერთგვარის საკრავით იმდენად ათვინიერებენ და იმორჩილებენ შხამიან გველს, რომ მისი დაჭერაც კი უხიფათო ხდება. განა შენ თვითონ არ გინახავს, მკითხველო, გაზაფხულის პაპანაქება დღეში როგორ წამოწვება ხოლმე ქვაზე უშნო, ულაზათო ხვლიკი?! ის ამ დროს ბუნებისა და სიცოცხლის ნეტარებითა სტკბება და სრულ ბედნიერებად გრძნობს თავს. ფრინველებს რომ არ ესმოდეთ, თუ რა არის მშვენიერება, ეჭვსგარეშეა, ბუნებას აღარ ეყოლებოდა სხვადასხვა მაგალობელი ფრინველი. რით ხიბლავს, რით იმონებს მამალი ბულბული თავის სატრფოს გულს? მხოლოდ ხმის სიმშვენიერით. ფრინველთა და ცხოველთა შორის დედლის მოსაპოვებლად უმეტეს ნაწილად ბრძოლაა; ზოგან ბრძოლაა ფიზიკური, _ ვინც ყველას მოერევა, დედალიც მას რჩება, მაგრამ ხშირად და უფრო ფრინველთა შორის ბრძოლა ესთეტიურია: ვინც უფრო მოაწონებს თავს დედალს თავისი გარეგნობით, გამარჯვებულიც ის არის. ამგვარი მაგალითებით სავსეა ბუნების ისტორია. რას გვასწავლის ყოველივე ეს? აი, რას. ბუნებაში ვერ ნახავთ ვერც ერთ ცხოველს, რომელიც არ ეტანებოდეს მშვენიერებას, რომელსაც არ ხიბლავდეს მშვენიერება.

სწავლა იმისი, თუ როგორ ვითარდება და ფართოვდებოდა ისტორიის მსვლელობაში წარმოდგენა, არის ამავე დროს სულიერი და მტერიალური

კულტურის ევოლუციის შესწავლა. თანამედროვე ადამიანს და თანამედროვე საზოგადოებას თუ მივმართავთ, დავრწმუნდებით, რომ ერთ უძლიერეს წყურვილს ადამიანისას წარმოადგენს მშვენიერება, ძვირფასად მორთული სახლი მდიდრისა, ტლანქად შეღებილი კარი ღარიბის ქოხისა, რაჭველის ქამანჩა და ბეთჰოვენის მუსიკა, რკინის ბეჭედი ღარიბის თითზე და ევროპელი მდიდარი ქალის სამკაული – ყველა ნაყოფია, გამოწვეულია მშვენიერების სიყვარულით, მშვენიერების მოთხოვნილებით. რა იაფადაც უნდა აფასებდეს ყოველი ჩვენგანი სხვის აზრს, მაინც ყოველი ჩვენგანი ცდილობს, რაც შეიძლება, კარგი მხრით ეჩვენოს სხვას. წყურვილი მშვენიერებისა იმდენად მძლავრად არის ჩვენს არსებობაში გამჯდარი, რომ არც ლაპარაკის დროს, არც მიხრა-მოხრაში, არც ჩაცმადახურვაში, არც ერთ ჩვენთაგანს არ ავიწყებდა, რომ უშნოდ, ტლანქად, სასაცილოდ არაფერი მოიმოქმედოს. მოკლედ რომ ვთქვათ: ყველას გვინდა, ერთი მხრით, ჩვენში მშვენიერება იყოს, რაც შეიძლება მეტი, მეორე მხრით, – რომ ჩვენში, ყველა რაც შეიძლება, მეტს მშვენიერებას ხედავდეს.

რატომ ეტანება ამდენად ადამიანი მშვენიერებას? სად არის ამის მიზეზი? ერთი მხრით, – ადამიანში, მეორე მხრით, – ისევ მშვენიერებაში. განვითარების დაბალ საფეხურზე ადამიანს ყოველივე მშვენიერი იმიტომ მოსწონდა, რომ მისთვის ეს სასარგებლო იყო, – ამბობს ბევრი. თავდაპირველად სასარგებლო და მშვენიერი ერთი და იგივე იყო, – ამბობს გუიო თავის ესთეტიკაში. ამჟამად, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით მშვენიერებისადმი სიყვარულისა და მისწრაფების საიდუმლოება ადამიანის ეგოიზმში იმარხება – ადამიანს მოსწონს ყოველიფერი, რაც მისთვის სასარგებლოა, და რადგანაც ყოველგვარი მშვენიერი იმავე დროს მისთვის სასარგებლოც იყო, აქედან ადამიანის ბუნებაში თანდათან ჩაისახა და გაძლიერდა სიყვარული მშვენიერებისადმი.

ამგვარი აზრი შეცდომად უნდა ჩაითვალოს. როდესაც ვუკვირდებით ადამიანის მისწრაფებას მშვენიერებისადმი, ვრწმუნდებით, რომ ეს მისწრაფება მხოლოდ მოთხოვნილებაზეა დამყარებული – მშვენიერება ადამიანის ბუნების მოთხოვნილებაა, ესთეტიკურ მოთხოვნილებას კი იწვევს და ანვითარებს მხოლოდ სიამოვნება და სარგებლობა. თუ ინდოელის სალამურს გველი ხვრელიდან ამოჰყავს მხოლოდ იმ მიზეზის წყალობით, რომ გველს სალამურის ხმა სიამოვნებას ჰგვრის; თუ ზოგიერთი ფრინველი მხოლოდ ერთ მამალს ნებდება და არა მეორეს, მხოლოდ იმიტომ, რომ მისი გალობა ან მისი სილამაზე ყველაზე მეტად სიამოვნებს, თუ ჩვენ მოგვწონს მშვენიერი ქანდაკება, გამოჩენილი მხატვრობა, გაზაფხულის ლამაზი დილა, აყვავებული ველი, ბეთჰოვენის სონეტა, მესხიშვილის თამაში, გოეთეს ვერტერი და სხვა, მხოლოდ იმიტომ, რომ ყველა ეს სიამოვნებას იწვევს ჩვენში. რად იწვევს ჩემში, შენში და მასში მშვენიერება სიამოვნებას? ამის პასუხს ვერავინ მოგცემთ, – ამგვარია, საზოგადოდ, ადამიანის ნერვები, რომელთა ერთ უმთავრეს მოთხოვნილებას სიამოვნება შეადგენს.

თუმცა საძირკველი მშვენიერებისა სიამოვნებაა, მაგრამ მკითხველისათვის ცხადია, რომ საზოგადოება არ წარმოადგენს მშვენიერების კრიტერიუმს, მშვენიერების სასწორს: სულ ხშირად მას, რაც სასიამოვნოა, მშვენიერებასთან, შეიძლება შორეული ნათესაობაც არ ჰქონდეს. ამის მიზეზი სიამოვნების სხვადასხვაობაში მდგომარეობს. მშვიერ კუჭზე მადლიანი ლუკმა დიდ სიამოვნებასა ჰგვრის ადამიანს. მაგრამ ლუკმის პირში ჩადება, რა მშვენიერიც უნდა იყოს ეს პირი და მისი ღეჭვა, არავითარ მშვენიერებას არ წარმოადგენს.

სიამოვნება ორგვარია: ხორციელი და სულიერი. ყოველ და ყოველგვარ მშვენიერების უმთავრეს და უპირველეს პირობას ის შეადგენს, რომ უნდა იწვევდეს ადამიანში მხოლოდ სულიერ სიამოვნებას.

მეორე მიზეზი მშვენიერისადმი მისწრაფებისა, როგორც უკვე ვთქვით, თვით მშვენიერებაშივეა. ამის შესაგნებად საჭიროა იმის გარკვევა, თუ რა არის თვით მშვენიერება? რად ვუწოდებთ ერთ საგანს ან მოვლენას მშვენიერს, მეორეს კი არა?

რა არის მშვენიერება? არსებული, რეალური საგანი ან მოვლენაა ის თუ არა? მშვენიერება არის მხოლოდ განყენებული ცნება, _ ის გამოხატავს მარტო სახელს სხვადასხვა თვისებისას. თუ ჩვენ ვამბობთ, ესა და ეს საგანი მშვენიერებას წარმოადგენსო, ამით ჩვენ, აი, რისი თქმა, ან რისი გამოხატვა გვინდოდა: ესა თუ ის საგანი შეიცავს ერთს, ორს, სამს ან მეტს თვისებას, რომლებიც ჩვენ სულიერ ანუ ესთეტიურ სიამოვნებას გვანიჭებენ. ამგვარად, მშვენიერება არის მხოლოდ განყენებული სახელი, განყენებული წარმოდგენა რომელიმე საგნისა ან მოვლენის იმგვარ თვისებათა, რომლებიც ადამიანის სულიერ სიამოვნებას იწვევენ.

აქედან ცხადია ისიც, თუ რად ვუწოდებთ ერთ საგანს მშვენიერს, მეორეს კი არა: ერთ საგანში მოიპოება ის თვისებანი, რომლებიც მშვენიერებას წარმოადგენენ და რომლებსაც მეორე მოკლებულია; ხოლო იმის ახსნა და გამორკვევა, თუ რას წარმოადგენენ ეს თვისებანი, რა ახასიათებს მშვენიერებას _ ფრიად ძნელი და მასთან, ფრიად რთულია. აიღეთ სხვადასხვა ესთეტიკა, არისტოტელედან მოკიდებული. იმ კითხვაზე, თუ რა ახასიათებს მშვენიერებას, თქვენ ვერ მიიღებთ გადაჭრილ პასუხს, ყველა თავისებურად ხსნის ამ საკითხს, და ამიტომაც არის, რომ ესთეტიკა, მიუხედავად მთელის თავისი მეცადინეობისა, დღემდე მხოლოდ სუბიექტური აზრების კრებულს წარმოადგენს და არა მეცნიერულ ნიადაგზე დამყარებულ მოძღვრებას. ინდუქციის შემწეობით ჩვენ შეგვიძლია გამოვარკვიოთ მხოლოდ რამდენიმე მხარე, ან რამდენიმე აუცილებელი პირობა მშვენიერებისა. ავიღოთ რომელიმე მოქმედება, თუნდა თამაში. თქვენ უყურებთ ორს მოთამაშეს; პირველის თამაშში თქვენ ხედავთ მშვენიერებას, მეორისაში კი არა. რა არის ამის მიზეზი? თუ კარგად ჩაუკვირდებით მოთამაშეთა მიხრა-მოხრას და იმ შთაბეჭდილებას, რომელსაც ისინი თქვენში იწვევენ, შემდეგ ჭეშმარიტებას აღმოვაჩინოთ: ყოველგვარ მოძრაობას პირველი მოთამაშე ასრულებს ბუნებრივად, ძალდაუტანებლად, დაულალავად და მწყობრად; მეორეს კი, როგორც ტანის რხევაში, ისე ფეხის აყოლებაში სიმძიმე, მოუხეშაობა, უსწორ-მასწორობა და ნაძალადეობა ემჩნევა. ამგვარად, ყოველგვარ მოქმედებაში მშვენიერების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს ბუნებრიობა, ძალდაუტანელობა და ადვილად აღსრულება თვითთელი მიხრა-მოხრისა. აიღეთ ორი სხვადასხვა საგანი: პირველი განხორციელებაა მშვენიერებისა თქვენს თვალში, მეორე კი არა. თუ ჩაუკვირდებით ორივეს, მალე დარწმუნდებით, რომ პირველი საგნის სხვადასხვა ნაწილი ზომიერად და სისწორით არის ერთმანეთთან შეწყობილ-შეერთებული, მეორისა კი არა. ე. ი. პირველი საგნის ნაწილებში დაცულია სიმეტრია, მეორისაში კი არა. აუცილებელ და უპირველეს პიროვნებას მშვენიერებისას, რაშიაც უნდა იხატებოდეს იგი, წარმოადგენს სიმეტრია. აიღეთ სიმღერა, თუ ის მოკლებულია სიმეტრიას, ანუ, მუსიკის ენაზე, რიტმს, უთუოდ ცუდ შთაბეჭდილებას ახდენს მსმენელზე. აიღეთ ლექსი. თუ ის მოკლებულია სიმეტრიას, ანუ, პოეზიის ენაზე,

რითმასა და მარცვალთაწყობის ერთგვარობას, მაშინ ის საძაგელ შთაბეჭდილებას ტოვებს ადამიანზე.

რათ წარმოადგენს სიმეტრია, რიტმი, რითმა, ბუნებრიობა, ძალდაუტანლობა და სხვ. მშვენიერების პირობას? ამის პასუხს ფიზიოლოგები იძლევიან. იმ საგანს, მოვლენას და სხვ., სადაც ყველა ეს პირობა დაცულია, ჩვენი წარმოდგენა უფრო ადვილად ითვისებს, ჩვენი ნერვები უფრო ნაკლებად იღლებიანო, ამბობენ ისინი, და მშვენიერების სამთავროს მხოლოდ ის ეკუთვნის, რაც უფრო ნაკლებად ღლის ნერვებს და უფრო ადვილად შედის წარმოდგენაში.

ამაზე მეტს არც ერთი ესთეტიკა არ გვეუბნება. მართალია, ბევრი ტომი დაწერილა მშვენიერების დასახასიათებლად, მაგრამ ყველა მხოლოდ იმ პირობების გარშემო ტრიალებს, რომლებიც ჩვენ ჩამოვთვალეთ. თუ რამდენად გამოურკვეველია მშვენიერების კითხვა დღეს და რამდენად ძნელია მშვენიერების გარკვევა და გამოცნობა ყოველ კერძო შემთხვევაში, ამის მაგალითს უხვად გვაძლევს კრიტიკის ისტორია. ლიტერატურის ისტორიამ არ იცის არც ერთი მწერალი, რომლის შესახებაც ორ სხვადასხვა კრიტიკას ერთი აზრი გამოეთქვას.

ამგვარად, ზემოთ აღძრულ კითხვებზე ჩვენ შეგვიძლია შემდეგი ვუპასუხოთ: მშვენიერებას, ერთი მხრით, იმიტომ ეტანება ადამიანი, რომ სულიერი სიამოვნება ადამიანის მოთხოვნილებას შეადგენს, მეორეს მხრით, იმიტომ, რომ მშვენიერება გვაძლევს ძლიერ სულიერ სიამოვნებას და ამავე დროს ნაკლებად გვიღლის ნერვებს. იმ ფაქტს, რომ მშვენიერება იწვევს ადამიანში სულიერ სიამოვნებას, სულიერი სიამოვნება კი ადამიანის ერთ უძლიერეს მოთხოვნილებას შეადგენს, კაცობრიობის ისტორიაში ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს. მაგრამ ეს მნიშვნელობა არსად არ ჩანს ისე ცხადად, ისე აშკარად, როგორც ხელოვნებაში, რა იქნებოდა ხელოვნება, რომ სულიერი სიამოვნება ადამიანის ძლიერ წყურვილს არ შეადგენდეს? – მოცლილი კაცის ვარჯიშობა, მეტი არაფერი. გაცილებით ნაკლებიც – ხელოვნება სრულებით არ იქმნებოდა... სულიერი სიამოვნების წყურვილი ყოველგვარი ხელოვნების არსებობისათვის აუცილებელ პირობას შეადგენს და, თუ პირველს ადამიანი მოკლებული იქმნებოდა, ამით ხელოვნებასაც აღარ ექმნებოდა ცხოვრებაში აღარავითარი ალაგი. ცხოვრება, მშვენიერებას მოკლებული, ცხოვრება უიდეალო, ადამიანი მხოლოდ კუჭის მატარებელი – აი, რა იქმნებოდა. მაგრამ ჩვენ ხელოვნებაზე ჩამოვადგეთ სიტყვა. ხელოვნება ბევრგვარია: მხატვრობა, მუსიკა, პლასტიკა, ხუროთმოძღვრება, პოეზია და სხვა რა იქმნებოდა რაფაელის მადონა, რომ ადამიანი მოკლებული იყოს გრძნობას მშვენიერებისას, რომ სულიერი სიამოვნება მის მოთხოვნილებას არ შეადგენდეს? – ნაყოფი უსარგებლო შრომისა! რა სახელს დაიმსხურებდა ბეთჰოვენი, რომ ქვეყნად სულიერი სიამოვნება არ არსებობდეს? – შეშლილისას. გამოჩენილ ფირდოუსის სახელი ხომ არც კი ეცოდინებოდა ისტორიას და ყველა გამოჩენილი მწერლები იხსენიებოდნენ მხოლოდ, როგორც ცოცხალი მაგალითი იმ საბრალო პირთა, რომლებიც იბადებიან იმისათვის, რომ მთელი თავისი სიცოცხლე წყლის ნაყვას შეალიონ!

საბედნიეროდ, ეს ასე არ არის. ხელოვნება ერთ უძლიერეს სამკაულს შეადგენს ცხოვრებისას და მას ეტანება ყველა, განურჩევლად წოდებისა და მდგომარეობისა.

სიტყვაკაზმული მწერლობა, ანუ საერთოდ პოეზია, ხელოვნების ერთ-ერთ დარგს წარმოადგენს. მწერლობის არც ერთ ნაწილს არა აქვს იმდენი მოთხოვნილება და გასავალი ცხოვრებაში, როგორც პოეზიას, არც ერთ მწერალს არა ჰყავს იმდენი თავყვანისმცემელი, რამდენიც პოეტს. აიღეთ გამოჩენილი

მეცნიერი და გამოჩენილი პოეტი. განა პირველს ნაკლები სარგებლობა მოაქვს საზოგადოებისათვის, ვიდრე მეორეს? – არასოდეს; – სულ ხშირად მეტიც, მაგრამ მიუხედავად ამისა, პირველი მოკლებულია იმ საერთო თაყვანისცემას, რომელიც მეორეს ყველგან თან დასდევს. დავანებოთ მეცნიერთ თავი, ავიღოთ რომელიმე პრაქტიკული მოღვაწე, თუნდა უატტი. ათას შექსპირს არ შეუძლია იმდენი ცვლილების მოხდენა ცხოვრებაში და იმდენი პრაქტიკული სარგებლობის მოტანა კაცობრიობისათვის, რაც ერთმა უატტმა მოახდინა. მაგრამ სად შექსპირის სახელი და სად უატტისა! მერე აქ განა უსამართლობა და უმადურობაა საზოგადოების მიერ მოღვაწისადმი? სრულებითაც არა. უატტი იძლევა მშრალ სარგებლობას, შექსპირი კი, სარგებლობის გარდა, ძლიერ სულიერ სიამოვნებას, – აი, ამ სულიერ სიამოვნებაშია თავი და ძალა დამარხული. მიეცით საზოგადოებას სულიერი სიამოვნება და ის გაგადმერთებთ, ამგვარად, პოეზიის რაისონ დ'ეტრე წუთიერი სიამოვნება შეადგენს, – უიმისოდ პოეზიის არსებობა შეუძლებელი შეიქმნებოდა.

რით მოქმედებს მკითხველზე პოეზია, როგორც მშვენიერება, ე.ი. რა პირობები, რა თვისებანი ახასიათებს პოეზიას, როგორც მშვენიერებას? ამგვარი თვისება მრავალია. პოეზია ბევრგვარია: სალირიკო, საეპოსო, ბელეტრისტული, სასცენო და სხვ. ყველა მათგანს სპეციფიკური თვისებანი აქვს, მაგრამ ამავე დროს ყველა მათგანისათვის მრავალი საერთო თვისებაც სავალდებულოა.

ერთ მთავარ პირობას პოეზიისათვის წარმოადგენს მხატვრული ენა. თუ, საზოგადოდ, დღევანდელი კრიტიკა ნაკლებ ყურადღებას აქცევს ამ მხარეს და, როდესაც შეეხება, ისიც რამდენსამე სიტყვით, ამის მიზეზი ის არის, რომ მხატვრული ენის საჭიროება პოეზიისათვის ანბანური ჭეშმარიტებაა და, თუ პოეზიაში ეს ჭეშმარიტება დაცული არ არის, ამის მიზეზი პოეტის გულმავიწყობა, თავისებურება და სალიტერატურო სკოლა კი არ არის, არამედ მხატვრული ენის უქონლობა და, საზოგადოდ, ენის უცოდინარობა: ლიტერატურაში ბევრგვარი სკოლა არსებობდა და დღესაც არსებობს, მათ შორის პრინციპიალური განსხვავებაა, ხოლო ლიტერატურის ისტორიამ არ იცის ორი სხვადასხვა სკოლა, რომელნიც მხატვრული ენის შესახებ ერთგვარი აზრისანი არ იყვნენ, მართალია, ხანდახან შეხვედებით, რომ ერთი სკოლა უფრო ძველს ფორმებს და სტილს იცავს პოეზიაში, მეორე კი უფრო ახალს, ხოლო იმაში, რომ ენა მხატვრული უნდა იყოს, ყველა თანახმაა. მხატვრულ ენას ახასიათებს ენის სიმარტივე, სიადვილე, სიმდიდრე და სხვ.

მეორე მთავარ პირობას პოეზიისას წარმოადგენს მხატვრული აღწერილობა. გარეშე საგნები და მოვლენანი ისეთი სისწორით, სინამდვილითა და სიცხოველით უნდა იყოს დახატული, რომ მკითხველს ნათელი სურათი წარმოუდგეს...

მესამე მთავარ პირობას პოეზიისას წარმოადგენს მხატვრული გამოხატულება. თავის ფიქრებსა და გრძნობებს პოეტი ისეთი სიწრფელითა და სინამდვილით უნდა ხატავდეს, რომ მკითხველი ნათლად იხედებოდეს პოეტის სულსა და გულში.

მეოთხე მთავარ პირობას წარმოადგენს ზომიერება ანუ სიმეტრია; ყველა ნაწილები ისე უნდა იყოს ერთმანეთთან შეხამებული, რომ, ერთი მხრით, ერთმანეთს ამშვენებდნენ და, მეორე მხრით, არც ერთი მათგანის გამოკლება არ შეიძლებოდა. აქვე შედის რითმის მნიშვნელობა, რიტმი, ხმოვანთაწყობის ერთგვარობა და სხვ. როდესაც კითხულობთ თანამედროვე პიესებს, ხშირად არათუ მთელი გამოსვლა, მთელი მოქმედება ისეა ჩაკერებული, რომ მის გამოკლებითაც არაფერი აკლდება პიესას.

ყველა აღნიშნული პირობა წარმოადგენს მხოლოდ გარეგან მხარეს პოეზიისას. არის შინაგანი მხარეც, რომელიც, მხოლოდ იმ შთაბეჭდილებაზეა დამყარებული, რასაც მკითხველში პოეზია იწვევს ან უნდა იწვევდეს. მაგალითად: პოეტი მართლა უნდა განიცდიდეს იმ ფიქრებსა და გრძნობებს, რომლებსაც ხატავს, – გულწრფელი უნდა იყოს, უნდა იწვევდეს მთლიან შთაბეჭდილებას, უნდა აღძრავდეს იმგვარის თვისებისა და ძლიერების ფიქრსა და გრძნობებს, როგორსაც თვითონ განიცდის შემოქმედების დროს, მაგრამ, რადგანაც ეს მხარე პოეზიისა ყველას თავისებურად ესმის და გამორკვეული და უტყუარად მიჩნეული აქ დღეს თითქმის არაფერია, ამიტომ ამის განხილვასაც არ გამოვუდგები, მით უმეტეს, რომ ეს მხარე პოეზიისა იმდენად მის მნიშვნელობას არ ახასიათებს, რამდენადაც ამ მნიშვნელობის პირობებს.

მისი მიზანი მარტო სულიერი სიამოვნებაა, – ამბობს ერთი; პოეზია დამორებული უნდა იყოს პრაქტიკულ მიზანს, – ამბობს მეორე; პოეზია უნდა ავითარებდეს მხოლოდ გემოვნებას მშვენიერებისას, – ამტკიცებს მესამე; პოეზია უნდა ემსახურებოდეს ცხოვრების წინმსვლელობას, ქადაგებს მეოთხე, და ამგვარად, ათასნაირი პასუხი ისმის პოეზიის მნიშვნელობის შესახებ. აი, ამ აზრთა სხვადასხვაობის გაკაფვას, გარკვევას ცდილობს მწერლობის ის დარგი, რომელსაც სალიტერატურო კრიტიკა ეწოდება.

რა არის სალიტერატურო კრიტიკა, როგორია მისი საზღვრები და რა არის მისი საგანი, არის თუ არა, საზოგადოდ, საჭირო სალიტერატურო კრიტიკა, აქვს მას რაიმე დამოუკიდებელი მნიშვნელობა, თუ ის მეტი ბარგია, მხოლოდ მაჩანჩალაა პოეზიისა? ამ უკანასკნელი საკითხის გადაწყვეტა მით უმეტეს საჭიროა, რომ ბევრი და მათ შორის შესანიშნავი პირნიც, იმ აზრისანი არიან, რომ კრიტიკა სრულიად ზედმეტია, მას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვსო. მაგალითად: რუსეთის გამოჩენილი მწერალი და ფილოსოფოსი ტოლსტოი სალიტერატურო კრიტიკას სრულიად უარყოფს. თუ კრიტიკა დაიწყებს ფათურს იქ, სადაც მისი ალაგი არ არის, მას არათუ არავითარი მნიშვნელობა არ ექმნება, სასაცილოდაც გაიხდის თავს. თუ კრიტიკა გამოირკვევს თავის საგანს, გამოიფარგლავს, გამოისაზღვრავს თავის სარბიელს, ამგვარ შემთხვევაში ის წარმოადგენს მთელ ფილოსოფიას პოეზიისას.

სამწუხაროდ, დღეს ასე არ არის: ყოველგვარი დომხალი, რაც კი პოეზიის შესახებ იკაზმება, კრიტიკის სახელით სადღება. საზოგადოდ მიღებულია, ვითომ კრიტიკის მიზანი იყოს პოეზიის დაფასება, მისი ღირსება-ნაკლულეევანების გარკვევა მშვენიერების მხრით. ეს სრული შეცდომაა. წარმოიდგინეთ, რომ თქვენს კითხვაზე, – რა არის მაგიდა, ვინმემ გიპასუხოთ: მაგიდა არის ავეჯი, რომელსაც ოთხი ფეხი აქვს. აქ შეცდომა ცხადია: ერთი, რომ ოთხი ფეხი ტახტსაც აქვს და სკამსაც და სხვ. მეორე – ოთხი ფეხი სრულებითაც არ არის მაგიდისათვის სავალდებულო და ნიშნობლივი თვისება: შესაძლებელია, მას ათი ფეხი ჰქონდეს, ან ერთი, და მაინც მაგიდა იყოს. აგრეთვე დაფასება პოეზიისა სრულებითაც არ შეადგენს კრიტიკის სპეციფიკურ თვისებას, – მას შეუძლია, სხვათა შორის, ამასაც მოჰკიდოს ხელი, ხოლო მისი საგანი, მისი მიზანი უფრო ფართოა. ყოველგვარი მოძღვრება იმას უნდა ცდილობდეს, რომ მეცნიერებად გახდეს: იქითკენ უნდა იწვევდეს კრიტიკაც. რა ახასიათებს მეცნიერებას საზოგადოდ? თავის განვითარების დაბალ საფეხურზე იგი ხსნის მოვლენათა განსაზღვრულ ფარგალს, განვითარების საშუალო საფეხურზე იგი ადგენს უტყუარ ემპირიულ კანონებს და, როდესაც იგი

საკმაოდ განვითარდება, მას საშუალება ეძლევა, გამოკვლეულ კანონების მიხედვით, მომავალი იკვლიოს, მომავალზე უტყუარი მსჯავრი წარმოთქვას.

ამგვარ კვლევაში მას გზას უნათებს შესაფერი მეთოდი, როგორც მეცნიერება, კრიტიკა ჯერ განვითარების პირველ საფეხურზე არ შემდგარა. მისი საგანია პოეზია; ის იკვლევს პოეზიას, მაგრამ როგორ და რანაირად? კრიტიკის საზღვარი იწყება იქ, სადაც პოეზიისა თავდება, კრიტიკისათვის პოეზია არის ფაქტი ისე, როგორც ბიოლოგიისათვის უჯრედი და ასტრონომიისათვის მზის სისტემა. კრიტიკამ უნდა ახსნას ეს ფაქტი – პოეზია, ე. ი. კრიტიკამ უნდა გამოიკვლიოს პროცესი ანუ შემოქმედება – ერთი; მეორე – მან უნდა ახსნას ის პირობები, რომლებიც ბადებენ ამა თუ იმ სახის პოეზიას. პირველი საკითხი არის საკითხი ფსიქოლოგიური, მეორე კი – საზოგადოებრივი. ამგვარად, კრიტიკას კავშირი აქვს ფსიქოლოგიასთან და ყველა იმ მეცნიერებასთან, რომლების საგანიც საზოგადოებრივი ცხოვრებაა, როგორც სოციოლოგია, პოლიტიკური ეკონომია, უფლებათა მეცნიერება და სხვა.

შემოქმედებისა და პოეზიის ახსნის გარდა, კრიტიკას აქვს კიდევ ერთი მოვალეობა: მან უნდა გამოარკვიოს პოეზიის საზოგადოებრივი მნიშვნელობა. ამგვარად, კრიტიკამ პასუხი უნდა მოგვცეს შემდეგ სამ კითხვაზე: რა არის შემოქმედება? რა ინდივიდუალურ-საზოგადოებრივ ფაქტორებს ემორჩილება პოეზია? რა საზოგადოებრივი მნიშვნელობა აქვს. თუ ამგვარ ნიადაგზე დავაყენებთ კრიტიკას, მას უსათუოდ ეძლევა დამოუკიდებელი მნიშვნელობა. ამ ნიადაგს გარეშე კრიტიკა სავსებით ზედმეტია და როგორც ყოველივე მეტი, – უსარგებლოც.

ხელოვნური ნაწარმოების კრიტიკა

თუ გვინდა ვიცოდეთ, როგორ ხსნის კრიტიკა პოეზიას ან საზოგადოდ, ხელოვნურ ნაწარმოებებს, ჯერ უნდა გავარკვიოთ: 1) თუ როგორ უნდა ახსნას კრიტიკოსმა მთელი ხანის პოეზია. 2) როგორ უნდა ახსნას კრიტიკოსმა ერთი პოეტის მთელი ხელოვნება; 3) როგორ უნდა ახსნას კრიტიკოსმა რომელიმე პოეტის ნაწარმოები. როდესაც ადამიანი ახასიათებს საერთოდ საგნების გროვას, მაშინ ის მხედველობის სხვა საზომით ხელმძღვანელობს, ვიდრე იმ შემთხვევაში, როცა ის ერთ რომელსამე საგანს ახასიათებს. უკანასკნელ შემთხვევაში ის ყურადღებას აქცევს საგნის ყოველგვარ თვისებას, რა წვრილმანიც უნდა იყოს ის. მკაფიო, გარკვეული სურათის დასახატად საჭიროა ერთნაირი სისწორით აღნუსხვა, ერთი მხრით, იმ თვისებებისა, რომლებითაც აღნიშნული საგანი სხვებს წააგავს, მეორე მხრით იმ თვისებებისა, რომლებითაც სხვებისაგან განირჩევა. სულ სხვანაირად იქცევა ის პირველ შემთხვევაში: აქ მას მხედველობაში აქვს მხოლოდ საერთო თვისებები, ე. ი. თვისებები, რომლებითაც საგნები ერთიმეორეს წააგვანან. რატომ? იმიტომ რომ საერთო, ზოგად წარმოდგენას რამდენისამე საგნისას მხოლოდ მათი საერთო თვისებანი იძლევიან და არა ინდივიდუალური. სწორედ იგივე უნდა ითქვას პოეზიაზედაც. სულ სხვაა, ერთი მხრით, მთელი რომელიმე ხანის პოეზიის დახასიათება, მეორე მხრით, ერთი რომელისამე პოეტისა.

პირველ შემთხვევაში კრიტიკოსმა სახეში უნდა მიიღოს მხოლოდ ზოგადი, საერთო თვისებანი ყველა იმ პოეტისა, რომლებიც აღნიშნულ ხანას ეკუთვნოდნენ;

მეორე შემთხვევაში კი ის განსაკუთრებულ ყურადღებას პოეტის ინდივიდუალურ თვისებებს აქცევს. გავიგოთ, რა უდევს სარჩულად საერთო თვისებებს პოეზიისას და რა ინდივიდუალურ თვისებებს.

ყოველგვარი პოეზია, როგორც და ვისიც უნდა იყოს, ან მხოლოდ აზრია ცხოვრების შესახებ, ან თვით ცხოვრებაა, ან ორივე ერთად. როდესაც პოეზია ცხოვრებას ხატავს, ცხადია, ეს ნახატი იმგვარი იქნება, როგორც თვით ცხოვრებაა, ან პოეტის წარმოდგენაა ამ ცხოვრებაზე; ორივე შემთხვევაში ამგვარი პოეზიის ამა თუ იმ სახის მიზეზი ცხოვრების საზოგადოებრივი პირობანი არიან. რა არის პოეზიის მიზეზი მაშინ, როდესაც ის მხოლოდ ინდივიდუალური აზრია, პოეტის შეხედულება?

ყოველი აზრისათვის ორი ძირითადი მიზეზია საჭირო – ერთი მხრით, – გარეშე, მეორე მხრით – შინაგანი, გარეშე მიზეზს წარმოადგენს ცხოვრება, შინაგანს – ადამიანის პიროვნება. ადამიანი რომ აღიზარდოს საზოგადოების გარეშე, მას არათუ არავითარი აზრი არ დაებადება თავში ათასი წელიც რომ იცოცხლოს, ერთი სიტყვაც არ ეცოდინება და უსიტყვოდ რა აზროვნება შეიძლება! ის წრე, სადაც ბავშვი იზრდება, სურათები, რომელსაც ბავშვი ხედავს, ნელ-ნელა აღვიძებენ მასში აზროვნებას, და უკვე დადინჯებული ადამიანის აზროვნებას ყოველთვის უტყუარი ბეჭედი აზის ცხოვრებისა. თუ ნიცმე ქმნის ზეკაცის სამეფოს, ტოლსტოი უარყოფს თანამედროვე კულტურას, სპენსერს კი იდეალად მიაჩნია თანამედროვე ინგლისის საზოგადოებრივი წყობილება, ამის მიზეზია, ერთი მხრით, ის ცხოვრება, რომელშიაც თვითეული მათგანი იმყოფებოდა.

თუ ცხოვრების ერთი და იგივე პირობანი სხვადასხვაგვარ აზრებს იწვევენ სხვადასხვა პირებში, მიზეზი ის არის, რომ ყოველ ადამიანს თავისებური ბუნება აქვს და მასში ერთი და იგივე ცხოვრება სხვადასხვა რეაქციას იწვევს; ყოველი აზრი ამონაკვნესია ცხოვრებისა, ხოლო პიროვნების გულში გატარებული. ამგვარად, რა სახისა და რა მიმართულებისაც უნდა იყოს პოეზია, ცხოვრება წარმოადგენს მის საერთო ობიექტურ მიზეზს, პიროვნება პოეტისა კი მის ინდივიდუალურ მიზეზს. ამიტომ, როდესაც კრიტიკოსი ახასიათებს რომელიმე ეპოქის პოეზიას, მას მხედველობაში აქვს მხოლოდ ის საერთო მიზეზი, ე. ი. აღნიშნულ ეპოქის საზოგადოებრივი ცხოვრების სპეციალური პირობები.

მხოლოდ ამ პირობების გარკვევითა და გათვალისწინებით ის შეიგნებს და ახსნის ამ დროის პოეზიის საერთო საზოგადო ხასიათსა და მიმართულებას. მარტო სოციალური პირობების გათვალისწინება საკმარისი არ არის მაშინ, როდესაც კრიტიკოსი ხსნის ერთი რომელიმე პოეტის მთელ ხელოვნებას. რატომ? აი, რატომ: როგორც უკვე აღნიშნული გვქონდა, პოეზიას ორი ძირითადი ფაქტორი აქვს: ცხოვრების პირობები და პოეტის პიროვნება. პოეზია მხოლოდ აზრია; ყოველი ადამიანის აზრი წარმოადგენს ცხოვრების ზემოქმედების ნაყოფს, ხოლო ცხოვრების ზემოქმედების გავლენას თან ერთვის პიროვნების ინდივიდუალური ბუნების გავლენაც. თუ ერთსა და იმავე დროს, ერთსა და იმავე საზოგადოებაში ერთი პოეტის ვარსკლავებს შეგალობს, მეორე კი დედამიწას დასტირის, ამის მიზეზი მათსავე პიროვნებაშია.

პიროვნება რთული მცნებაა. მას ორი მხარე აქვს – ფიზიკური და საზოგადოებრივი. პიროვნება – ფიზიკური ერთიანად ნაყოფია მემკვიდრეობისა; პიროვნება საზოგადოებრივი კი ნაყოფია აღზრდის, განათლების და წრის ზეგავლენისა. თუ კრიტიკოსმა არ იცის პოეტის მემკვიდრეობა დაწვრილებით, მას

აუხსნელი დარჩება მისი პოეზიის ზოგიერთი მხარე; აგრეთვე, თუ ის არ იცნობს იმ წრეს, რომელშიაც პოეტი აღიზარდა, მისთვის გაუგებარი იქნება მის პოეზიაში ბევრი რამ. ამგვარად, როდესაც კრიტიკოსი ხსნის რომელიმე პოეტის პოეზიას, ცხოვრების პირობებს გარდა, მან უნდა გაითვალისწინოს ჯერ მემკვიდრეობა, მისი აღზრდა, განათლება და ის წრე, რომელშიაც ტრიალებდა პოეტი, როგორც ბავშვობაში, ისე შემოქმედების ხანაში.

ამგვარად, ცხოვრების საზოგადოებრივი პირობანი, პოეტის მემკვიდრეობა, მისი აღზრდა-განათლება, წრე და პოეტის სულიერი მდგომარეობა, – აი, ის ნიადაგი, ურომლისოდაც კრიტიკა უნაყოფია. ამგვარი გზა ფრიად რთულია, ბევრში განუხორციელებელიც, მაგრამ ეს ერთადერთი გზაა კრიტიკისა.

ჩვენ განვიხილეთ პირველი ნაწილი კრიტიკისა, მის მეორე ნაწილს წარმოადგენს პოეზიის საზოგადოებრივი მნიშვნელობის გამორკვევა. რა მნიშვნელობა აქვს პოეზიას? ემსახურება ან უნდა ემსახურებოდეს ის პრაქტიკულ მიზანს თუ არა? ამ კითხვის შესახებ უძველეს დროიდან აზრთა სხვადასხვაობა სუფევს. არისტოტელე, მაგალითად, უარყოფდა პოეზიას იქ, სადაც პრაქტიკული მიზანი გამოსჭვიოდა და. ამის მიხედვითაც, არქიტექტურას ის ხელოვნებად არ თვლიდა მხოლოდ იმიტომ, რომ არქიტექტურას პრაქტიკული მიზანი აქვს. კანტი, რენუვიე, ტრინტალენი, სპენსერი – ყველა იმ აზრისანი არიან, რომ პოეზია და სარგებლობა ძირითადად ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს. ე. ი. სადაც სარგებლობაა, პოეზია არ არის და იქ, სადაც პოეზიაა, სარგებლობა არ არის. რატომ, რა დააკლდა პოეზიას მით, რომ ის სარგებლობას ემსახურებოდეს? ამის შესახებ არც ერთი არაფერს ამბობს. ისინი ხელმძღვანელობენ იმ მოსაზრებით, რომ ესთეტიკური სიამოვნება თამაშია, თამაში კი – სარგებლობის მიზანს მოკლებულია. აქედან მხოლოდ ის დასკვნა შეიძლება გამოვიტანოთ, რომ ესთეტიკური სიამოვნება უსარგებლოა პრაქტიკულად, და არა ის, რომ პოეზიაც უსარგებლოა ცხოვრებაში. მართალია, პოეზია იძლევა ესთეტიკურ სიამოვნებას, მაგრამ გარდა ამ სიამოვნებისა, ის იძლევა სხვასაც და, აი, სწორედ ამ «სხვას» აქვს უმთავრესი მნიშვნელობა.

რა არის ეს «სხვა»? იქნება ის იყოს გემოვნება მშვენიერებისა და ამ გემოვნების განვითარებაში მდგომარეობდეს პოეზიის მნიშვნელობა, როგორც ამას ბევრი ფიქრობს?! პოეზია, რომელიც მხოლოდ ესთეტიკურ სიამოვნებას გვანიჭებს და რომელიც მხოლოდ მშვენიერების გემოვნებას ავითარებს, ფრიად დაბალი ხარისხის პოეზიაა. ვთქვათ, განუვითარა მკითხველს პოეზიამ გემოვნება მშვენიერებისა. მერე? მერე არაფერი! ექნება მას განვითარებული გემოვნება, მორჩა და გათავდა! ვთქვათ, შესძინა პოეზიამ მკითხველს მხოლოდ ესთეტიკური სიამოვნება, მერე? მერე არაფერი. დარჩება ის ნასიამოვნები, მორჩა და მოსვენება! მე არ უარყოფ, რომ ერთიცა და მეორეც პოეზიას შეუძლია, მაგრამ ერთიცა და მეორეც პოეზიის მდაბალ მიზნად მიმაჩნია. რა საბუთი მაქვს? მხოლოდ ერთი და, აი, ისიც. როდესაც საზოგადოებაში უმეტესი ნაწილი მოკლებულია ნორმალურ საზრდოს როგორც გონებისათვის, ისე კუჭისათვის; როდესაც საზოგადოებაში უმეტესობა მოკლებულია ნორმალურ თავისუფლებასა და ნორმალურ ადამიანურ უფლებებს, როდესაც საზოგადოებაში, ნაცვლად სიმართლისა და სამართლიანობისა, ძალმომრეობა და უსამართლობა პარპაშობს, ადამიანის ყოველ მისწრაფებას და ხელოვნებასაც სხვა მიზანი უნდა ჰქონდეს, ვიდრე მარტოოდენ – სიამოვნება ან მშვენიერებისადმი გემოვნების განვითარება. ეს სხვა მიზანია – რაც შეიძლება, მეტი ბედნიერება უმეტესობისათვის. ვიდრე ადამიანთა უმეტესობა

უბედურია, ხელოვნებაც სხვასთან ერთად უნდა ემსახურებოდეს მათს გაბედნიერებას და, თუ ოდესმე ის ამ დიად მიზანს მიაღწევს, მაშინ მისი მისიაც აღსრულებული იქნება.

ამგვარად, როდესაც კრიტიკოსი არკვევს პოეზიის საზოგადოებრივ მნიშვნელობას, მის რკვევას გზას უნდა უნათებდეს ზემოთ აღნიშნული მიზანი პოეზიისა.

ამ წერილის თავში ჩვენ გამოვთქვით ის გადაჭრილი აზრი, რომ პოეზია სულიერ სიამოვნებაზეა დამყარებული. აქ კი ჩვენ პოეზიის დანიშნულებას პრაქტიკულ მიზანში ვხედავთ, როგორ უნდა მოვათავსოთ ერთად ეს ორი შეხედულება? აზრთა წინააღმდეგობაა აქ თუ არა? სულიერი სიამოვნება წარმოადგენს იმ უმთავრეს პირობას, ურომლისოდაც პოეზია ვერ განახორციელებს თავის უმაღლეს მიზანს; სულიერი სიამოვნება მხოლოდ საშუალებაა მიზნის განსახორციელებლად და არა თვით მიზანი, – მის გარეშეა; სულიერი სიამოვნება ის მძლავრი იარაღი, რომლითაც პოეზია მწერლობის ყველა დარგს სჯობია. თუ პოეტი აღწევს მიზანს მხოლოდ ამ იარაღის წყალობით, იმ სარგებლობისათვის, რომელიც პოეტს მოაქვს, საუკეთესო საზომი სულიერი სიამოვნებაა. ხშირადს ორ ხელოვნურ ნაწარმოებში ერთი და იგივე აზრია გატარებული, მაგრამ მაშინ, როდესაც ერთ მათგანს გაფაცვიცებით კითხულობენ და არჩევენ, მეორე შეუმჩნეველად რჩება. ამის ერთად-ერთი მიზეზი ის არის, რომ პირველი აძლევს მკითხველს ძლიერ სულიერ სიამოვნებას, მეორე კი არა.

ყოველი მწერლის ღირსება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ სარგებლობა და სიამოვნება ერთმანეთს შეუწონოს და სულიერ სიამოვნებასთან ერთად მკითხველს სასარგებლო აზრი, გრძნობა ან განზრახვა მიაწოდოს, რადგანაც პოეზიის პრაქტიკული მნიშვნელობის ტონი დამოკიდებულია სულიერ სიამოვნების ტონზე. სულიერი სიამოვნება კი შედეგია მშვენიერებისა, თავისთავად ცხადია, რომ მშვენიერებას ანუ ხელოვნურ ღირსებებს მოკლებული პოეზია უმნიშვნელოდ და უსარგებლოდ რჩება. ამიტომ ხელოვნურ ღირსების გარკვევა და დაფასება ყოველთვის წინ უნდა უძღოდეს პოეზიის საზოგადოებრივი მნიშვნელობის გამორკვევას.

1905 წ.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

როდესაც რომელსამე საზოგადო მოღვაწეზე გამოითქმება ხოლმე ბევრგვარი, ხშირად ერთიმეორის სრულიად საწინააღმდეგო აზრი, ეს უტყუარი საბუთია იმისა, რომ ამგვარი მოღვაწე თავისი ნიჭითა და მნიშვნელობით საკმაო სიმადლეზე დგას. ჩვეულებრივი ნიჭის, პატარა ტალანტის დაფასება არ არის ძნელი, – სულ სხვაა არაჩვეულებრივი ნიჭი, დიადი ტალანტი; ჩვეულებრივი არშინით მისი ღირსების გაზომვა არ შეიძლება.

ერთ-ერთ დიად ნიჭს ჩვენს მწერლობაში წარმოადგენს ნ. ბარათაშვილი. XIX საუკუნეში ჩვენ არ მოგვეპოვება არც ერთი მწერალი, რომლის შესახებაც იმდენი დაწერილიყოს და იმდენი სხვადასხვა აზრი გამოთქმულიყოს, როგორც ბარათაშვილის შესახებ. მარტო ეს გარემოება რომ მივიღოთ მხედველობაში, და აგრეთვე ის ფაქტი, რომ ბარათაშვილის ლექსები იმგვარად მოქმედებენ ჩვენს

სულსა და გონებაზე, თითქო ავტორი ჩვენთან ერთად ცხოვრობდეს და მოქმედებდეს, _ აქედანაც ცხადი იქნება, რომ ბარათაშვილი დიდებული ნიჭია.

ყოველი ადამიანი, რა დიადი ნიჭითაც უნდა იყოს ბუნებისაგან დაჯილდოებული, შვილია თავისი დროის და თავისი წრისა, ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ ნიჭიერი ადამიანი ბევრით გაუსწრებს თავის დროს აზროვნებით და მისწრაფებით, მაგრამ დრო და წრე თვალსაჩინო დაღს ასვამს ამისთანა ნიჭსაც. ბარათაშვილი ადრე დაიბადა, ძალიან ადრე: თავისი ნიჭით, მიმართულებით, ზნეობრივი ფიზიონომიით და მოქმედების წყურვილით ის სრულებით არ შეეფერებოდა თავის დროს, თავის საზოგადოებას; ამ საზოგადოებაში ის სულით ობოლი იყო და სწორედ ამგვარ პირობებში დაიბადა და გაიშალა ბარათაშვილის პოეზია, სწორედ ამგვარმა დრომ და საზოგადოებამ დააჩნია მას ერთგვარი ბეჭედი.

ბარათაშვილს ხშირად ადარებენ ბაირონს. მსგავსება ამ ორ პოეტს შორის დიდია, მაგრამ განსხვავებაც დიდია: მაშინ, როდესაც ბარათაშვილის პოეზია მსოფლიო გოდებაა ობოლი სულისა, ბაირონის პოეზია, მსოფლიო გოდებას გარდა, ბასრი მახვილია. თავისი ნიჭით, ტემპერამენტით, მოქმედების წყურვილით ბარათაშვილი იმგვარსავე ტიპს წარმოადგენს, როგორსაც ბაირონი, მაგრამ ბაირონის გარშემო ცხოვრება დულდა, საზოგადოება მოქმედებდა; ბარათაშვილის გარშემო კი ცხოვრება სდუმდა, საზოგადოება ფრიად უფერული, ფრიად მძინარი იყო. ბაირონს თვით დრო და ცხოვრება უწყობდა ხელს, რომ მას თავისი პოეზია ბასრ მახვილად გადაექცია; დრო და ცხოვრება კი ბარათაშვილის მხოლოდ სულიერ ობლობას უწყობდა ხელს და, რაც უფრო უკვირდებოდა პოეტი ცხოვრებას, მით უფრო ეძლეოდა თავის საკუთარ თავს და მსოფლიო პესიმიზმს...

ჩვენი ცხოვრება სრულებით მდორე იყო დამდგარი ჭაობივით და, თუ ერთ კაცს არა ჰქონდა იმდენი ძალ-ღონე, რომ მთელი ეპოქა შეექნა ჩვენს კულტურულს ცხოვრებაში, ეს სრულებით გასაკვირი არაა, _ პირიქით, ჩვეულებრივი მოვლენაა: ერთი კაცი ისტორიას ვერ შექმნის, გენიოსი მხოლოდ საუკეთესო გამომხატველია თავისი დროის იდეალების და მისწრაფებისა და, თუ თვით ცხოვრება იყო უსიცოცხლო და უიდეალო. ერთი ბარათაშვილი რას გააწყობდა? ადამიანის ყოველგვარ მოღვაწეობისათვის შესაფერი ნიადაგია საჭირო, ყოველგვარი მოღვაწეობის ნაყოფი დამოკიდებულია ამ საზოგადოებრივ ნიადაგის ღირსებაზე. რადგანაც ბარათაშვილს საზოგადოებრივი ნიადაგი სრულებით უვარგისი და შეუფერებელი დახვდა, მან იგრძნო საშინელი სულიერი ობლობა და მისი ნიჭიც ვერ განვითარდა სრულიად, როგორც ბაირონის ნიჭი, მისმა ნიჭმაც ვერ გამოიღო ის ნაყოფი, რის გამოღებაც შეეძლო.

ამიტომ, სანამ გავითვალისწინებდეთ ბარათაშვილის პოეზიის უმთავრეს თვისებებს, საჭიროა მოკლედ თვალი გადავაავლოთ ბარათაშვილის დროს, წრეს და საზოგადოებას, რომელშიაც ის ცხოვრობდა.

მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, სანამ რუსეთის მმართველობა ფეხს მოიმარებდა ჩვენში, ჩვენი ცხოვრება დამყარებული იყო ნატურალურ მეურნეობაზე; ყმის შრომა საფუძვლად ედვა მთელს ჩვენს კულტურულ მსვლელობას. ევროპის კულტურას, გარეგან მხარეს ევროპულ ცხოვრებისას და არც შინაგანს ჩვენში ადგილი არ ჰქონდა და ამიტომ ჩვენი არისტოკრატია მთელ თავის სულიერსა და გონებრივ კმაყოფილებას სოფელშივე ჰპოებდა. ყმების შრომით სასმელ-საჭმელი მას უხვად შემოსდიოდა, ფული კი მისთვის სრულებით არ იყო საჭირო. თუ ფულის უმთავრესი თვისება ის არის, რომ მან გაძლოა არ

იცის, არ ფუჭდება და, რაც მეტი გექნება, ისა ჯობია, – სასმელ-საჭმელის საჭიროება განსაზღვრულია, მისი დიდხანს შენახვა შეუძლებელია და ამგვარ შენახვას არცა ჰქონდა აზრი აღნიშნულ დროს. ამიტომ ჩვენი არისტოკრატია პურ-მარილით იყო განთქმული, მას სტუმარი უყვარდა, ქეიფი, დროსტარება და ამგვარი ცხოვრებისათვის მას საღსარიცა ჰქონდა და კმაყოფილიც იყო თავისი ხვედრით.

მაგრამ, აი, შემოდგა ჩვენს ცხოვრებაში ფეხი ევროპის კულტურამ რუსეთიდან. არისტოკრატის საუკეთესო პირები ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნეში შეუდგნენ ჩვენში ევროპის გონებრივ კულტურის გადმონერგვას. მათი გატაცება ამ მხრით ისეთი ძლიერი იყო, რომ ბატონიშვილმა იოანემ მთელი პროექტი შეადგინა, თუ როგორ უნდა მოწყობილიყო საქართველოს მართვა-გამგეობა ევროპულს გეგმაზე. ყაბახი და ჯამბაზობა, – აი, რით ტკბებოდა ქართველი საზოგადოება თითქმის XVIII საუკუნის გასვლამდე. არისტოკრატის საუკეთესო წევრებმა მოინდომეს ამ აზიური გასართობების მაგიერ ევროპიულ თეატრის გადმონერგვა და ერეკლე II დროს კიდევ დაიწყო ტფილისში წარმოდგენები. ერთი სიტყვით, ჩვენი არისტოკრატია ცდილობდა დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე ევროპის კულტურის გადმონერგვას ჩვენში, ქართველების გაევროპიელებას გონებრივად და ცხოვრებით.

რუსეთის მმართველობა იმ დროს, როცა ის ჩვენში შემოვიდა, თვითონ იყო მოკლებული ევროპის კულტურას და ამიტომ ჩვენ რას მოგვიტანდა, რაც თვითონ არა გააჩნდა რა?! პეტრე დიდმა რომ რუსებს წვერ-ულვაში გაპარსა და ევროპის პარიკებში და ტანისამოსში გამოაწყო, რუსეთის არისტოკრატის ეს პირველად, მართალია, ვერაფრად ეჭაშნიკა, მაგრამ შემდეგში ისე გაიტაცა ამ გარემოებამ, რომ მთელი თავისი ყურადღება ევროპის კულტურული ცხოვრების გარეგან მხარეს მიაქცია. ამიტომ რუსებმაც ჩვენში ის შემოიტანეს, რაც მათ გააჩნდათ, – ევროპის ცხოვრების გარეგნობა ახალი გასართობები, ახლა დროსტარება ჩვენს არისტოკრატის ძალიან მოეწონა, ევროპული დროსტარებისათვის კი პური და ღვინო აღარ იყო საკმარისი, ფული გახდა საჭირო. თავადაზნაურობა მოაწვა ქალაქ ადგილებს, გაიგო ფულის გემო და, აი, სწორედ აქედან იწყება არისტოკრატის დავალიანება და სწრაფი გადატაკება. რადგანაც იმ დროს, გარეგნობით გატაცების ხანაში, სამხედრო მუნდირი უფრო სატრფიალო იყო ყველასთვის და საპატიო, ამიტომ ჩვენი არისტოკრატია სამხედრო სამსახურს მიაწვა. თუ ჩვენს დროშიც თავმომწონე თავადიშვილი არ უკადრისობს სხვადასხვა გზით პრაპორშჩიკის ეპოლეტების მოპოებას, მაშინდელს დროში ეს ეპოლეტები იდეალი იყო ჩვენი არისტოკრატისათვის.

სოფელში ცხოვრება უფერული იყო და მდორე, ქალაქშიც იგივე უშინაარსობა და უსიცოცხლობა სუფევდა. გლეხობა შრომის მძიმე უღელში იყო შეხმული, თავადაზნაურობის ერთი ნაწილი სოფელში სავსე მარნების დაცლას ალევდა თავის სიცოცხლეს, მეორე ნაწილი ქალაქში კოტრდებოდა და მესამე ნაწილი მხოლოდ სამხედრო სამსახურზე ოცნებობდა.

ამგვარს ცხოვრებაში და წრეში აღიზარდა ბარათაშვილი. ისიც გაიტაცა ცხოვრების გარეგანმა მხარემ, მანაც სამხედრო სამსახური დაისახა მიზნად. ერთ წერილში იგი წერს თავის ბიძას, გრ. ორბელიანს: «სულ არ მომსვლია ფიქრად სამოქალაქო სამსახური. ჩემი სურვილი იყო ჯარისკაცობა, იგი მზრდიდა მე აქამომდე და ახლაც ხანდახან კიდევ შთამომეპარება ხოლმე გულში. მაშ რაღამ

დამიშალა, თუ ჩემი სურვილი იყო?». საყურადღებოა ამ მხრით მეორე წერილი. აქ პოეტი სიტყვას გადუკრავს თავის ბიძას: მომამზადე შენს მოადგილედ, გზა მომეცი სოფელშიო, და შემდეგ დასძენს: «მე შინაგანი ხმა მიწვევს საუკეთესო ხვედრისაკენ, გული მეუბნება, რომ შენ არა ხარ ახლანდელის მდგომარეობისათვის დაბადებულიო! ნუ გძინავსო! მე არა მძინავს, მაგრამ კაცი მინდა, რომ ამ პატარა ღრე-კლდეს გამიყვანოს, და დავდგე გაშლილს ადგილს. ოჰ, რა თავისუფლად ამოვისუნთქავ მაშინ. რა ხელმწიფურად გარდავხედავ ჩემს ასპარეზსა! ჩემი ფიქრი მანდეთ მოჰქრის. ეცადე, რომ რეენკამფთან დამანიშვნინო».

აი, რა იყო პოეტის «მხურვალე განსჯა», როგორც თვითონვე ამბობს ამავე წერილში. შინაგანი ხმა იწვევდა პოეტს საუკეთესო ხვედრისაკენ, მაგრამ პოეტს მაშინდელ დროისა და საზოგადოების ზეგავლენის წყალობით, ეს საუკეთესო ხვედრი სამხედრო სამსახურად ჰქონდა წარმოდგენილი. ეს ნატურა რომ ასრულებოდა პოეტს, ის მალე დარწმუნდებოდა თავის შეცდომაში, მალე დაინახავდა, რომ შინაგანი ხმა აქეთ არ იწვევდა მას. კმაყოფილებას მას ვერც სამხედრო სამსახური მისცემდა; მაგრამ საგულისხმოა აქ ის გარემოება არის, რომ პოეტს თავისმა წრემ და დრომ დაღი დაასვა. პოეტს რომ ეს წყურვილი ასრულებოდა, ეჭვს გარეშეა, ის მაინც ვერ მოიპოვებდა სრულ სულიერ სიმშვიდეს, ხოლო ისიც ეჭვს გარეშეა, რომ პოეტი უფრო კმაყოფილი იქნებოდა თავისი ხვედრით ვიდრე ნამდვილად იყო, უფრო ნაკლებად იგრძნობდა სულიერ ობლობას, ამ ობლობის სიმწვავეს და მაშინ მის პოეზიასაც ცოტათი მაინც მოაკლდებოდა ის მომხიბლავი და წარმტაცი გრძნობა, რომელიც ერთ უმთავრეს ღირსებას შეადგენს მისი ნაწერებისას. ცალკე აღებულ ამ ფაქტს, რასაკვირველია, დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ, სხვა ფაქტებთან ერთად ამ გარემოებამაც იმოქმედა პოეტის სულიერ განწყობილებაზე.

მაშ, რალამ დაუშალა სამხედრო სამსახურში შესვლა? ოჯახის გაჭირვებულმა მდგომარეობამ. პოეტის მამა მდიდარი თავადიშვილი იყო, მაგრამ გადატაკდა და მთელი ოჯახი პოეტს დააწვა სარჩენად კისერზე. კურსის გათავებისთანავე, ის იძულებული გახდა, რაც შეიძლება, მალე ემოვნა ისეთი ალაგი, რომ ოჯახს მატერიალურად დახმარებოდა. ახალგაზრდა, გატაცებულ ყმაწვილს, რომელსაც ოცნება ათასგვარ გზას უხატავს წინ ცხოვრებაში, სულ ია და ვარდით მოფენილს, გადარიბებული მამა ცივ წყალს ასხამს გულზე: ოჯახს უპატრონეო. უმეტესი ნაწილი ახალგაზრდობისა ამგვარის ხვედრით სრულებით კმაყოფილდება. ბევრი, ძალიან ბევრი ახალგაზრდა იმ აზრით ოცნებობს, როდის დავეხმარები ჩემს ოჯახსო, და როცა ეს აზრი განუხორციელდება, სრულს კმაყოფილებას გრძნობს, მეტს აღარას ეძებს. ვინ ამბობს, ოჯახის დახმარება ფრიად კარგი საქმეა, მაგრამ ბარათაშვილი არ იყო იმგვარი მიმართულებისა და ბუნების კაცი, რომ მას თავისი ცხოვრების მიზანი ოჯახის საზღვრებით შემოეფარგლა. «გულის თქმა ჩემი შენს იქითა ეძიებს სადგურს»-ო, ეუბნება ის ცას, და აი დაადგა იგი თუ არა ცხოვრების გზას, ხელფეხი შეუკრეს, კანცელარიის მაგიდას მოუსვეს და უთხრეს: იმრომე და არჩინე ოჯახიო. მაგრამ გონებას ხომ ვერავინ შეუკრავდა მას! გონება სივრცეს ეძებდა, ვიწრო ფარგალში არ ეტეოდა, ცის იქით ეძიებდა სადგურს, მის ცხოვრებას კი თავიდანვე დაუძლეველი დაბრკოლება გადაეღობა წინ.

განა შეიძლებოდა, ამგვარს პირობებში ნიკოლოზ ბარათაშვილს, ბარათაშვილს და არა სხვას ვისმე, გული არ გასტეხოდა, სევდა არ დაპატრონებოდა? არ შეიძლებოდა და, აკი, გაუტყდა და დაუსევდიანდა კიდევ პოეტს გული. პოეტი

დროებით შეურიგდა თავის ხვედრს იმ იმედით, რომ მალე დავამარცხებ მას და ჩემს სურვილს, ჩემს მისწრაფებას ავისრულებო. მას იმედი ჰქონდა ნათესავეებისა, ეხვეწებოდა თავის ბიძას – გრ. ორბელიანს – დამეხმარეო, უსაყვედურებდა, ქართველი თავისიანს არ გამოადგებაო, მაგრამ ბიძამისი დარწმუნებული იყო, რომ საქართველოში მისთანა მეორე აღარავინ იყო, თავისი თავით სტკებოდა და არა თუ პოეტს არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა, მისი მდგომარეობისათვის არა ზრუნავდა, არამედ მის ნიჭსაც ვერ აფასებდა, ის თავისი ნიჭით იყო გატაცებული და სრულებით ვერ ამჩნევდა თავის დისწულში დიად ტალანტს.

იქნება საზოგადოებაში ჰპოვა პოეტმა დახმარება და თანაგრძნობა? თვითონ პოეტს დავუგდოთ ყური: «ვინც მაღალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია, ვისიც გონება მრწამდა ზეგარდმო ნიჭად, მას არათუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდნენ ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა. სად განისვენოს სულმა, სად მიიდრიკოს თავი?». პოეტი თანდათან დარწმუნდა, რომ «ქართველობაში არ არის მეგობრული და ნათესაობრივი გრძნობა», შეუძლებელი იყო, ამგვარ რწმენას არ გაეტეხა გული პოეტისათვის, რომლის მთელი არსებაც ყველასადმი სიყვარულით, ყველასადმი თანაგრძნობით და ნათესაობით იყო გამსჭვალული. ადამიანი – და, მით უმეტეს, ენერგიითა და საზოგადოებრივის ინსტიქტით ძლიერი ადამიანი, – დასთმობს ოჯახსაც, მეგობარსაც, ნათესავსაც, თუ თვით საზოგადოებრივი ცხოვრება აკმაყოფილებს მას, გზას აძლევს მასში დაგროვილ ენერგიას და მოქმედების, მოღვაწეობის წყურვილს. მერე ამგვარ საზოგადოებაში ცხოვრობდა ბარათაშვილი?

არა და არა. საზოგადოება სრულებით მოკლებული იყო გონებრივ ინტერესებს, მხოლოდ აქა-იქ თითო-ოროლა პირნი იყურებოდნენ ევროპისაკენ და ეცნობოდნენ ევროპის ლიტერატურას. გარშემო სრული უმეცრება, უიდეალობა სუფევდა. ქეიფი, ჭორები და სამხედრო სამსახური, – აი, რას ეტანებოდნენ საუკეთესო წევრნი არისტოკრატისა. თვით წერილებში ბარათაშვილი ყველგან საზოგადოებას ემდურის. ტფილისსა და მის საზოგადოებას სთვლის «უსარგებლოდ გულისა და გონებისათვის». ხშირად შეხვედებით დიდი ნიჭის მქონე ადამიანს, რომელიც შავ მუშაობას, წვრილმან საქმეებს მოჰკიდებს ხოლმე ხელს, როდესაც საზოგადოება არ იძლევა მისი ნიჭის, მისი მისწრაფების შესაფერ ნიადაგს. სამაგიეროდ არიან ისეთებიც, რომლებსაც მხოლოდ ფართოდ შეუძლიანთ ფრთების გაშლა, მხოლოდ მძლავრად შეუძლიანთ გულის ამგერება, მხოლოდ ადუღებული ცხოვრების ტალღებზე შეუძლიანთ მოქმედება. თუ ცხოვრება ამგვარ პირებს ფრთებს არ აშლევინებს, ხელებს უბორკავს, ისინი უმოქმედოდ, თავისსავე გულს ასკდებიან, რადგანაც წვრილმანი საქმეებისათვის, შავი მუშაობისათვის სრულიად გამოუსადეგარნი არიან.

ამგვარი იყო ბარათაშვილიც. მისი ნიჭისა და წყურვილის შესაფერ ასპარეზს ცხოვრება არ იძლეოდა, წვრილმანი საქმეებისათვის კი ის არ იყო დაბადებული, მის ლიტერატურულ ნიჭსაც არავითარი საზოგადოებრივი აუდიტორია არ გააჩნდა, რაც ასე საჭიროა ყოველი ლიტერატორისათვის. გაზეთი არ არსებობდა, მისი ნაწარმოების მკითხველი და დამფასებელი საზოგადოების ფრიად ვიწრო წრე იყო. ამგვარი საზოგადოება განა დააკმაყოფილებდა პოეტს? არა და არა! პოეტის გულსა და გონებას ერთი მთვარიანი ღამე გაცილებით მეტს საზრდოსა და ნუგეშს

ამლევდა, ვიდრე მთელი მაშინდელი საზოგადოება, – საზოგადოებაში ის სრულიად ობოლი იყო. «სიცოცხლე მომძულეობია ამდენის მარტოობით: შენ წარმოიდგინე, მაიკო, სიმწარე იმ კაცის მდგომარეობისა, რომელსაც მამაცა ჰყავს, დედაც, დებიც, მრავალნი მონათესავენი, და მაინც კიდევ ვერვის მიჰკარებია, მაინც კიდევ ობოლია ამ სავსე და ვრცელ სოფელში», – აი, რას სწერს ის ერთ-ერთ წერილში. დიახ, სოფელი სავსე იყო და ვრცელი, საზოგადოება რიცხვით დიდი, მაგრამ არაფერში არ შეეფერებოდა პოეტის ბუნებას. პოეტი ხედავდა ამას და გრძნობდა, რომ ხსნა არსით იყო.

პატარაობისას პოეტი იყო ცელქი, ოხუნჯი, მოუსვენარი; დიდობისას საზოგადოებაში ის იყო მეტად მხიარული, ენამახვილი, მოსწრებული და ოხუნჯი. მისი მხიარულება არ იყო ნაძალადევი. მაშ, რა მიზეზი იყო, რომ საზოგადოებაში მხიარული და ოხუნჯი ბარათაშვილი, დარჩებოდა თუ არა მარტო, სევდას მიეცემოდა, თავის გულს ასკდებოდა და ნატრობდა: ნეტავი მომცა პატარა და დამოუკიდებელი ქონება. მყისვე დავტოვებდი საზოგადოებას და ბუნების კალთებზე გავატარებდი წყნარად ჩემს ცხოვრებასო? მიზეზი ცხადია: სხვები ოხუნჯობდნენ და მხიარულობდნენ და ამით სრული კმაყოფილი იყვნენ, მეტს ისინი ცხოვრებას არაფერსა სთხოვდნენ, სხვა რასმე ისინი საზოგადოებაში არაფერს ეძებდნენ; ბარათაშვილს კი სწყუროდა საქმე, მოქმედება, მას ვრცელი ასპარეზი უნდოდა თავის ნიჭისა და ენერჯის გასაშლელად. ეს ასპარეზი კი არსად იყო და ამიტომ ნაღვლობდა, ამიტომ ევსებოდა სევდით გული: ბუნებით მხიარული პოეტი, ცხოვრებამ გახადა მგლოვიარედ. როგორც ზნეობის მხრით, ისე გონების მხრით პოეტს უფლება ჰქონდა თავისი დიდების სიმაღლიდან ამაყად გადმოეხედა პატარა კაცუნებისათვის, რომლებიც მაშინდელ საზოგადოებაში დაფუსფუსებდნენ; მათთან შედარებით პოეტი ბედნიერი იყო, მაგრამ ეს პატარა კაცუნები ერთი გარემოებით პოეტზე ბევრით ბედნიერნი იყვნენ: თავისი ზნეობრივი და გონებრივი სიღატაკით ისინი სრულიად შეეფერებოდნენ მაშინდელს დროს და ამიტომ კმაყოფილნი იყვნენ ბედისა და ცხოვრებისა; პოეტი კი ძალიან ადრე, ერთობ უდროოდ დროს დაიბადა და ამით იყო უბედური. იმ შავბნელ ეპოქაში ეს დიადი ადამიანი თითქოს განგებ მოავლინა ბუნებამ, რომ ქვეყნისათვის ეუწყებინა: ქართველთა სული და გული არ ჩამკვდარა, არ გახრწნილა. ქართველთა გონებაში ანთებული ლამპარი არ ჩამქრალა, სული ისევ გამოიღვიძებს, გული ისევ ამგერდება, გონება ისევ გამოაშუქებს და ქართველი ერი ისევ აღსდგებაო.

უმთავრესი კანვა, რომელზედაც მოქარგა ოქროს ასოებით ბარათაშვილმა თავისი პოეზია, არის ღრმა და უსაზღვრო მსოფლიო პესიმიზმი. ამგვარი ნიადაგი ბარათაშვილის პოეზიას თვით ცხოვრებამ მოუმზადა, როდესაც პოეტმა საზოგადოებაში ვერაფერი ვერა ჰპოვა, ის შეუდგა ფილოსოფიურ კითხვების გარკვევას; ის უკვირდებოდა მსოფლიოს მიზანსა და დანიშნულებას, ცხოვრების მიზანს, ადამიანის ბუნებას და ერთხელვე დასევდიანებული პოეტი ყოველგან და ყველაფერში ამოეხას ხედავდა. ქვეყნიური ამოებით გულდახურული პოეტი ცის იქით ეძიებს სადგურს, მაგრამ უსაზღვრო წყურვილებს ადამიანისას, განსაზღვრული გონება ვერ ამლევს ვერავითარ პასუხს და პოეტი სასომიხდილი ჩაილაპარაკებს: ყოველივე ან ამოება, ან საიდუმლოებით არის მოცული და ჩვენთვის მიუწვდომელი. ყველა ის ფილოსოფიური კითხვები, რომლებსაც პოეტი ეხება თავის პოეზიაში, შეადგენენ ყველა დროისა და ყოველ კულტურულ ხალხის

კითხვებს; ყველა ამ კითხვების გადაწყვეტა, სამყაროსა და ბუნების საიდუმლოების ახსნა და შეგნება, ადამიანის დანიშნულების გამორკვევა, სიცოცხლის ობიექტურ მიზნის პოვნა – შეადგენდა და შეადგენს ყოველ კულტურულ ხალხის წყურვილს.

ამიტომ ბარათაშვილი მსოფლიო პოეტია. ეს კითხვები ყოველთვის საინტერესონი იყვნენ და იქნებიან და ამიტომ ბარათაშვილიც უკვდავია და უკვდავი იქნება. თუკი ყოველივე ამაოებაა, რა აზრი აქვს მაშინ ჩვენს მისწრაფებას, მოქმედებას? ეს გორდიის კვანძია, რომელსაც ბარათაშვილი ერთის დაკვრით გადაჭრის: «არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს, იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნოს», – სწერს ის, ე. ი. დეე, იყოს ცხოვრება ფუჭი და ამაოება, – ჩვენ კაცნი გვქვიან და, სანამ ცოცხალი ვართ, ადამიანურად უნდა ვიცხოვროთო. და მართლაც, რა აზრისა უნდა ვიყოთ ცხოვრების შესახებ, რა ამაოებადაც უნდა მიგვაჩნდეს ის, მაინც შეუძლებელია, არ დავეთანხმოთ პოეტს იმ აზრში, რომ ადამიანმა ადამიანურად უნდა იცხოვროს. რას ნიშნავს ადამიანურად ცხოვრება პოეტის თვალში? ადამიანურად ცხოვრობს მხოლოდ ის, ვინც სოფელს, ე. ი. საზოგადოებას, ანუ ხალხს ემსახურება, სოფელს უნდა არგო რამეო, აი, რას ითხოვს ბარათაშვილი ადამიანისაგან.

თუ ამას ითხოვდა პოეტი სხვისაგან, მით უმეტეს მოსთხოვდა საზოგადოებისათვის შრომასა და მოქმედებას საკუთარ თავს, და პოეტის პესიმიზმის უმთავრესი მიზეზიც სწორედ აქ არის: ცხოვრება ფრიად მდორე იყო, პოეტის ბუნება კი მეტად ფართო, პოეტის წყურვილი მეტად ძლიერი. პოეტს იდუმალი ხმა დასდევს ყოველგან და მოსვენებას არ აძლევს: «ემიე ყმაო, შენ ხვედრი შენი, ვინძლო იპოვნო შენი საშვენი». პოეტი დაეძებდა თავის ხვედრს, სასოწარკვეთილი ბერჯერ წამოიძახებდა ხოლმე: როს მხვდეს ამქვეყნად ჩემი წილობაო! პოეტი გატაცებულია საზოგადო აზრებით, მას სწყურია რთული ცხოვრება, განვითარებული საზოგადოება, გონებრივი და ზნეობრივი კითხვებით დაინტერესებული წრე, ერთი სიტყვით, მას სწყურია ფართო საზოგადოებრივი ასპარეზი მოქმედებისათვის. «მინდა მზე ვიყო, რომ სხივნი ჩემთ დღეთ გარსა მოვავლო, საღამოს მისთვის შთავიდე, რომ დილა უფრო ვაცხოვლო; მინდა, რომ ვიყო ვარსკვლავი, განთიადისა მორბედიო», – გვიცხადებს ის. აი, სად მიაქანებს პოეტს ოცნება, აი, როგორია მისი ძლიერი წყურვილი საზოგადოებრივი მოღვაწეობისა. ნაცვლად ამისა, პოეტს გარშემო აკრავს ფუჭი და სამარის კარს მიმდგარი საზოგადოება, საზოგადოება მოკლებული ყოველგვარ იდეასა და პროგრესიულ მოქმედების წყურვილს; წინ უდგას კანცელარიის მაგიდა, ზედ აწყვია «дело», «дело», «дело»... ერთი მიბრძანეთ, სად უნდა ჰპოვოს აქ ბარათაშვილმა თავისი ხვედრი, ან როგორ და რა გზით უნდა ჰპოვოს ის, რის პოვნაც შეუძლებელია? ამიტომაც ამბობს გულდამწვარი პოეტი: «მაგრამ მე მხვედრსა ჩემსა ვერ ვპოვებ და მით კაემანს ვერღა ვიშორებო».

მტკიცე ნაბიჯით, სავსე გულითა და დიადი აზრებით შედგა ფეხი პოეტმა ცხოვრებაში. მისი «წრფელი ზრახვანი» წარმოადგენენ იმ ტაძარს, სადაც ენთო ჩაუქრობელი წმინდა ლამპარი. ცხოვრებამ პოეტის ზრახვანი არ გაამართლა, განქრა ტაძარი; აღფრთოვანებული იმედებისა და გატაცების ნაცვლად პოეტის გულში დაისადგურა სევდამ და წყვილია და უტაძროდ დარჩენილი პოეტი დადის ობლად, ისევ მწირი, მიუსაფარი. სევდიანი პოეტი ბუნებას მიმართავს. ბუნება მას გაგიჟებით უყვარს, ბუნება მას ანუგეშებს, ბუნებაში პოეტი ჰპოებს თავისთ ფიქრთ შვებას, ბუნება აშორებს მის გულს ვაებას. პესიმიზმი, გამოწვეული

საზოგადოებრივ-ფილოსოფიური მოტივებით, დიდი თაყვანისმცემელია ბუნებისა. თაყვანსა სცემს ბუნებას ბარათაშვილიც.

მეორე უმთავრესი მოტივი ბარათაშვილის პოეზიისა არის ზნეობრივი სიმტკიცე-სიფაქიზე. ყველგან და ყველგან ბარათაშვილი ზნეობრივ მხარეს, ზნეობრივ საკითხს აყენებს წინ. აიღეთ სიყვარული. აღმოსავლეთის პოეზია უგალობს ხორციელ სიყვარულს, ზნეობრივი გრძნობის ალაგას ის აყენებს ხორციელ გრძნობას და ამიტომ უმთავრეს ყურადღებას აქცევს ამ გრძნობის გაღვივება-გამღიერებას: აქ ალაგი აქვს და ფრიად საპატიო ალაგიც, თვალების, წარბების, ლოყების, ტუჩების აღწერას. ხვევნას, კოცნას, ეშხით აჟრჟოლებს და სხვ. სულ სხვაა ბარათაშვილი. მის თვალში თვით უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომარეობს და მხოლოდ კავშირი ესრეთთ სულთა, ჰმობს სიყვარულსა; მხოლოდ მათ შორის არის გრძნობა. ესრეთ სანუკველი, რომ მის უტკბილეს არცათუ არის სასუფეველი... თუ ხანდახან ბარათაშვილსაც გაიტაცებს თვალები და წარბები, _ მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც გარეგანი სილამაზე სულიერი მშვენიერების გამომხატველია.

ამ კითხვაში ჩვენი პოეზია ბარათაშვილის დროს და მას შემდეგაც _ ერთი სიტყვით, მთელი ჩვენი ეგრეთ წოდებული არისტოკრატიული პოეზია _ სრული მონაა ან მიმბამველი აღმოსავლეთის პოეზიისა, რომელსაც სქესობრივი მისწრაფება და სიყვარული ერთი და იგივე ჰგონია. მით უფრო მეტის დიდების ღირსია ბარათაშვილი, რომელმაც ჩვენი პოეზია ერთბაშად დააყენა ზნეობრივ სიმაღლეზე.

მესამე უმთავრესი თვისება ბარათაშვილის პოეზიისა არის ნაციონალური იდეა. უმთავრეს პირობად ერის კეთილდღეობისათვის ბარათაშვილს მიაჩნია ეროვნული დამოუკიდებლობა. თავისუფლება თავისთავად არავითარ ბედნიერებას არ მოასწავებს ბარათაშვილის თვალში, _ თავისუფლება მხოლოდ მაშინ არის კარგი, როდესაც მის შინაარსს შეადგენს ერის კულტურული ცხოვრება. ამიტომ, თუ ბარათაშვილი იგლოვს საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობას, სამაგიეროდ, ის მეფე ერეკლეს ემადლიერება: «აჰა, აღსსრულდა ხელმწიფური აწ აზრი შენი და ვსჭამთ ნაყოფსა მისგან ტკბილსა აწ შენნი ძენი. ჟამთვითარებით გარდახვეწილი შენთ შვილთ მიდამო მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო; სადაც აქამდინ ხმლით და ძალით ჰვლობდა ქართველი, მუნ სამშვიდობო მოქალაქის მართავს აწ ხელიო». და ბოლოს დასძენს: «აწ მიხვდა ქართლი შენსა ქველსა ანდერძ-ნამაგსა და თაყვანსა სცემს შენს საფლავსაო».

აქედან თავისთავად ცხადია, რომ მოქალაქეობრივი ცხოვრების და განათლების განვითარებას ბარათაშვილი გაცილებით მეტ მნიშვნელობას აძლევს ერის კეთილდღეობისთვის, ვიდრე მარტოდენ თავისუფლებას და მაშინ, როდესაც ორივე ერთად _ ე. ი. თავისუფლება და კულტურული განვითარება _ შეუძლებელია, ბარათაშვილი ამჯობინებს პირველის დათმობას, ვიდრე მეორისას. ასე რომ არ იყოს ერეკლეს საფლავის წინაშე ის არ იტყოდა, შენი აზრის და ქველი ანდერძ-ნამაგის ნაყოფს ვიმკითო. ბარათაშვილის პატრიოტიზმი ითხოვს, რომ ყოველი ერი თავისუფალი იყოს, ხოლო თავისუფლება მას უნდა, როგორც პირობა კულტურული განვითარებისათვის; პოეტი უარყოფს იმგვარ თავისუფლებას, რომელიც ხელს არ უწყობს ერის მოქალაქეობრივ განვითარებას, ე. ი. გონებრივსა და ქონებრივს წარმატებას.

ამ კითხვაშიაც პოეტმა წინ გაუსწრო ჩვენს არისტოკრატიულ მწერლებს. მაშინ, როდესაც ჩვენი არისტოკრატიული პოეზია კლასობრივი გოდებით არის სავსე საქართველოს დამოუკიდებლობის გამო, პოეტიც გულმხიარული არ ეგებება საქართველოს თავისუფლების დაკარგვას, მაგრამ იმავე დროს სულ სხვა თვალთ უყურებს და სხვა საზომით ზომავს ამ კითხვას.

ღიადი აზრი, ღიადი გრძნობა – აი, ბარათაშვილის პოეზია. როგორც უკვე ვთქვით, მისი პოეზიის აზრი და გრძნობანი ძვირფასია ყოველი ადამიანისათვის, ამაშია ძალა ბარათაშვილის ნიჭისა, ამით არის ის უკვდავი, ამით არის ის მსოფლიო პოეტი. მისი ტკბილხმოვანი, მოკლედ მოჭრილი, ზოგჯერ ნაზი და მოალერსე, ზოგჯერ კი მკვიდრი და ენერგიული ლექსი, გარეგანი ფორმით ზედმეწყობილი არის პოეზიის დედააზრთან და ეს გარემოება უფრო აძლიერებს და აღრმავებს ბარათაშვილის პოეზიის შთაბეჭდილებას.

როდის გამოვიდა ბარათაშვილი სამწერლო ასპარეზზე? მაშინ, როცა პოეტებს ოლიმპად ქართული სუფრა წარმოედგინათ და პოეზიის საგნად ქალის სალამაზე და ღვინო. ამ უაზრობისა და უიდეალობის დროს ბარათაშვილი ცალკე გადგა, მან სრულებით განკერძოებული ალაგი დაიკავა, აღმოსავლეთის და თანამედროვე ქართული პოეზიის გავლენას სრულებით ასცდა და ჩვენი პოეზია განაახლა როგორც ცხოვრებში, ისე პოეზიაშიც, ბარათაშვილი ობოლი იყო. მან შეჰქმნა ჩვენს მწერლობაში სრულიად ახალი მიმართულება, უარჰყო პოეზიის ძველი მოტივები და პოეზიას დაუკავშირა ცხოვრება: პოეზიის საგნად აირჩია საზოგადოებრივი და საკაცობრიო მსოფლიო კითხვები. ბარათაშვილით თავდება ჩვენს პოეზიაში აზიური ხანა და იწყება ევროპული. აქაც ბარათაშვილი დიდხანს დარჩა ობლად. აზიური გავლენა იმდენად ძლიერი იყო, რომ არისტოკრატიულმა პოეზიამ ჩვენს დრომდე შეინარჩუნა თავისი ელფერი. ეს გარემოება, ერთი მხრით, ცხადად ამტკიცებს პოეტის დიდ ნიჭსა და, მეორე მხრით, კიდევ უფრო აძლიერებს ბარათაშვილის მნიშვნელობას ჩვენს პოეზიაში: ის მარტო თავის აზრებითა და გრძნობებით კი არ არის დიდი, ის დიდია აგრეთვე, როგორც განმაახლებელი ქართული პოეზიისა.

საერთოდ, ბარათაშვილი დიდ საუნჯეს შეადგენს ჩვენი პოეზიისათვის, მაგრამ თანამედროვე საზოგადოებამ ვერ იცნო იგი... არავინ იცის, რა გამოვა რისგანო, გაუბედავად სწერდა პოეტი თავის ბიძას, გრიგოლ ორბელიანს, როცა თავის ლექსებს უგზავნიდა, მაგრამ საზოგადოება ბრბო იყო. უბედური იყო პოეტი, ამგვარ საზოგადოებაში რომ დაიბადა და ბედნიერი მით იყო, რომ მალე მოკვდა. მართლა რომ არსებობდეს ყოველი ერის მფარველი ანგელოზი, ქართველ ხალხს უფლება ჰქონდა, მიემართა მისთვის საყვედურით: უმადური ხარო! ბარათაშვილს ჩვენს დროში უნდა ეცხოვრა, ჩვენი დროა და ჩვენი დღევანდელი ცხოვრება მისი შესაფერი და ის კიდევ ჩვენი დროის შესაფერი.

1905 წ.

ილია ჭავჭავაძის პოეზიის ერთი მხარე

რა არის პოეზია? ფიქრის, გრძნობისა და აზრის მწყობრად შედუღება და მშვენიერების სახით მათი გამოხატვა. ამ საზომით თუ მივუდგებით ილ.

ჭავჭავაძის პოეზიას, დავრწმუნდებით, რომ ილ. ჭავჭავაძე უდიდესი პოეტია საკაცობრიო აზრებით, საკაცობრიო გრძნობითა და იდეალებით გამსჭვალული.

მისი პოეზია დაუშრეტელი წყაროა ღრმა აზრისა, ღრმა გრძნობისა და დიადი მისწრაფებისა... ი. ჭავჭავაძე დიდებული პოეტი იყო და დიდებულ პოეტადვე დარჩება მარად, როგორც პოეტი, ილ. ჭავჭავაძე უკვდავია.

‘სიცოცხლე ჩვენი არც დედისაა, არც მამისა, _ ქვეყნისა არის, ჯერ ქვეყანა»-ო, სწერს ილია ერთ ალაგას და ეს აზრი მას იმთავითვე ძვალ-რბილში ჰქონდა გამჯდარი. თავისი ლიტერატურული მოღვაწეობის პირველ ხანებში ილ. ჭავჭავაძე მცირეოდენად ბამავს ძველ მწერლებს. სევდა, უკმაყოფილება და ღრმა სიყვარული მამულისა, _ აი, რასა ვხედავთ პოეტის პირველ ლექსებში. პოეტი თუმცა ამაყობს ჩვენი წარსულით, მაგრამ იდეალს ეძიებს მომავალში და არა წარსულში; პოეტი უკან კი არ იხედება, ის წინ მიისწავვის.

მას ნულარ ვსტირით, რაც დამარხულა,
რაც უწყალოს დროთ ხელით დანთქმულა,
მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდი...
ჩვენ უნდა ვსდიოთ ეხლა სხვა ვარსკვლავს.
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი,
ჩვენ უნდა მივსცეთ მომავალი ხალხს...

ახალგაზრდა პოეტის ძლიერი სურვილია _ წინ წარუძღვეს თავის ერს, მასთან იყოს ჭმუნვასა და სიხარულში, მისი წყლული საკუთარ წყლულად მიიჩნიოს, მისი ტანჯვით სული დაეტანჯოს და შესძლოს მოსწმინდოს ერს ტანჯვის ცრემლი.

დიადი საკაცობრიო გრძნობები, ზედისაგან დაჩაგრულთა სიყვარული, მათი ტვირთის შემსუბუქებისათვის ზრუნვა და მათი ცხოვრების გაუმჯობესების წყურვილი, _ აი, რა ახასიათებს პირველი სტრიქონიდანვე ილ. ჭავჭავაძის პოეზიას. ერის დაჩაგრულ ნაწილს ჩვენს პოეზიაში არა ჰყოლია უკეთესი ჭირისუფალი; ერის დაჩაგრული ნაწილისადმი ჩვენს პოეზიაში ილიაზე ღრმად, ილიაზე მძლავრად არავის გამოუთქვამს თავისი თანაგრძნობა და სიყვარული.

კაცი _ გიყვარდეს! _
ცათ შთამომდახეს,
როს მათ დამბადეს.
ყველგან ეს სიტყვა
ლამპრად წინ მიმყვა...

და მართლაც, პოეტის ნაწერებში უხვად არის გაბნეული სიყვარული დაჩაგრულთადმი და ღრმა რწმენა, რომ მომავალი მათია.

იმ დროს, როცა ახალგაზრდა პოეტი სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა, ყველაზე უფრო დაჩაგრული ჩვენში ყმა იყო, ერის უპირველეს წყლულს ბატონყმობა წარმოადგენდა; ერის ტანჯვის სათავე ბატონყმობიდან იწყებოდა და პოეტმაც ძლიერი იერიში მიიტანა ბატონყმობაზე. «მესმის, მესმის», «აჩრდილი», «კაკო ყაჩაღი», «გლახის ნაამბობი» და «კაცია ადამიანი?!» სრული უარყოფა და გმობაა ბატონყმობისა. პოეტს ბატონყმობა მიაჩნია უსამართლოდ, მონობად და მისი ბორკილის მტვრევის ხმა მისთვის სანატრელი ხმაა.

ღმერთო, ღმერთო, ეს ხმა ტკბილი
გამაგონე ჩემს მამულში!

პოეტი მტერია ყოველგვარი უსამართლობისა და ძალმომრეობის, ის შენატრის ძმობას, ერთობას, სიყვარულსა და თავისუფლებას, კაკო ყაჩაღის პიროვნება მთელ პროპაგანდას წარმოადგენს ბატონყმობის წინააღმდეგ, – პროპაგანდას სასტიკს, ძლიერს, შეუბრალებელს, უკომპრომისოს. ახალგაზრდა პოეტის სული და გული ყმისაკენ არის მხოლოდ. პოეტის «უძლიერესი ნდობა – ოცნებად გადაქცეული» ბატონყმობის დამხობა და შრომის განთავისუფლებაა.

პოეტი მტერია მარტო ბატონყმობისა კი არა, წოდებრივი წყობილებისაც, მისი იდეალია ისეთი ცხოვრება, საცა არავითარი წოდებები არ არსებობენ, არამედ ყველა ტოლი და თანასწორია. პოეტი დარწმუნებულია, რომ წოდებრივი წყობილება საზოგადოებრივი ცხოვრების სამარადისო, გარდუვალი სახე კი არ არის, არამედ ერთ-ერთი საფეხურია ისტორიული განვითარებისა და ადრე თუ გვიან უნდა მოისპოს. პოეტის შეხედულებით, მომავალი წყობილება და საზოგადოებრივი ურთიერთობა ერთიანად შრომაზე იქნება დამყარებული და ამიტომ, ღრმად დარწმუნებული ამხნევებს შრომის შვილს: მყოობადი მარტო შენიაო.

ასეთ მყოობადში, პოეტის წარმოდგენით, არც უფროსი იქნება, არც უმცროსი, არც ბატონი, არც მონა, არამედ გამეფდება სრული თანასწორობა, კეთილდღეობა და ბედნიერება. ასეთ ხანას სრული თანასწორობისა და თავისუფლებისას პოეტი უწოდებს «შრომის სუფევას». პოეტის შეხედულებით, სამართლიანობა და სიმართლე, კაცთმოყვარეობა და სათნოება მხოლოდ მაშინ აღარ ივლიან ეკლის გვირგვინით, როდესაც საზოგადოებაში ყოველისფერი შრომაზე იქნება დამყარებული.

პოეტმა პირველი ნაბიჯითვე გვამცნო, რომ მთელი მისი სიყვარული და თანაგრძნობა, მთელი მისი სული და გული, მთელი მისი არსება შრომის შვილებისაკენ იყო. მას გულწრფელად და მძლავრად უყვარდა ეს შრომის შვილები და სწამდა კიდევ, რომ მომავალი მათ ეკუთვნოდა. სხვანაირად ვერც მოიქცეოდა ის, ვისაც ისე ესმოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარება, როგორც ილია ჭავჭავაძეს.

გადაიკითხეთ პოეტის «მგზავრის წერილები» და ჰკითხეთ თქვენს თავს, თუ რად უყვარს პოეტს მყინვარზე უფრო თერგი. იმიტომ, რომ მყინვარი განზე გამდგარა, მიუკარებელია, თერგი კი მუდამ მოძრავია, მუდამ იბრძვის და აგონებს ავტორს ადამიანის ცხოვრებას. პოეტის შეხედულებით, ცხოვრებაც იგივე ბრძოლაა. პოეტს სწამს, რომ «მოძრაობა და მარტო მოძაობა არის ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მომცემი». ვინ არის ეს მოძრავი ელემენტი საზოგადოებაში? იქნება გაბატონებული ნაწილი? აი, რას სწერდა პოეტი ამ ნაწილის შესახებ:

რად შეებრძვის ის ბოროტებასა,
როს მეოხებით მისით თვით რჩება?

მაშინ, ვინ იბრძვის, პოეტის აზრით, ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის? «ქვეყნიერების ბედნიერების ქვაკუთხედი ყოველთვის ძირიდან

დადებულა, ყოველი შენობა ძირიდან ამაღლებულა, მაღლიდან კი შენობა არ დაწყებულა», – წერს პოეტი მგზავრის წერილებში. ეს სიტყვები ფილოსოფიაა ისტორიული განვითარებისა. პოეტის მთელი სიმპათია იყო ეგრეთწოდებული დაბალი ანუ მშრომელი ხალხისაკენ, შრომის შვილებისაკენ, ერთი მხრით, იმიტომ, რომ მშრომელი ხალხი დაჩაგრულია და პოეტი კი ყველა დაჩაგრულის მოსარჩლეა, – მეორე მხრით, იმიტომ, რომ პოეტის შეხედულებით, წინმსვლელობის გზაზე ცხოვრება მხოლოდ მშრომელ ხალხს მიჰყავს, მხოლოდ ძირიდან შენდება ცხოვრება და არა მაღლიდან.

პოეტის მისწრაფებანი, პოეტის იდეალები, მისი მსოფლიო შეხედულება უკიდურესად დემოკრატიული იყო და მაშინ, როდესაც ჩვენში ბატონყმობა პარპაშობდა; პოეტმა მაღლა ააფრიალა დემოკრატიული დროშა და მედგრად შესძახა: ძირს ბატონყმობა, ძირს მონობა, გაუმარჯოს თავისუფლებასო. მაშინ, როდესაც წოდებრივი წყობილება მტკიცედ იყო დაცული, პოეტმა გამოაცხადა: წოდებრივი წყობილება უნდა მოისპოს და უნდა მოვიდეს «შრომის სუფევასო». პოეტი უარყოფს ბრწყინვალე წოდებას და მიმართავს შრომის შვილთ: იბრძოლეთ, მომავალი თქვენია, თქვენის კეთილდღეობის ქვაკუთხედის აშენება მხოლოდ თქვენ შეგიძლიათო.

გადაიკითხეთ «კაკო ყაჩაღი» და «კაცია ადამიანი?!», მოიგონეთ პოეტის გესლიანი სიტყვები: თავადიშვილი კარგი რა არის, ავი რა იყოსო, და მაშინ დარწმუნდებით, რომ ჩვენს მწერლობაში არავის არ მიუტანია ისეთი იერიში ბრწყინვალე წოდებაზე, როგორც ილ. ჭავჭავაძემ მიიტანა თავის პოეტურ ნაწერებში. პოეტის ძლიერება გამოიხატება ზომიერებაში, ღრმა გრძნობაში, დიად აზრებში და ფსიქოლოგიურ ანალიზში. მისი ყოველი თხზულება საუცხოო ნიმუშია იმისა, თუ როგორ უნდა იწერებოდეს სიტყვაკაზმული ნაწარმოები. ამდენად შემუშავებულ ნიმუშებს ქართულ ენაზე ძალიან ცოტას ნახავთ. ილ. ჭავჭავაძის პოეზიაში ყოველი სიტყვა თავის ალაგას არის: არც გამოკლება შეიძლება, არც ჩამატება. ავტორს საუცხოოდ ეხერხება იმის გამოხატვა, რასაცა ხედავს, გრძნობს და ფიქრობს, ამიტომ ყოველი მისი აზრი გულის სიღმეში სწვდება მკითხველს.

სამწერლო ასპარეზზე პოეტი გამოვიდა მესამოცე წლებში, როცა ჩვენს ცხოვრებაში მონობისა და ღრმა ძილის მეტი არაფერი არსებობდა. გულწრფელი სურვილებითა და მისწრაფებით გატაცებული, ღრმა გრძნობით, დიადი აზრებითა და ჭეშმარიტი მსოფლიო შეხედულებით აღჭურვილი პოეტი შეუდგა ცხოვრების გამოღვიძებასა და გარდაქმნას. მას არ დაუტოვებია ჩვენს ცხოვრებაში არც ერთი ცუდი მხარე, რომელიც არ გაეკიცხოს შეუბრალებელის სატირით და სასტიკის იუმორით. სამაგიეროდ რაც იყო კარგი და დროის შესაფერისი, იქითკენ მიაქანებდა პოეტი ცხოვრებას მთელი თავისი ძალღონით. სდევნიდა ყოველგვარ ბოროტებას, თესდა სიკეთეს, სამართლიანობას, კაცთმოყვარეობას და სათნოებას. გულწრფელი, თავგამოდებული, შეგნებული მოსარჩლე იყო «ბედისაგან დაჩაგრულთა» და მტკიცედ იცავდა მათს ინტერესებს. მიუხედავად წარსულის ღრმა სიყვარულისა, პოეტი არ მისტიროდა მას, »რაც დამარხულა»; მისი იდეალი მომავალში იყო და ამწყოს გაუმჯობესებით ის ხალხის ამ მომავლის აშენებაში მხურვალედ მონაწილეობდა.

ილ. ჭავჭავაძე საუკეთესო მეზრძოლო იყო უკეთესი მომავლისათვის, ის თავგამოდებული ქომაგი იყო ბედისაგან დაჩაგრულისა, ის იყო მშრომელი ხალხის

უდიდესი პოეტი-ფილოსოფოსი და ქართული ხელოვნების პირველხარისხოვანი
ვარსკვლავი.

1908 წ.

ს ა ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ო შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი

I

ცრემლში მილესავს ნალველი
და მელნად ის მიხმარია. _

ტკბილად გვიგალობს აკაკი.

წამერთო ყველა, და ნუგეზად დღეს
მარტოლა ცრემლნი მე დამშთენიეს. _

ბანს აძლევს აკაკის ილია.

ოჰ, რად არ ძალმიძს, მთლად ცრემლად ვიქცე,
გავხდე მდინარე აღქაფებული! _

კვნესის დუტუ მეგრელი.

ერთით ვნუგეზობ, ერთითა:

მივენდე ცრემლის დენასა:

ესაა ჩემი ნუგეში:

ტირილში ვპოვებ შვებასა.

ცრემლებო, თქვენი შვილი ვარ,

თქვენა ხართ ჩემი ფონია;

იდინეთ უხვად, ვიდრემდე

შემწევს ტირილის ღონია!

თქვენა ხართ ჩემი ნუგეში,

სხვა მე ვერ მომიგონია. _

გოდებს ვაჟა-ფშაველას ფანდური. ცრემლი, ცრემლი და ისევ ცრემლი! აი, რა
გაისმის ჩვენს პოეზიაში.

ცრემლი სდის ბარათაშვილს, მაგრამ ის ამაყია _ თავის ცრემლს თვითონვე
ჰყლაპავს და სხვას არ უჩვენებს, მტირალ სახეს სხვას არ დაანახვებს. ცრემლებს ვერ
ძალავს ილია, აკაკი, დუტუ მეგრელი, ვაჟა-ფშაველა.

თუ წინათ ეს ცრემლი იშვიათად გაისმოდა ჩვენს პოეზიაში, დღეს ცრემლები
ჩვენი სიტყვაკაზმული მწერლობის უმთავრესი თვისებაა.

აიღეთ ჩვენი ახალგაზრდა პოეტები: რუხაძე, ევდოშვილი, ზომლეთელი,
იასამანი, თურდოსპირელი, მალაქიაშვილი, ქუჩიშვილი, ლეჩხუმელი,
ტუქსიშვილი, გრიშაშვილი, მჭედლიშვილი და სხვ. თუმცა უმეტეს მათგანს ჯერ

თავისი ხვედრიც ვერ უპოვნია, მაგრამ ცოტათ თუ ბევრად მათი პოეზიაც ცრემლებით არ არის განა შეზავებული?

ჩვენი პოეზიის ასპარეზზე ვაჟა-ფშაველა ხმალამოღებული გადმოხტა – უშიშარი, შეუპოვარი, საბრძოლველად გამზადებული მთის შვილი.

ველი _ სადა და როდისა
თქრიალს მოიღებს ჯარიო,
რომ მეც მოვახტე შავრასა,
პირს დავისახო ჯვარიო.

დღეს კი ერთადერთს ნუგეშს ისიც ცრემლში ჰპოვებს და ცრემლს მიმართავს:

იდინეთ უხვად, ვიდრემდე
შემწევს ტირილის ღონია!

ტირილის დედა სევდაა. ჩვენი პოეზიის ცრემლებიც სწორედ ამ სევდის ნაყოფია.

ბრჭყალით ვუპყრივარ სევდასა,
როგორაც არწივს გნოლია.

მთელი ჩვენი პოეზია, ბარათაშვილიდან მოყოლებული დღემდე, ბრჭყალით უპყრია სევდასა.

განა ბაირონი კი არ იყო სევდით შეპყრობილი?

მაგრამ ბაირონის სევდა ცრემლად არ დამდნარა, არამედ ის იქცა ბრძოლის წყურვილად, ბრძოლის ცეცხლად და პოეტი ანთო, აამხედრა, გაასალკლდევა და ისეთი ძალა აგრძნობინა, რომ ბაირონმა თვით ღმერთს გამოუცხადა ომი.

ჩვენი პოეტების ხვედრი კი სულ სხვა არის. აიღეთ ბარათაშვილი, _ ეს ძლიერი სული, დიადი გრძნობა. სევდით სავსე, ის ცის იქით ეძიებს სადგურს, რომ დაშთოს აქ ამოეზა; ის ოცნების მერანს ჰკაზმავს, რომ ნიავს მისცეს ფიქრნი თვისნი, შავად მღელვარნი, ბრძოლით კი არავის არ ებრძვის.

სევდით შეპყრობილი ბაირონი ბრძოლაში ეძებს შვებას და თვით ღმერთთანაც რომ დასჭირდეს შერკინება, ის არ შედრკება, უკან არ დაიხევს. ამაზე მეტი სიმამაცე, ამაზე მეტი გრძონა თავისი ძლიერებისა, შეუძლებელია.

ჩვენი პოეტები კი, სევდით შეპყრობილნი, ცრემლში ჰპოვენებ შვებას.

ბრძოლა მას შეუძლია, ვისაც ხელ-ფეხი თავისუფალი აქვს, ვინც თავისუფლებას ჰგრძნობს მთელი თავისი არსებით, ვინც თავისუფლებით სუნთქვას, თავისუფლებას ჰყნოსავს.

ხელ-ფეხშეზოროკილს, რომელიც თავისუფლებას არა გრძნობს, რომელიც თავისუფლებით არა სუნთქვას, _ ამასაც კი შეუძლია ბრძოლა, მხოლოდ ერთის პირობით: იმის ბრძოლას უნდა აცისკროვნებდეს სხივი გამარჯვებისა, მის ბრძოლას წინ უნდა მიუძღოდეს იმედი გამარჯვებისა. როცა ხელფეხშეზოროკილია და იმედიც არსად არის, რადგანაც საიმედო გარეშემო არაფერია, როცა ადამიანი სრულ თავის უძლურებას გრძნობს და ხედავს, მას ცრემლის მეტი აღარა დარჩენია რა, თუ ის პოეტია; ხოლო თუ ის ფილოსოფოსია, მისტიციზმს მიმართავს, ბუნების ცხოვრების გარეშე რწმენის სამეფოში მონახავს ის სულის მოსასვენებელ სადგურს.

ბაირონი თავისუფალი ბრიტანეთის შვილი იყო. ის ხედავდა, ის გრძნობდა თავისუფლებას, ის სუნთქავდა თავისუფლებით. ამიტომ სევდა მასში მხოლოდ ბრძოლის წყურვილს აძლიერებდა.

ჩვენ კი... ჩვენ ბედმა გვარგუნა სულ სხვა ცხოვრება, სულ სხვა ხვედრი. ცხოვრების პირობები ჩვენ მძიმე ლოდევით გვაწევს, სულს გვიხუთავს, გულს გვიწამლავს; გამოსავალი გზა არსად არის, არც არავითარი იმედია გამოსავლისა: ჩვენ ვგრძნობთ ჩვენს მონდომებას, ჩვენს უძლურებას და ცრემლების მეტი აღარა დაგვრჩენია რა:

უბედო ბედმა გამრიცა,
მიმაკლა ლოდსა კლდისასა:
ვერც არა თავსა ვუშველე,
ვერც გაჭირვებას ძმისასა.
დამეხშე, სმენავ, დამეხშე,
ნულარც რამ გამიგონია!
ცრემლებო, თქვენი შვილი ვარ,
თქვენა ხართ ჩემი ფონია,
იდინეთ უხვად, ვიდრემდე
შემწევს ტირილის ღონია!

უმეტეს შემთხვევაში, ჩვენი პოეტი ბრძოლის სიმღერით გამოდის სამწერლო ასპარეზზე. გაივლის დრო და ბრძოლის სიმღერა ოხვრად გადაიქცევა. სული სასოწარკვეთილებას ეძლევა, გული ტყდება, სიმები წყდება, იმედი ქრება, გრძნობა ძალისა ალაც უთმობს საშინელს გრძნობას უძლურებისას, ცრემლებიღარჩება, მხოლოდ ცრემლები.

ამგვარია სინამდვილე ჩვენში, იმიტომ, რომ ამგვარივეა სინამდვილე, საერთოდ, მთელს რუსეთში...

პოეტი იმით განირჩევა არა პოეტისაგან, რომ ის უფრო ჰხედავს და უფრო გრძნობს. თუ სინამდვილე მწარეა, გრძნობაც მწარეა. ამიტომ პოეტი სხვაზე უფრო იტანჯება, როცა სინამდვილე მტანჯველია...

II

ბერძენთა მითოლოგიაში ერთი საუკეთესო გადმოცემაა. ახალგაზრდა იკაროსმა ფრთა შეისხა და აფრინდა მაღლა, ჰაერში. ის გაიტაცა ოცნებამ შორს, შორს, მოჰხიბლა მშვენიერებამ და მიუახლოვდა მზეს, რომ ახლოს ეხილა ეს წყარო სითბოსი და სინათლისა, მომნიჭებელი სიცოცხლის და ნეტარებისა.

იკაროსმა მოინდომა სინათლის ცნობა, ჭეშმარიტების პოვნა, სიცოცხლის საიდუმლოების ამოკითხვა, მაგრამ მზემ ფრთები გაუდნო და იკაროსი დედამიწას დააკვდა.

განა ყველა ქართველი პოეტი იკაროსი არ არის? ყველა ქართველი პოეტი იკაროსის ბედს განიცდის, მხოლოდ ერთის დიდის განსხვავებით. იკაროსს უნდოდა მზეს ჩაჰკვროდა გულში და გატაცებამ სრულებით დაავიწყა, რომ მისი ფრთები მზის სიცხოველეს ვერ გაუძლებდა.

ქართველი პოეტიც მზისკენ მიისწრაფვის, მაგრამ მარტოკა კი არა, მას თან მიაქვს სინათლისაკენ, სითბოსაკენ, სიცოცხლისაკენ, ჭეშმარიტებისაკენ თავისი

მრავალტანჯული სამშობლოს შავი ბედი, ხოლო ნათელი სხივების სიცხოველით ფრთებდამწვარი კი არ ვარდება ძირს. არამედ ბნელეთისა და წყვდიადის სისქეს ვერ აპობს და ნათელი სხივიც სამუდამოდ ეკარგება თვალთაგან.

ვაჟა-ფშაველა თავის პირველ ნაწერებში იგივე იკაროსია. მხნე, მამაცი, შეუპოვარი, სახეგაბრწყინებული ის მიისწრაფვის სინათლისაკენ, სიმართლისაკენ. ის შეუპოვარია, ქედმოუხრელი.

მთლად მე მეკუთვნის ქვეყანა:
მთაში _ მთა, ბარად _ ბარია,
ზღვა და ხმელეთი ერთიან,
ცას _ ვარსკვლავების ჯარია,
დილით _ მზე მანათობელი,
ღამით _ გუშაგი მთვარია.

წარსულთა გმირთა ნამოქმედართ და მაგალითით გამხნეებული, ის მომავალში ეძებს საგმირო საქმეებს.

ვაჟა-ფშაველა დიდი ნიჭია, დიდ ხელოვანი. მის ოცნებას საზღვარი არა აქვს, ის სივრცით არ გაიზომება, დროში არ გამოიხატება, მაგრამ მისი პოეტური აღმაფრენა მაინც ფრთაშეკვეცილია; ბუნებას მისთვის ყოველისფერი უხვად მიუცია, რომ თავისი ნიჭი მსოფლიო კითხვების რკვევაში ავარჯიშოს; მიუხედავად ამისა, პოეტი თავის სალ კლდეებს «ზავით მზარავთა და კაცის ფეხდაუკარებთა» შეჭხორცებია მთელის თავისი არსებით და მისი ოცნება, მისი ფიქრი, მისი გრძნობა, მთელი მისი აზროვნება, მთელი მისი ნება, მთელი მისი სურვილი ამ კლდეებს დასტრიალებს გარშემო.

რატომ? რა არის მიზეზი?

ღმერთო, სამშობლო მიცოცხლე! _
მძინარეც ამას ვდუღუნებ.

აი, რატომ. აი, რა არის მიზეზი.

თუ რომ პოეტი, მძინარე, სამშობლოზე ფიქრობს, ცხადია, ფხიზელის მთელი მოფიქრება მხოლოდ სამშობლოს გარშემო დაიწყებს ტრიალს.

მსოფლიო კითხვებისათვის რანაირად მოიცლის პოეტი, რა დიდი ნიჭის პატრონიც უნდა იყოს ის, როცა სამშობლოს კითხვას შებოჭილი ჰყავს მთელი მისი არსება, მთელი მისი გრძნობა, მთელი მისი მოფიქრება!

ვერც ერთი ქართველი, რომელიც კი თავით ფიქრობს და გულით გრძნობს, სამშობლოს კითხვას გვერდს ვერ აუქცევს.

ბედმა ყოველისფერი მოგვცა, რომ ჩვენი ცხოვრება დიდებული იყოს და ჩვენი ხალხი ბედნიერი, მაგრამ მათმა სიბეცემ და შორსმჭვრეტელობის უქონლობამ, ვინც ისტორიამ ჩვენი პოლიტიკური ცხოვრების სათავეში წამოასკუპა, ხელიდან გამოაცალა ის, ურომლისოდაც შეუძლებელია დიდებული ცხოვრებაც და ბედნიერებაც. ეს არის ეროვნული თავისუფლება.

ფართო, განვითარებული პოლიტიკური ცხოვრება შეუძლებელია იქ, საცა ეროვნული დამოუკიდებლობა არ არსებობს. ლიტერატურის განვითარება კი _

როგორც, საერთოდ, კულტურული ცხოვრების ყოველი დარგის განვითარება – შეუძლებელია იქ, სადა თვით ცხოვრება არ არის რთული და განვითარებული...

არავინ არ იცის, რად იბადება პეტრე პეტრედ, ივანე ივანედ და სხვა; ხოლო ის კი ცნობილია, რომ პეტრეს, ივანეს და სხვათა გრძნობა, აზროვნება შეკავშირებულია ცხოვრების გარემო პირობებთან, გარემოებასთან და ღარიბ ცხოვრებაში ისახება ღარიბი გრძნობა. იბადება ღარიბი ფიქრი, რთული, მდიდარი ცხოვრების პირობებში კი რთული და მდიდარი გრძნობა-ფიქრები.

ბუნებამ მდიდარი გრძნობითა და ფიქრებით რომ დააჯილდოვოს ვინმე, ცხოვრების ღარიბ პირობებში ის ვერ გამოაშკარავებს თავის ფიქრებსა და გრძნობებს.

ამიტომ, რა ნიჭის პატრონიც უნდა იყოს ქართველი პოეტი, მისი ნიჭი საკმაოდ ვერ გაიშლება, მისი ოცნება ვიწრო საზღვრებში მოექცევა, მისი აღმაფრენა საკმაოდ ფრთებს ვერ გაშლის.

ვაჟა-ფშაველა უხვად დააჯილდოვა ბუნებამ. მდიდარი ოცნება, ღრმა გრძნობა, ბუნების ცოდნა, მხატვრული ენა. ფერადების მრავალგვარობა, – ყოვლისფერი ხელთ უპყრია პოეტს. სტრიქონებიდანვე თქვენი თვალის წინ იხატება ძლიერი ხელოვანი, მსოფლიო პოეტი, მაგრამ, გადის დრო და პოეტი მიჯაჭვული რჩება თავის სამშობლოს ზავით მზარავ კლდეებზე, ვითარცა ამირანი.

რაც უნდა გაურბოდეს რომელიმე პოეტი სამშობლოს კითხვას, ეს კითხვა მისდაუნებურად დაიპყრობს იმის გულს, იმის აზროვნებას, იმის ოცნებას. ძლიერი სევდა, რომელსაც არსაიდან არ შემოევლება, ადამიანის გრძნობას აჩლუნგებს, აზროვნებას ასუსტებს, ნებას აუძღურებს. სამშობლოს საკითხი ყველა ჩვენი პოეტისათვის უდიდესი საკითხია, ეს საკითხი კი მხოლოდ სევდისმომგვრელია და ისეთი სევდის, რომელსაც არსაიდან არ შემოევლება. ეს სევდა, ბოლოს და ბოლოს, ოცნებას უკლავს, აზრს უწამლავს, ნებას უსუსტებს და გრძნობა-აზროვნების ძალას აცლის ქართველ პოეტს...

და როდესაც ჩვენი არსებობა, ჩვენი ხვალისდელი დღე უზრუნველყოფილი არა არის, რანაირად შეუძლია ჩვენს პოეტს სამშობლოს ტანჯვით არ დაიტანჯოს, სამშობლოს სევდით არ დასევდიანდეს?!

ეს სევდა ნელ-ნელა ჩაითრევს მას, მთელ მის არსებას დაიპყრობს, მთელ მის ოცნებას დაიმონებს, მთელ მის გრძნობას შებორკავს, გულში ჩაიკრავს და მაშინ პოეტი მსოფლიო კითხვებისათვის მკვდარია, იმის ჩანგის უმთავრესი საგანი, ყოველდღიური ცხოვრება და მისი ჭირ-ვარამი იქნება, ცრემლები კი უმთავრესი ნაყოფი. და როდესაც ვაჟა-ფშაველამ თავის უკანასკნელ ნაწერებს «ცრემლები» უწოდა, ამ ერთ სიტყვაში მთელი თავისი პოეტური სულისკვეთება, მთელი თავისი აზროვნება, მთელი თავისი ფიქრები, გულისნადები გამოხატა. პოეტი უკვირდება ცხოვრებას და ყოველგვარ უსამართლობას ხედავს. უკვირდება ბუნებას და იგივე უსამართლობაა.

«ერთი საათის სიტურფე ათასს წლისას თანმდებოდა», რადგანაც დრო ყველაფერს ერთნაირად სპობს, ყველაფერი ერთნაირად ფუჭია, ერთნაირად წარმავალი.

რადა, რად არის ასე?

პოეტი თითქოს თავს იწუგებებს: «გაძლება გვმართებს, ბუნება რასაც დაგვადებს ხარჯადა».

მაგრამ ამგვარი ნუგეში რომ სრული უნუგეშობის მომასწავებელია, თვითონ პოეტი გვიმტკიცებს, როდესაც ის «თვალთაგან ცრემლმთოვიარე» გაჰყურებს განვლილ ცხოვრებას.

სევდა, სევდა და სევდა! აი რით არის სავსე პოეტის უკანასკნელი ნუგეში, მაშინაც კი, როდესაც პოეტი სევდას ივიწყებს და უნდა სამხიარულო რამ დაამღეროს, თითები აღარ ემორჩილება, გული სხვას ამბობს:

ხელში ავიღებ ჩანგურსა,
მინდა დავმღერო ლაღადა, _
თითები აღარ მომყვება _
გული არ არის საღადა.
გადაქცეულა ნაოხარ,
გაბეჩხერებულ ბაღადა.

პოეტს უნდა, დედამიწა დაივიწყოს მისი ჭირ-ვარამით, მისი ტანჯვით, მისი ცოდვებით, მისი ცრემლებით; მას უნდა ოცნებით ცის სივრცეში გაფრინდეს, რადგანაც მას უყვარს ციური აზრი. ღვთიური გრძნობა, ფიქრი, მაგრამ «ფრთებს მიკვეცს, აღმაფრენასა, ამბავი ყოველდღიური».

ტრაგიზმი პოეტისა იმაში მდგომარეობს, რომ მას უნდა მოსწყდეს ცხოვრებას, დაივიწყოს ის და ციურ ფიქრს, ციურ გრძნობას გაჰყვას, მაგრამ ცხოვრება მას არ უშვებს, ბრჭყალებში ჰყავს ჩაჭედილი და ეუბნება: ჩემის ტანჯვით დაიტანჯე, ჩემის სევდით დასევდიანდი, ჩემის უბედურებით გაუბედურდი, ჩემთან ერთად იტირე და შენს აღმაფრენას ფრთები შეჰკვეცეო.

პოეტიც სევდით დატანჯული ნაღვლის ზღვაში დასცურავს და თუმცა წინ ცრემლი გუბედ უდგას, მაინც ტირის. ტირილიც არას შველის, მაგრამ ტირილის მეტი აღარაფერი დარჩენია, რადგანაც იმედი მთლად დაკარგული აქვს.

როდესაც პოეტი ივიწყებს ყოველდღიურ ცხოვრებას, მისი ოცნება, ფრთებგაშლილი, ცაში დანავარდობს, ვარსკვლავებს ეთამაშება, მთვარეს ეალერსება, რომ ზეციური ჰანგები შეჰკრიბოს, მაშინ პოეტის ყოველი ლექსი, ყოველი სტრიქონი, ყოველი სიტყვა, განხორციელებული მშვენიერებაა, ნამდვილი შედეგია, უკვდავი მარგალიტია.

მაგრამ სადაც უნდა გასტყორცნოს პოეტი ოცნებამ, დედამიწის გოდება მაინც ყველგან სწვდება იმის სმენას, იმის გულს.

საწყალი საწყლადვე რჩება,
ისევ სდის ცრემლის ღვარია,
მგლები, აფთრები მრავლდება,
ხარობს იმათი გვარია.

და პოეტის ოცნება ისევ ძირს ეშვება; პოეტის გული ისევ სევდით ივსება, მისი ფანდური ისევ ბედგანამწარი იწყებს გოდებას:

მტრისამც გულია ასეთი
როგორც გული ჩემია:
უნდა დავლიო სიმწარით
ჩემი სიცოცხლის დღენია.

პოეტი რწმუნდება, რომ მის ჩონგურს, ჩონგურს, რომელიც ციურ ჰანგებს დამღერდა, სიმები დააწყდა. «დამიწყდა ჩონგურის სიმები, აღარ აესხმის, აღარა».

გული დადუმდა, გონება დაჩლუნგდა და ერთადერთ ნუგეშს პოეტი ცრემლშია ჰპოულობს, კაემანს იმსუბუქებს «ცხელის ცრემლისა დენითა».

რა არისა ან სად არის მიზეზი პოეტის სულიერი ტანჯვისა?

ვაჟა-ფშაველას სევდას სამი სათავე აქვს: ეროვნული, სოციალური და ფილოსოფიური.

პოეტს უყვარს თავისი ბედშავი სამშობლო და, რადგანაც ის უბედურია, ხელ-ფეხშებორკილი, მონადქცეული, თავისუფლების მოტრფიალე. პოეტის გული სევდით, ნაღველითა და ბოღმით არის სავსე. ეს სევდა, ეს სასოწარკვეთილება პოეტისა მით უფრო უსაზღვროა, რომ პოეტს აღარავითარი იმედი არა აქვს თავისი სანატრელი მამულის მკვდრეთით აღდგომისა, ამიტომ პოეტის გული სევდით ივსება და ცრემლში ეძებს ნუგეშს.

პოეტი უკვირდება ცხოვრებას და ყოველგვარ უსამართლობასა და ძალმომრეობას ჰხედავს; საწყალს ცრემლის ღვარი სდის, მგლები, აფთრები მრავლდება, ხარობს იმათი გვარია.

პოეტი ნატრობს რომ, _

სიმართლის გამარჯვებასა
მთაზე არწივი ყიოდეს.
შხამის და გესლის მთესველნი
მოისპნენ, არარაობდნენ.

მაგრამ ამავე დროს დარწმუნებულია, რომ მისი ნატვრა ნატვრადვე რჩება და ვინ იცის, როდემდის.

ამიტომ სევდა სევდას ემატება და პოეტი ცრემლებშია ეძებს შვებას. ვაჟა-ფშაველა თავისი მსოფლიო შეხედულებით ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნათესავია.

ნ. ბარათაშვილის თვალში აწმყო მხოლოდ ფუჭი და ამაოებაა, წარსულთა დროთა მოგონება კი იმის სულს აფიქრებს.

ვაჟა-ფშაველასათვის აწმყოში არაფერი არაა და წარსულზე ფიქრი მას სულს უწუხებს.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი თავის მსოფლიო შეხედულებით მსოფლიო სევდის მატარებელია, ცხოვრება, ადამიანის არსებობა მას არ აკმაყოფილებს, მას აფიქრებს და თან აღონებს სიცოცხლის მიზანი. საიდუმლოება სიკვდილისა, ამაოება და წარმავლობა ყოველივე არსისა, თვით საწუთროსიც.

ამგვარივე კითხვები აღონებს, აფიქრებს ვაჟა-ფშაველასაც, ნიკოლოზ ბარათაშვილი ხედავდა, რომ ყოველივე წარმავალია, მაგრამ მისი გულისთქმა ცის იქით ეძიებს სადგურს, ზენაართ სამყოფს; მას სწამდა, რომ არსებობდა სამარადისო, უკვდავი, წარუვალი ანუ აბსოლუტი და ის ეძებდა ამ სამარადისოს, ამ აბსოლუტს, მაგრამ ვერ ჰპოვებდა და ეს კიდევ უფრო აათკეცებდა იმის სევდას.

ვაჟა-ფშაველაც ხედავს, რომ ყოველივე წარმავალია, ყოველივეს დასასრული აქვს:

განგების სათამაშოდა,
გასართობად ვართ გამხდრები;

ერთია, თუნდა ჩვენ ვიყვნეთ
და თუნდა მინდვრის თავგები,
გავერანდება ერთხელაც
ტურფად შემკული ბაღები,
ჩამოინგრევა დარბაზი
და სასახლისა თაღები.

ბარათაშვილსა და ვაჟა-ფშაველას შორის ერთი დიდი განსხვავებაა, ბარათაშვილი – მშვიდი, წყნარი სევდაა. ვაჟა-ფშაველა კი სევდით შეპყრობილი მიჯაჭვული ამირანია, რომელიც თავის ხმაღს ვერ მისწვდომია.

მიეცით ბარათაშვილს ამირანის ხმალი, ის ხელს არ მოჰკიდებს, რადგანაც ის არავის არაფერში არ ამტყუნებს და არავის ებრძვის, ის სევდიანი ფილოსოფოსია.

მიეცით ვაჟა-ფშაველას ამირანის ხმალი, ის მაშინვე გაკვეთავს თავის შემბორკველ ჯაჭვებს და თავქვე საომრად დაემშვება.

III

როდესაც ჭაბუკის გულში სიყვარულის გრძნობა აღიძვრის ნათლად, მკაფიოდ ან ბუნებრივად, ეს გრძნობა სტიქიურად მოითხოვს თავის გამოსახვას, გამოამჟღავნებს, განსახოვნებს პოეზიაში, თუ სიყვარულით შეპყრობილი ერთხელ მაინც არა სცდის თავისი გრძნობა პოეზიაში ჩამოსახვას, მას ან არ განუცდია ღრმა, მწვავე, ძლიერი გრძნობა სიყვარულისა, ან იმ წლოვანებაშია, როცა მშრალი გონება ყოველ გრძნობას იმორჩილებს და მას თავის სილამაზეს, გიჟურ გატაცებას და სიძლიერეს აცლის.

პოეზია ნაყოფია სიყვარულისა. იქ საცა სიყვარული არ არის, პოეზიაც არ არის, ხოლო იქ, საცა სიყვარულია, პოეზია ყოველთვის არის.

პოეტი შეყვარებული ადამიანია. ყოველი თავისი შემოქმედების დროს ის უსათუოდ განიცდის ამ გრძნობის სიციხოველეს.

რაც უფრო ძლიერია პოეტი, მით უფრო ძლიერია და ცხოველი მისი სიყვარული, და რაც უფრო ძლიერია მისი სიყვარული, მით უფრო მშვენიერი, წარმტაცი და მომაჯადოებელია მისი პოეზია.

ვაჟა-ფშაველაც შეყვარებული პოეტია. პოეტის სიყვარულის საგანი მისი სამშობლოა. აიღეთ მისი პოემები, მისი წვრილი ლექსები – ყველგან აშკარად, ნათლად ან მალულად გატარებულია სიყვარული სამშობლოსა. ძლიერია პოეტის სიყვარული სამშობლოსადმი; ძლიერია სამშობლოს უბედურება; ამიტომ ძლიერია ვაჟა-ფშაველას სევდაც. ეს სევდა არ არის წყნარი, ვით საღამო, მშვიდი, ვით მარადისობა, მეოცნებე, ვით ზღვის ნიაღვი, – ის მებრძოლია, მაგრამ, რადგან ხელ-ფეხი შეკრული აქვს და ხსნა არსაით არის, შინაგანი ძალა და ბრაზი მას ცრემლებად ადნობს.

თუ სამშობლოს აწმყო მდგომარეობა პოეტს სიცოცხლეს უწამლავს, დაბადების დღეს აწყველინებს და თვალთაგან ცრემლთა ზღვას ადენინებს, სამაგიეროდ, სამშობლოს მთები პოეტს ნეტარებითა და სიხარულით ავსებს, ავიწყებინებს მწარე აწმყოს და მაშინ მისი ფანდური ისევ ლაღად ჰგალობს ციურ ხმებს, ისევ უსაზღვრო იმედებით იჟღინთება.

ვაჟა-ფშაველას ისე უყვარს მთა, როგორც ბულბულს ვარდი, იას მზის შუქი, შეყვარებულს თავისი სატრფო. ვაჟა-ფშაველას სატრფო მთა არის:

შენგნით იხარონ ვერხვებმა
დეკა, ურძანთა, ღვიათა,
კლდეთა _ უენო ჩემ სატრფოდ.

აი, როგორის სიტყვებით მიმართავს პოეტი მზეს:

კლდეზე ვარ დაფუძნებული,
უმრეტს მაწოვებს ნექტარსა.

და მართლაც, პოეტის ნიჭის სიღრმე-სიძლიერე, მთელი წარმტაცი, მომხიბლავი სინაზე, სიმშვენიერე იმის პოეზიისა მაშინ აშკარავდება, როდესაც პოეტი მთებს და კლდეებს დასტრიალებს, მთა-კლდეებს აგვიწერს.

ვაჟა-ფშაველა ბუნების საუცხოო მხატვარია და მთის აღწერაში მას ტოლი არ ჰყავს.

ვაჟა-ფშაველას მთელი მსოფლიო მთაშია მოქცეული; თუ მთა აქვს პოეტს, სხვა მას არა უნდა რა. პოეტი ყველაფერს დათმობს, მთას კი, ამ უენო სატრფოს, ის ვერ დათმობს, ვერ შეეღევა.

ვაჟა-ფშაველა მთის პოეტია. მთა ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში უსულო, უგრძობელი, მკვდარი ნაწილი კი არ არის ბუნებისა _ ის ცოცხალია, ჰფიქრობს, გრძნობს, თავისი საკუთარის ცხოვრებითა სცხოვრობს, ვაჟა-ფშაველამ მთას სული ჩაჰბერა, გული ჩაუდგა, გრძნობით შემოსა, ფიქრით შეჰბურა.

ნისლი პოეტის წარმოდგენაში უბრალო ანაორთქელი კი არ არის მიწის _ ნისლი ფიქრია მთებისა.

მთელი თავისი უსაზღვრო სიყვარული მთებისადმი, მთელი სიმშვენიერე, მთელი ცხოვრება, მთელი პოეზია მთებისა ვაჟა-ფშაველამ გამოჰხატა, გამოჰკვეთა «დაუსრულებელ კვნესაში» ალის სახით.

საზარელია ეს მხარე,
ზავთით მზარავი კაცისა...
როცა კი შემობინდდება,
კისკისი ისმის ალისა, _
ამ მომხიბლავის, ცბიერის,
ტურფა, თმახშირის ქალისა,
კლდიდამ რომ დაბლა სიპებზე
ჩხრიალი ისმის წყალისა,
თავს უპყრობს კლდისა ნაჟურსა,
მატყვევებელი თვალისა;
გადაივარცხნის ქოჩორსა,
ჩამოპოხილსა ნამისა,
და შეუბურავს საროს ტანს
ჯანლი ნაწნავთა ჯარისა.
შესტრფის ამ კლდიდან მხარესა,
უჩვენებს ელვის კბილებსა
ცაზე გადმოსულს მთვარესა.
მთვარე რომ ჩავა, ვარსკვლავნიც

თითობითა ქრებიან,
ცაში ზარს დაჰკვრენ ცისკრისას,
ცოდვილთ სულელები ჰკრთებიან,
და მკვდარნიც საფლავებიდან
სასეირნოდა დგებიან.
მაშინ კლდის ქალი, ეს ტურფა,
წავა ნაბიჯით სწრაფითა;
შეივლის შავსა ქანჩახებს,
გალიპულს წყალთა ქაფითა,
ბნელს ღვიმეს მოეფარება
შუალამემდე აქა ზის,
ტკბილად დამღერის არსება.
მკვდართ სულთ აშლამდის ლხინშია
სიპის კარების ჩქაფითა...
ცა გაიბურვის ნისლებით,
როგორც მურით და ლაფითა.

ამ ნაწყვეტში ყოველი სიტყვა მარმარილოდან არის გამოჭრილი, გამოსკვნილი მშვენიერებაა და მთელი ლექსი ისეთი ღრმა, წარმტაცი და საოცნებო პოეზიაა, რომ ავტორი მსოფლიო პოეტებს ეტოლება, უთანასწორდება. გარეგანი ფორმა, ენის მხატვრობა, ლექსთწყობა, მუსიკალობა და აზრი ისე შეწყობილი, შეზომილი და შეთანხმებულია ერთმანეთში, როგორც მარმარილოს უკვდავ ქანდაკებაში. ეს მახინჯი, ჯუჯა ტანის, ფეხებდაორკვილი და თმაგაბურძგნილი ნაყოფი ხალხის შემინებული წარმოდგენისა. პოეტმა გადააქცია ისეთ მშვენიერ, მომხიბლავ, ტურფა და თმაშირ კლდის ქალად, რომელსაც უმზერ სულიერის ნეტარებით აღტაცებული და თვალი ვერ მოგიშორებია.

ამ ლექსში იხატება პოეტის ნიჭის ერთი თვისება _ სიმბოლიზმი.

სიმბოლიზმი წარმოადგენს მთელ განსაზღვრულ მიმართულებას ევროპის ლიტერატურაში. ის დაიწყება პირველად საფრანგეთში და შემდეგ გავრცელდა ევროპაში.

სიმბოლიზმი მწერლობაში მეტად რთული მიმდინარეობაა და მასში მრავალი სხვადასხვა მცნება იყრის თავს.

სიმბოლისტებს უწოდებენ მათ, ვინც სრულებით უარჰყოფს ცხოვრებას და მხოლოდ თავისი ოცნებიდან იღებს სახეს თავისი პოეზიისათვის. სიმბოლისტებს უწოდებენ მათ, ვინც პოეზიის ფორმას, სტილს აქცევს მთელ ყურადღებას და არა აზრს. სიმბოლისტებს უწოდებენ მათ, ვინც ყოველივე ჩვეულებრივს უარყოფს და თავისი პოეზიის საგნად არაჩვეულებრივს იღებს. სიმბოლისტებს უწოდებენ მათ, ვინც მკაფიო, გამოკვეთილ, ყველასათვის ადვილად გასაგებ აზრს უარყოფს და პოეზიაში გამოსთქვამს ბუნდოვან აზრს, რომელიც ყოველ მკითხველს თავისებურად ესმის. სიმბოლისტი ეწოდება მასაც, ვინც რაიმე განყენებულ აზრს, ან მოვლენას განსაზღვრულ სახეში ჩამოასხამს, გამოჰხატავს.

ალი, კლდის ქალი, ნამდვილად არ არსებობს, კლდის ქალში ვაჟა-ფშაველამ გამოხატა, გადმოგვცა მთელი ცხოვრება, მთელი ბუნება მთებისა: წყლის ჩხრიალი მთებში, მთვარიანი ღამე, თოვლით დახურული მწვერვალების ელვარება შუქზე, ხევების ხმაური, სიო მთებში, ხეების რხევა, ფოთოლთ შრიალი, მთის მწვერვალთ

ნისლი და ქედებზე დაფენილი ღრუბელი, ელვა და გრუხუნნი, _ ერთი სიტყვით, მთელი ცხოვრება, მთელი ბუნება, მთელი სურათი მთებისა, ყველა მოვლენა ბუნებისა მთაში, მთელი პოეზია მთებისა ვაჟა-ფშაველამ გამოჰხატა ერთ სახეში _ კლდის ქალში ანუ ალში.

IV

ბრძენი იყო და მდიდარი ეკლესიასტე. ყოველივე მას მორჩილებდა. ყველაფერი მის ხელთ იყო. მას არ გააჩნდა ისეთი სურვილი, რომლის განხორციელებაც არ შესძლებოდა. ქვეყნიური ბედნიერების, მხიარულებისა და სიამოვნების კარი მისთვის ფართოდ იყო გაღებული და ქვეყნიური ნეტარებისა და სიტკბოების ზღვაში გულმხიარული დანავარდობდა. ყოველივე აუსრულდა, ყველაფერს მიაღწია. ყოველივე გამოსცადა, ყველაფერი იგემა და, როდესაც, ბოლოს, დაეკითხა თავის თავს: რა არის ქვეყანა, რა არის ადამიანის ცხოვრება? _ ამოა ამოებათა და ყოველივე ამოაო. აი, მოკლედ, პასუხი მთელი მისი განვლილი ცხოვრებისა, მისი განცდილი ნეტარებისა.

სამყარო, ბუნება, მეტად რთული საიდუმლოებაა, სიცოცხლე კი ერთობ წუთიერი. დროს დასასრული არა აქვს, სივრცეს საზღვარი, სამყაროს თავი და ბოლო, ჩვენი სიცოცხლე კი ელვასა ჰგავს, _ გამოაშუქებს ერთს წამს და, სანამ ბუნების საიდუმლოებას ოდნავადაც მაინც მივუახლოვდებოდეთ, ჩაქრება კიდეც.

ჩვენი დაბადება ჩვენ არ გვეკითხება, ჩვენი ნების, ჩვენი სურვილის გარეშე ვდებულობთ სახეს; ვცხოვრობთ, ვმხიარულობთ, ვიტანჯებით და ვკვდებით, ვქრებით, ვისპობით სამუდამოდ, როგორც საკუთარი «მე»-ს მატარებელი პიროვნება და აღარასოდეს აღარ გავმეორდებით. დრო ივლის შეუჩერებლად, დაუსრულებლად; უსაზღვრო სივრცეში დაუსაბამო და უბოლოო ბუნება მრავალ ცვალებადობას განიცდის, ჩვენი შეგნება, ჩვენი «მე» კი აღარასოდეს აღარ იქნება.

ფუი! რა სისულელეა სიცოცხლეო, ძალაუნებურად აღმოჰხდება ადამიანს, როცა ის ბუნების დაუსრულებლობას თავისი არსებობის წუთიერობას შეუდარებს.

სიკვდილის საშინელება იმაში კი არ მდგომარეობს, რომ «მე» ისპობა სამუდამოდ, არამედ უფრო და განსაკუთრებით იმაში, რომ «მე» ისე ისპობა, ბუნების საიდუმლოებას ვერ იგნებს. ვიბადებით, მაგრამ რისთვის, არ ვიცით: ვცხოვრობთ, მაგრამ რისთვის, არ ვიცით; რა არის სიცოცხლე, საიდან მოვდივართ, არაფერი ეს ჩვენ არ ვიცით და სიცოცხლე ისე მოკლეა, რომ ვერასოდეს ამას ვერ გავიგებთ.

დროთა შეუწყვეტელ და დაუსრულებელ დინებაში ჩვენ მხოლოდ ერთ წამს ვახელთ თვალეზს, რომ ჩვენი სრული არარაობა, ჩვენი ცხოვრების მისწრაფების. სურვილების, განზრახვების სიფუჭე დავინახეთ და შემდეგ სამუდამოდ დავხუჭოთ თვალეზი.

ფუი! რა სისულელეა სიცოცხლე, ძალაუნებურად აღმოხდება ადამიანს, როდესაც ყოველივე ამას გაითვალისწინებს.

სასოწარკვეთილებაში მყოფ ადამიანს სარწმუნოება ევლინება მანუგეშებლად.

_ ნუ გეშინია, ბუნების გარეშე ღმერთია დაუსაბამო და უბოლოო, მას ემორჩილება ყველაფერი.

_ სიცოცხლე წუთიერი სრულებითაც არ არის, ეს მხოლოდ ასე გვეჩვენება. მართალია, შენ თვალეზითა ჰხედავ, მაგრამ თვალეზი რომ დაგიღპება, აბა მაშინ გვეჩვენება საუკეთესო მხედველობა! მართალია, შენ ყურადღებით ისმენ, მაგრამ

ყურები რომ დაგიღებო, აბა მაშინ გვექნება საუკეთესო სმენა! მართალია, შენ გულითა გრძნობ, მაგრამ გული რომ მოგიკვდება და დაგიღებო, აბა მაშინ უნდა უყურო შენი გრძნობების გაცხოველებას!

დაახლოებით ამგვარად ანუგეშებს სარწმუნოება ადამიანს, ადამიანსაც სჯერა დაუჯერებელი, სწამს უწამებელი.

სხვადასხვა სარწმუნოებრივ მოძღვრებათა უმეტესი ნაწილის მიზანს შეადგენს გამართლება, ახსნა და აზრისა და შეგნებული ნების შეტანა იმ სისულელეში, რომელსაც ადამიანის სიცოცხლე ეწოდება.

სარწმუნოებას არ შეუძლია სიცოცხლის ახსნა ღვთაებრიობის იდეის გარეშე.

მოსპეთ ის აზრი, ის იდეა, რომ ღმერთი არსებობს და მაშინ სარწმუნოება სრულიად უძლურია, სარწმუნოება უღვთოთ შეუძლებელია. ღვთაებრიობის იდეის წარმოდგენაში სხვადასხვა სარწმუნოებრივი შეხედულებანი შეგვიძლია დავყოთ ორ ნაწილად. ერთი ღმერთს აყენებს გარეშე, როგორც უნივერსალურ გონიერ ნებას და მას უმორჩილებს სამყაროს.

მეორე კი თვით ბუნებაში ხედავს ღვთის განსახოვნებას.

ნაკლი ორივეში დიდია, მაგრამ პირველი შეხედულება თანამედროვე ცოდნით აღჭურვილ ადამიანს სრულებით ვერ დააკმაყოფილებს. ჩვენ არ ვიცით, რა არის ბუნება და გვინდა მისი ახსნა ბუნების გარეშე, თვით არსი ღმერთით. გვავიწყდება, რომ ჩვენ არ ვიცით, რა არის, ვინ არის თვით ღმერთი და არც შეგვიძლია ამის ცოდნა; ის უფრო გაუგებარია, ვიდრე ბუნება, რადგანაც ბუნების შესწავლა კიდევ შეგვიძლია, ღვთისა კი სრულებით არა, _ ღვთისა მხოლოდ რწმენა შეიძლება.

ამგვარად, გაუგებარი ბუნების ასახსნელად ჩვენ ვქმნით იდეას გაუგებარივე ღვთაებრიობისა და საქმეს გაადვილების მაგიერ კიდევ უფრო ვაძნელებთ, რადგანაც ერთი გაუგებრობის ალაგას ხელთა გვრჩება ორი გაუგებრობა.

სულ სხვაა მეორეგვარი შეხედულება. ის უარყოფს ღმერთს ბუნების გარეშე და ხედავს მას თვით ბუნებაში, ბუნების ყოველ საგანში, ბუნების ყოველ სხეულში, ბუნების ყოველ ნაწილში, ბუნების ყოველ მოვლენაში, ყოველ სახეში, მთელი ბუნება, ამ მოძღვრებით, თვით ღმერთია. ამიტომ ეწოდება ამ მოძღვრებას პანთეიზმი («პან» _ ბერძნულად ნიშნავს ყველაფერს, «თეოს» კი ღმერთს). რისთვის დასჭირდა პანთეიზმს ბუნების გაღმერთება? ამით პანთეიზმს ინის თქმა უნდა, რომ ბუნება მკვდარი, უაზრო უნებო არსი კი არ არის, არამედ ცოცხალი, სულიანი, აზრიანი და ნებიანი. თუ დავეთანხმებით ამგვარ აზრს, მაშინ მთელი ბუნება, მთელი სამყარო ახსნილია თქვენთვის, ახსნილია სიცოცხლის საიდუმლოებაც, მთელი ბუნება ცხოვრობს საკუთარი სიცოცხლით. ყოველი კერძო სიცოცხლე ნაწილია მსოფლიო სიცოცხლისა, ყოველი კერძო ნება ნაწილია მსოფლიო ნებისა, ყოველი კერძო აზროვნება ნაწილია მსოფლიო აზროვნებისა, ყოველი კერძო გონება ნაწილია მსოფლიო გონებისა. ბუნება უკვდავია, უკვდავია მსოფლიო აზროვნება, ამიტომ უკვდავია ყოველი კერძო აზროვნებაც. ყოველი პიროვნება, ყოველი «მე» საკუთარ ხორციელ სახეს იცვლის სიკვდილის პროცესით, ხოლო ყოველი კერძო აზროვნება, როგორც არა ხორციელი ყოფა უკვდავია.

ვაჟა-ფშაველა, როგორც პოეტი, წმინდა წყლის პანთეისტია. სამყარო მის პოეზიაში სულიერი არსებაა, ის უკვდავია, ჰფიქრობს, გრძნობს და აზროვნებს.

სამყაროს ყოველი ნაწილი, ბალახი, ქვა სულიერი ქმნილებაა.

უფალს სულიერ-უსულო,
ყველასაც თურმე ენა აქვს,
არა ყოფილა ურჯულო.

ამ მხრივ ყველაზე უფრო საყურადღებოა ვაჟა-ფშაველას «გველის მჭამელი».

მთელი სამყარო «გველის მჭამელში» უნივერსალური, უკვდავი სამარადისო სულის განსახიერებაა. მკვდარი, უსულო არაფერი არ არსებობს. ხე, ბალახი, ქვა, კლდე, წყალი ყველა ცოცხალი ქმნილებაა ყველა აზროვნებს, ყველა ფიქრობს. მინდიას ყვავილები, ბალახი ემუსაიფება, მინდიას ესმის ხის ტირილი, მისი გულისტკივილი, მინდიას ეყურება ჩიტების ენა.

ყოველი არსება მხოლოდ სხვადასხვა სახეა ზოგადი სულისა და ამგვარად, ყველა ქმნილებანი, ყველა სხვადასხვა არსებანი მჭიდროდ არიან ერთმანეთში შეკავშირებული და მსოფლიო სულში ერთიანდებიან.

სანამ მინდია გრძნობდა თავის თავს მსოფლიო სულში სულის ნაწილად, მისი ცოდნა, მისი ძალა უსაზღვრო იყო.

მაგრამ მინდიამ უღალატა თავის რწმენას, შესწყვიტა კავშირი მსოფლიო სულთან და ერთბაშად დაჰკარგა ცოდნაც, ძალაც.

«გველის მჭამელში» ვაჟა-ფშაველა მარტო პოეტი კი არ არის, ის არის პოეტი-ფილოსოფოსი და თავისი ფილოსოფიური ხელოვნებით უახლოვდება შილერს. ვაჟა-ფშაველა სწორედ იმგვარივე პანთეისტი პოეზიაში, როგორც შილერი.

1909 წ.

მ ა ყ ვ ა ლ ა ს გ ა ს ა მ ა რ თ ლ ე ბ ა დამცველის, ივ. გომართელის სიტყვა

ბატონო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო! ერთხელ უზენაესმა ზევსმა მოიხმო ჰერმესი და უბრძანა: წადი დედამიწაზე და გაიგე, როგორ ცხოვრობენ ჩემ მიერ გაჩენილი ადამიანები.

ჰერმესმა აასრულა უზენაესის ბრძანება, გასწია დედამიწისაკენ. მიიარ-მოიარა ყოველი მხარე, დაათვალიერა ყოველი კუთხე, ნახა ყველაფერი, დაბრუნდა ზენაართ საყოფს დანაღვლიანებული, წარსდგა ზევსის წინაშე და სევდით სავსემ მოახსენა:

– ყოვლის შემძლებელო! რისთვის გააჩინე ადამიანი ამგვარი? ყოვლისფრისათვის, რაც ცხოვრებაში უკვდავია, მშვენიერი, რაც ადამიანს მხოლოდ ბედნიერებისაკენ ეზიდება, მას ფრთები შეუკვეცავს, საკუთარი გრძნობისათვის, აზრის და გონებისათვის მას ბორკილები დაუდევს და თავისი თავი მონად გაუხდია.

ზევსი ჩაფიქრდა და შემდეგ დინჯად წარმოთქვა.

– მე გავაჩინე ადამიანი თავისუფალ არსებად და არა ჩემს მონად, მე ჩავუნერგე მას მისწრაფება უზენაესი, უკვდავი, ჭეშმარიტებისაკენ. დეე, ბორკილები უჭედოს მან ყოველისფერს, ისევე ადამიანი დაამსხვრევს ამ ბორკილებს და უკვდავ ჭეშმარიტებას ქვეყნად გაამეფებს!

მართლაც, ბ-ნო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, როდესაც მე თვალს გადავაველებ განვლილ ისტორიულ გზას და ვხედავ, რომ ის მთლად სისხლით არის მორწყული და მსხვერპლით დაფარული, გულის სიღრმიდან მწარე ოხვრა აღმომხდება ხოლმე; რად გაჩნდა, რად ადამიანი ამგვარი? მან ყოველისფერი შებორკა, – ყოველისფერს კლიტე დაადვა. თავისუფალი გრძნობა, თავისუფალი აზრი, თავისუფალი ცხოვრება მუხრუჭებში მოაქცია და, მაშინ, როდესაც მას შეეძლო სამოთხის დამყარება, ჯოჯოხეთი დაამკვიდრა.

მაგრამ მე როდესაც ვითვალისწინებ, რომ ისევე ადამიანი ამსხვრევს ამ ბორკილებს, რომელსაც მე ვხედავ, რომ ისევე ადამიანი ათავისუფლებს თავის გრძნობას, თავის აზრს, მთელ თავის ცხოვრებას და ამგვარად, თუმცა ნელის, მაგრამ შეუჩერებელი ნაბიჯით მიისწრაფვის უკვდავი ჭეშმარიტებისაკენ, გული იმედით მევსება და თავს ვეუბნები: დეე, ცხოვრება მძიმე ბრძოლა იყო, მწარე ბრძოლა, პატიოსანი მებრძოლნი ნუ გამოიღვეიან და უკვდავი ჭეშმარიტება, ბოლოსაც არის, გაიმარჯვებს, მწარე სინამდვილის ნანგრევებზე ის ტახტს დაიდგამს და საიმედო კეთილდღეობის დროშას ააფრიალებს.

თქვენს წინაშე, მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, ერთი ამგვარი მებრძოლთაგანია...

მაყვალა ებრძოდა მთელი თავისი არსებით ადამიანთა მიერ შექმნილ უსამართლობას; თავისი ნაზი ხელებითს ამსხვრევდა იმ ბორკილებს, რომლებიც ადამიანს თავისი გრძნობისათვის, თავისი გულისათვის დაუდვია.

არის ისეთი რამ ცხოვრებაში და ადამიანის გუნებაში, რასაც ბორკილები ვერას ავნებს, ზიანს ვერ აყენებს, მაგრამ არის ისეთიც, რაც ბორკილებისათვის მეტად ნაზი, მეტად ფაქიზია და ყოველგვარ შებორკვას, დაბრკოლებას მსხვერპლით აძლევს პასუხს.

ამგვარი მსხვერპლი ყოველთვის და ყველგან სიბრალულს იწვევს. რა დანაშაულობაც უნდა მიუძღოდეს მას, მიტევების ღირსია, რადგანაც ქვეყნად არ არის ისეთი ცოდვა, ისეთი დანაშაულობა, რაც მსხვერპლით არ გამოისყიდებოდეს.

ადამიანის გრძნობათა შორის სიყვარულია, რომელიც ბორკილებს არ ემორჩილება, რომელიც ყოველგვარ ბორკილებშიც კი მაინც თავისუფალი რჩებოდა. როდესაც საზოგადოება ან ადამიანი ცდილობს ამ გრძნობის მონად ქცევას, სიყვარული მსხვერპლით თავდება.

აი, სწორედ ამგვარი მსხვერპლია მაყვალა, მსხვერპლი უწმინდესი, უმაღლესი გრძნობის – სიყვარულისა.

თქვენს წინაშე, ნაფიცნო მსაჯულნო და მოსამართლენო, დგას ახალგაზრდა ქალი, რომლის მთელი ცხოვრება, თხუთმეტი წლიდან მოკიდებული, მხოლოდ დაუსრულებელი ტანჯვა-წვალება იყო. თუ მაგის ბნელს შხამითა და ნაღვლით სავსე ცხოვრებაში მხოლოდ ერთი წუთით შემოუშუქებია სხივს ბედნიერებისა და ნეტარებისას, მხოლოდ იმიტომ, რომ შემდეგ ეს ბედისაგან განწირული არსება, წლობით დატანჯულიყო, წლობით წამებულიყო.

თქვენს წინაშე დგას ქალი, რომელსაც ბუნებამ ყველაფერი მისცა, რათა ბედნიერი ყოფილიყო: გარეგანი სიმშვენიერე, მტკიცე ხასიათი, პატიოსნებითა და სიკეთით აღვსილი გული და წრფელი, წმინდა, ანკარა, ძლიერი გრძნობა სიყვარულისა.

თავისუფალი კლდეების თავისუფალი ქალი თითქოს დაბადებული იყო იმისათვის, რომ ცხოვრების ბაღში მარტო ვარდები ეკრიფა, ცხოვრების მეჯლისში

მარტო ნექტარი ესვა. ბედმა კი, ანუ უფრო, კაცთა ვერაგობამ, ისე მოაწყო მისი ცხოვრება, რომ ეგ მხოლოდ ეკალსა კრეფდა, ნექტარის მაგიერ შხამსა და ძიმწარეს სვამდა და ბედნიერების ნაცვლად დაუსრულებელ ტანჯვას მოიძვიდა. ჩაუკვირდით ნაფიცნო მსაჯულნო, მის თვალებს. განა რაში, რაში უნდა დამდოთ ბრალიო, წაიკითხავთ შიგ, ნუთუ იმაში, რომ მე ძალით გამათხოვეს თხუთმეტი წლისა?

განა რისთვის უნდა გამკიცხოთ? ნუთუ იმისათვის, რომ ვერ შევიყვარე კაცი, რომელთანაც წრფელმა გრძნობამ კი არ შემაერთა, არამედ _ კაცთა ძალადობამ?

რაში მდებთ ბრალს? ნუთუ იმაში, რომ ჩემს გულში გრძნობამ წრფელი სიყვარულის ტახტი დაიდგა?

ან იქნებ იმაში, რომ ეს გრძნობა სიყვარულისა ვერ ამოვირეცხე, ვერ ამოვიშალე ჩემი გულიდანო?

აი, რას გვეუბნება, ბ-ნო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, _ მრავალტანჯული მაყვალას თვალები, და მართლაც ამ მხრივ არათუ არაფერია საბრალმდებელო, პირიქით, მაყვალა სრული თანაგრძნობის ღირსია.

ქალი გაათხოვეს ძალით, მხედველობაში არ მიიღეს მისი გულისთქმა, ფეხქვეშ გათელეს მისი წრფელი გრძნობა, _ თანაგრძნობის მეტი რა გვმართებს, ვინ იქნება ჩვენში ასეთი გულქვა?

მას უყვარდა მთელი თავისი ახალგაზრდა გულით, მთელი თავისი უმანკოებით, მთელი თავისი ახალგაზრდული სასოებით. თანაგრძნობის მეტი ვის რა გვმართებს, განა ვინ იქნება ასეთი გულქვა?

მან ვერ სძლია სიყვარული, ვერ ამოიგლიჯა გულიდან ეს გრძნობა. განა აქ რომელი თქვენგანი დასდებს მას ბრალს?

ან კი რად უნდა ამოეგლიჯა გულიდან ეს გრძნობა? ნუთუ სიყვარული ღირსი არ არის იმისა, რომ მას სრული თავისუფლება ჰქონდეს დათმობილი ადამიანის გულში? ადამიანთა საზოგადოებაში არ არის არაფერი, რისთვისაც სიყვარული, ეს უწმინდესი, უმშვენიერესი გრძნობა ადამიანისა, საზიანო იყოს, სიყვარული თავისუფალი უნდა იყოს და ყოველგვარი დაბრკოლება, რომელიც მას წინ ეღობება, მარტო პიროვნებისათვის კი არ არის საზარალო, არამედ _ მთელი საზოგადოებისათვის. მაყვალას სიყვარული შებორკეს, შეზღუდეს, აწამეს, ჯვარს აცვეს.

სიტყვა თქვენ გეკუთვნით, ბ-ნო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, თქვენ უნდა გვითხრათ: სამართლიანად მოექცნენ მას, თუ უსამართლოდ. თქვენ უნდა გვითხრათ: ვის მხარეზეა ჭეშმარიტება, _ მაყვალას მხარეზე, თუ იმათ მხარეზე, ვინც მაყვალას სიყვარული ფეხქვეშ გათელა. რა დანაშაულიც უნდა მიუძღოდეს მაყვალას თქვენს თვალში, ნაფიცნო მსაჯულნო, მაინც თანაგრძნობის ღირსია, რადაგან მას ამოქმედებდა წმინდა გრძნობა სიყვარულისა, სიყვარულს კი ყველაფრის გამოსყიდვა შეუძლია, რა დანაშაულიც უნდა მიუძღოდეს ბ-ნო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, თქვენს თვალში მაყვალას, მას თქვენ ვერ გაჰკიცხავთ, _ მთელი თავისი ახალგაზრდობა, მთელი თავისი ბედნიერება, მთელი თავისი გრძნობანი მან მსხვერპლად შესწირა და თქვენ დამისახელებით ისეთი დანაშაული მაყვალას მოქმედებაში, რის გამოსყიდვაც ამისთანა მსხვერპლს არ შეეძლოს.

რატომ ყოველი ღონე არ იღონა მაყვალამ, რომ არ მისთხოვებოდა იმ კაცს, რომელიც მას არ უყვარდაო, ამბობს ერთი მუხლი ბრალდებისა. ნუ

დაგავიწყდებათ, ბ-ნო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, რომ მაყვალა თხუთმეტი წლისა გაათხოვეს. მთაში ქალი უფრო მალე ვითარდებაო, გეუბნებათ ბრალმდებელი, მაგრამ რა განვითარებულიც უნდა იყოს თხუთმეტი წლის ქალი, მას მაინც ვერ მოსთხოვთ იმდენ გამჭრიახობას და სიმტკიცეს, რაც ხასიათდადინჯებულ, გონებადამჯდარ ადამიანს მოეთხოვება. თხუთმეტი წლის მაყვალამ გაბედა და უთხრა გელას: მე შენ არ მიყვარხარ, სხვა მიყვარს, ნუ გინდა ჩემი შერთვაო, მაგრამ მას ძალა დაატანეს, მას მოერივნენ. ონისე რომ მთაში არ ყოფილიყო, დარწმუნებული ვარ, რომ მასთან გაიქცეოდა. ქალთან ვინც იყო, მას ყველა ძალას ატანდა. რა უნდა ექნა? არა, თქვენ ამისათვის ვერ გაკიცხავთ მაყვალას, მით უმეტეს ვერ გაკიცხავთ, რომ მაყვალა პირველ ხანებში შეურიგდა ბედს, მას სულითა და გულით უნდოდა ჭეშმარიტი ცოლი ყოფილიყო გელასი, შეეყვარებია გელა, მაგრამ გელამ ყოველი ღონე იღონა, რომ მათ შორის ცოლქმრული ანგარიში არ შეკრულიყო.

თუ მაყვალა გელას გაშორდა, ამის მიზეზი ის კი არ იყო, რომ მაყვალამ საკმაო საშუალება არ იხმარა, რათა გელას არ გაყოლოდა, არამედ გელას მოქმედება, გელას ხასიათი, გელას გარყვნილი ბუნება.

მაყვალას ცხოვრებაში მხოლოდ ერთი მომენტი, როდესაც მან, პირველი შეხედვით, ვერ გამოიჩინა საკმაო სისპეტაკე ზნეობისა. ეს გახლავთ მომენტი, რომელზედაც მიგითითათ ბრალმდებელმა. მაყვალა ქმრის ოჯახში ცხოვრობდა და ამავე დროს მთელი თავისი არსებით, მთელი სულითა და ხორცით იმ დღიდან, რა დღესაც მაყვალა ონისეს ცოლად შეუერთდა, უნდა გაშორებოდა ქმრის სახლს, ამას მოითხოვდა ზნეობა, ამას მოითხოვდა სიყვარულის სიწმინდე. მაგრამ, ნაფიცნო მსაჯულნო და მოსამართლენო! გაითვალისწინეთ მაყვალას მთელი ცხოვრება. მისი ცხოვრება მარტო ტანჯვა კი არ იყო, წამება იყო, მისი ადამიანობის, მისი ყმაწვილქალობის ფეხქვეშ საზიზღრად გათელვა. მოიგონეთ მისი ქმარი გელა, ეს ვნებით, სქესობრივი ჟინით სავსე ადამიანი, რომელიც მაყვალაში მხოლოდ სქესს ხედავდა, მეტს არაფერს და თავისი კოცნითაც კი შეურაცყოფას აყენებდა. ყმაწვილი ქალის გული წმინდა სიყვარულისაკენ მიისწრაფვოდა, ქმრის ვნებით ამღვრეული თვალები კი ყოველთვის ერთსა და იმავეს ეუბნებოდნენ: მე შენში ვხედავ მხოლოდ ჩემი ჟინის მოსაკლავ სქესობრივ მანქანას და სხვას არაფერსო, და მაშინ თქვენთვის ცხადი იქნება მაყვალას უკანასკნელი თავდავიწყებაც.

მაყვალას ბნელ ცხოვრებაში მხოლოდ ერთხელ შემოაშუქა ნეტარების სხივმა და მაყვალა გაჰყვა ამ სხივს, გაენდო გულისთქმას, ნუთუ ეს სრულებით ბუნებრივი არ არის, იმდენადვე ბუნებრივი, როგორც ძილი ძლიერი დაქანცულობის შემდეგ?

ეს ერთადერთი მომენტი მაყვალას ცხოვრებაში სიზმარი იყო, მშვენიერი, მომხიბვლელი სიზმარი. ნუთუ თქვენ გაკიცხავთ მაყვალას მხოლოდ იმისათვის, რომ მას სიზმარში აღარ გაახსენდა სინამდვილე და მერე რა სინამდვილე? რომელიც მას მხოლოდ პირმწარესა და შხამს ასმევდა, რომელიც მის ადამიანობას ფეხქვეშ სთელავდა? თქვენ ასწონით ყველა გარემოებას, ბ-ნო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, და მიუტევეთ მაყვალას ამ აუცილებელ თავდავიწყებას.

მაყვალამ მიღალატაო, გარწმუნებთ გელა.

მაყვალას ამგვარ მოქმედებას შედეგად მოჰყვა გელას ოჯახის დაღუპვაო, გეუბნებათ საბრალმდებლო ოქმი.

მე კი გეტყვით, რომ მაყვალას ქმრისათვის არ უღალატნია, რადგანაც მას ქმარი არ ჰყოლია; მაყვალას ოჯახი არ დაუღუპავს, რადგანაც მას ოჯახი არ ჰქონია.

მაშ, ვინ იყო გელა? ყველაფერი, რაც გინდათ და ვინც გინდათ, ხოლო გელა ქმარი არა ყოფილა, და თუ თქვენ მაინც ქმარს უწოდებთ გელას, ისიც მიბრძანეთ, რომელ თქვენთაგანს არ შერცხვება ამის შემდეგ ქმრის სახელის ტარებისა?

რა არის ქმარი? ის არის ამხანაგი, ის არის მეუღლე, ის არის ტოლი. რით, როდის, რაში დაამტკიცა, რით გამოხატა გელამ, რომ ის მაყვალას ამხანაგი, მაყვალას ტოლი იყო? იქნება იმით, რომ ძალადობით შეირთო მაყვალა? იქნებ იმით, რომ მაყვალა გაშორდა გელას და გელამ მაინც ძალით მოიყვანა? ან იქნებ იმით, რომ ამხანაგური მოპყრობის ნაცვლად გელა ბატონად გაუხდა ცოლს და აწვალეზდა, ატირებდა? რა არის ღალატი ცოლ-ქმარს შორის? ჭეშმარიტი ცოლ-ქმრობა ნებაყოფლობითი, ძალდაუტანებელი კავშირია, ამგვარი კავშირი გულისხმობს საურთიერთო პირობას ერთგულებისას, როდესაც ეს პირობა ირღვევა, იშლება კავშირიც. აი, ეს არის ღალატი. იქ, საცა კავშირი არ ყოფილა ნებაყოფლობით შეკრული და პირობა შეთანხმებით დადებული, არავითარ ღალატზე არ შეიძლება ლაპარაკი.

რა ნებაყოფლობითმა კავშირმა შეაერთა მაყვალა და გელა? როდის ან რომელ ერთგულებაზე შეჰფიცეს მათ ერთიმეორეს?

გელამ იცოდა, რომ მაყვალას ის არ უყვარდა: გელამ იცოდა, რომ მაყვალას გული სხვას ეკუთვნოდა და მაინც შეირთო მაყვალა; ეს არის ცოლქმრული კავშირი? არა, არა და არა! მაშასადამე, ვერც მაყვალას მოქმედებას ვუწოდებთ ღალატს!

მიუხედავად იმისა, რომ მაყვალა ძალით მისცეს გელას, მაყვალა მაინც არ გადადგამდა იმ ნაბიჯს, რა ნაბიჯიც გადადგა, რომ გელა მოქცეოდა მას ადამიანურად, მაგრამ გელამ თავისი სახლი საროსკიპოდ გადააქცია. გელა ისე ეპყრობოდა მაყვალას, როგორც როსკიპს და თუ ამგვარ კაცს მაყვალა გაშორდა, ეს ღალატია?

გელამ უღალატა ადამიანობას, გელამ ჩირქი მოსცხო ყველა ქმარს, გელამ შეარცხვინა ყველა მამაკაცი – აი, ის უნდა გააკრათ სამარცხვინო ბოძზე, რომ ხედავდეს ყველა, თუ როგორი არ უნდა იყოს ქმარი და მაყვალა კი... მაყვალა ღირსია, ათასჯერ ღირსია, რომ ვუთხრათ; ვაშა შენს სულგრძელობას, ვაშა შენს მოთმენასო!

მაყვალამ თურმე ოჯახი დაღუპა, დაარღვია! მაგრამ მიჩვენეთ, სად იყო ეს ოჯახი? როცა კითხვა შეეხება ცოლქმრობას, მაშინ ოჯახი არის საძირკველი, ორი თანასწორი, ტოლი ადამიანის კავშირით გასკვნილი და სიყვარულზე დამყარებული. გელას ოჯახი განა ამგვარი ოჯახი იყო? არა, ის იყო აშენებული ძალმომრეობაზე, უსამართლობაზე, ქალის დამონებაზე, პიროვნების ფეხქვეშ გათელვაზე, წმინდა სიყვარულის აბუჩად აგდებაზე, საროსკიპო ზნე-ჩვეულებაზე! და თუ მაყვალამ დაანგრია ამგვარი ოჯახი, მართლაც რომ ვაშა მის ქალობას! ოო, როგორ გავიწმინდებოდით, როგორ ავმალდებოდით, რომ ერთ მშვენიერ დღეს ყველა ამგვარი ოჯახი დაინგრეოდეს! ამგვარი კი ჯერ ბევრია!

ნუ გამრისხავთ, ბ-ნო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, და დღეს, როცა ქალი ყოველგვარ უფლებებს მოკლებულია, განა ყოველი ოჯახი სულ ცოტათი მაინც, სულ მცირე პატარა საროსკიპოს არ წააგავს?

და მანამ, სანამ ქალი სრულუფლებიანი ადამიანი არ გახდება, არც ერთ ჩვენგანს უფლება არა აქვს, თქვას: ოჯახი მაქვსო, მაშ, გელას, იმ გელას, რომელიც ქალს მხოლოდ მამლის თვალით უყურებს, რომელსაც საროსკიპოს ზნე-ჩვეულებები შინ

შემოჰქონდა, ამ გელას რა უფლება აქვს თქვას, ოჯახი მქონდა და ეს ოჯახი მაყვალამ დამიქციაო? არა, მას არ ჰქონია ოჯახი! მან არც კი იცის, თუ რა არის, რას ეწოდება ოჯახი. მას სახლი ჰგონია, საცა ცოლ-ქმარი საჭმელსა სჭამს, საცა ცოლ-ქმარს სძინავს! მაყვალას თავგადასავალში, ნაფიცნო მსაჯულნო და მოსამართლენო, ფარდა ეხდება მთელი ისტორიის საშინელ უსამართლობას, კაცობრიობის საშინელ იარას.

რა არის ეს იარა? რაში მდგომარეობს ეს უსამართლობა? – ქალის უფლებათა უარყოფაში.

მთელი ისტორიული ცხოვრების გზაზე ქალი გაჰკვივის: მე იმგვარივე ადამიანი ვარ, როგორც მამაკაციო, მეც მეკუთვნის ცხოვრებაში ყველა ის უფლება, რაც მამაკაცსო და ჩვენ კი ეს ხმა ან არ გვესმის, და თუ გვესმის, მაინცადამაინც არ ვცდილობთ, რომ ქალის კანონიერმა გულისკვნესამ დაკმაყოფილება მოიპოვოს.

გელამ ფეხქვეშ გათელა მაყვალას ყველა ადამიანური უფლებანი და გამოაცხადა: ქალის ერთადერთი მოვალეობა მხოლოდ მორჩილებაა, მისი ერთადერთი უფლება მონობაა.

და როდესაც თემი გელას წინ აღუდგა, გელამ კანონს მიმართა, კანონით განამტკიცა მთელი თავისი მოქმედება მაყვალას მიმართ. ამიტომ მაყვალას საქმე მართო მაყვალასი კი არ არის, არამედ ყველა ქალებისა. თქვენს წინაშე დგას, ერთი მხრით, გელა და მისი კანონი, მეორე მხრით, მაყვალა და მისი ტანჯული გული. პირველნი გეუბნებიან: ქალი მამაკაცის სწორი არ არის და არც იქნება, ის მონაა მამაკაცისაო და მონადვე უნდა დარჩესო.

მეორე კი გეუბნებათ: ქალი იმგვარივე ადამიანია, როგორც მამაკაცი და არ არის არც ერთი უფლება, რაც მამაკაცს უნდა ეკუთვნოდეს და ქალს კი არაო.

პირველნი გვეუბნებიან: თავისუფალი სიყვარული შეუძლებელია, ჩვენ არ გვინდა, არ გვსურსო. მეორე კი გვეუბნება: სიყვარული მხოლოდ თავისუფალი შეიძლება, – ბორკილები მას არ დაედებისო.

თქვენ, ბ-ნო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, უნდა გადაწყვიტოთ ეს საკითხი, თქვენ უნდა აგვიხსნათ, საით არის ჭეშმარიტება: გელასა და მისი კანონებისაკენ, თუ მაყვალასაკენ.

თქვენ უნდა გვითხრათ: მართლა მონაა ქალი, თუ ის თავისუფალი ადამიანია: თქვენ უნდა გვითხრათ: ქალი უფლებრივად გათანასწორებული უნდა იყოს მამაკაცთან თუ არა? ბორკილებში უნდა იყოს ჩაჭედილი სიყვარული, თუ მას თავისუფალი გზა უნდა ჰქონდეს დათმობილი. და თუ საზოგადოების აზრი თქვენი გადაწყვეტილებით ერთხელ კიდევ გაახარხარებს გელასა და მის კანონს, «დედამიწა მაინც ბრუნავს», ბ-ნო მოსამართლენო და ნაფიცნო მსაჯულნო, და შორს აღარ არის ის დრო, როცა ჰაერს გაარღვევს შემდეგი ხმა: გაუმარჯოს თავისუფალ ქალს – ადამიანს და მის თავისუფალ სიყვარულსო».

1910 წ.

შთაბეჭდილებანი

ცხოვრებას და ისტორიას რომ ჩაუკვირდეთ, ერთ გარემოებას შევნიშნავთ.

საზოგადოება დიდის პატივისცემით ეპყრობა იმ პირებს, ვისაც რაიმე თვალსაჩინო ტექნიკური აღმოჩენა ეკუთვნის, ხოლო აღმერთებს, თაყვანსა სცემს იმ პირებს, ვისაც პოეზიის დარგში შესანიშნავი ნაწარმოები შეუქმნია. აღმოჩენა საკაცობრიოდ რჩება, ხოლო აღმომჩენელის სახელი ხშირად დავიწყებას ეძლევა.

გამოჩენილი პროექტის სახელი კი ყოველი ხალხის ყოველ შეგნებულ წევრს ახსოვს მარად.

უმეტესობას არ ახსოვს მათი სახელი, ვინც მოიგონა ორთქლის ქვაბი, გემი, მატარებელი, ტელეფონი და სხვ. ხოლო ჰომეროსის, დანტეს, შექსპირისა, გოეთესი, შილერისა და სხვათა სახელი მათაც კი ახსოვთ, ვისაც უმეტესი ნაწილი მათი ნაწერისა არც წაუკითხავს.

ეს მოვლენა თითქოს უმნიშვნელოა, მაგრამ მასში ღრმა აზრია ჩამარხული, ყველა დიდი ტექნიკური აღმოჩენა თავდაპირველად აუმჯობესებს ადამიანის ნივთიერ ცხოვრებას – კუჭს ემსახურება. საუკეთესო ნიმუში პოეზიისა კი აკეთილშობილებს ადამიანის ბუნებას – მის სულს ემსახურება.

რა არის აზრი არამცთუ ადამიანის ცხოვრებისა, მთელი მსოფლიოს არსებობისა?

სულის განვითარება – ადამიანის სულიერი ამაღლება.

სიცოცხლის მიზანი უმაღლესი შეგნების წარმოშობაა.’

თვალი გადაავლეთ დედამიწის ისტორიას: უაზრო, შეუგნებელ ნივთიერებაში ისახება გრძნობა; გრძნობა ვითარდება სხვადასხვა ცხოველის სახით და შეგნებულად იქცევა ადამიანში. ადამიანის შეგნების განვითარებას კი საზღვარი არა აქვს.

საიდან წარმოიშვა დასაბამითვე სამყარო, არ ვიცი და არც ერთმა თქვენგანმა არ იცის. ხოლო საით მიდის მსოფლიოს განვითარება – ეს ჩემთვის ცხადია – უმაღლესი შეგნების წარმოშობისაკენ.

უმეტესი დრო ადამიანს ეხარჯება ფიზიკური არსებობის დაცვაში; უმეტეს დროს ის ხორციელ ზრუნვას ანდომებს; მაგრამ ის სტიქიურად, მთელი თავისი არსებით მისწრაფვის სულიერი ამაღლებისკენ. ამიტომაც არ ივიწყებს და აღმერთებს იმ პირებს, რომლებიც მას სულიერად აღამაღლებენ. იმ პირებს კი, ვინც მის ნივთიერ ცხოვრებას აუმჯობესებს, პატივს სცემს, მაგრამ ხშირად ივიწყებს.

თქვენ ხომ ჰომეროსის სახელი არასოდეს არ დაგავიწყდებათ და განა იცით ვინმემ იმ ჰელინის სახელი, რომელმაც წყალში უქრობი ცეცხლი გამოიგონა?

სიცოცხლის მიზანი რომ სმა და ჭამა იყოს, განა ცხოვრება დამპალ პანტად არ ეღირებოდა?

სიტკბოება სიცოცხლისა, მისი მიზანი, მისი უმაღლესი მოწოდება სულიერ ამაღლებაშია.

ჩვენ მიჯაჭვული ვართ დედამიწაზე, მაგრამ მაინც ვარსკვლავებს მივჩერებივართ, ვარსკვლავებისკენ მივისწრაფვით და ვაღმერთებთ იმ პირებს, ვინც ამ მისწრაფებას აღვივებს და აცხოველებს ჩვენში.

ადამიანის სულს ავითარებს, აკეთილშობილებს მშვენიერება – ამ სიტყვის ყოველმხრივი მნიშვნელობით.

თვითონ მთელი სამყარო გამოხატულებაა მშვენიერებისა. სული ადამიანისა მშვენიერებიდან არის ნაშობი.

პოეზია ნაწილია მშვენიერებისა და ადამიანის სულისათვის ის იმდენადვე არის საჭირო, რამდენადაც სხეულისათვის ჰაერი.

არათუ კერძო ადამიანის ცხოვრებაში, მთელი ერის ცხოვრებაშიაც პოეზიას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. პოეზია აძლიერებს, ამაღლებს მთელი ერის სულს, მომავალი კი ძლიერი სულის მატარებელ ერს ეკუთვნის და არა ლაჩრებს, მონებს, სულით დაცემულებს.

რამდენჯერმე გულდასმით გადაიკითხეთ «ვეფხისტყაოსანი» და დარწმუნდებით, რომ პოეზია წყაროა უმაღლესი სულიერი ნეტარებისა. სულიერი ნეტარების ხშირ განცდას კი შედეგად სულის ამაღლება მოსდევს.

ერი, რომელიც მდიდარია პოეზიით, ძლიერია სულითაც, ის მკვდარიც კი ცოცხლობს.

ერი – ღარიბი პოეზიით, სულიერადაც სუსტია. ამგვარი ერი ცოცხლადვე მკვდარია.

ბერძენი და რომაელები მოკვდნენ, მაგრამ ისინი ცოცხლობენ. ძლიერმა პოეზიამ განავითარა მათი ძლიერი სული, რომელიც დღეს მთელს განათლებულ კაცობრიობას თავს დასტრიალებს...

მეცხრამეტე საუკუნემ ჩვენს არსებას საშინელი საფრთხე შეუქმნა, მაგრამ მანვე მოგვცა დიდებული პოეტები, რომლებმაც ჩვენი ერის სულიერი ამაღლება და გამაგრება მტკიცე ნიადაგზე დაამყარეს.

რა იქნებოდა ჩვენი ცხოვრება, რომ არ გვყავდეს ნ. ბარათაშვილი, ვახ. ორბელიანი, ი. ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ალ. ყაზბეგი!

დღეს კი ამ პირების წყალობით გაბედულად და თამამად შეგვიძლია ფეხი შევდგათ კულტურულ ერთა წრეში.

როდესაც გულს შავი ღრუბელი გადაეფარება და უიმედობა მოიცავს, გაიხსენეთ ეს პირობა და დარწმუნდებით: ის ერი, რომელსაც ეროვნული მაჯისცემის ვერაგულად, ავზაკურად შეწყვეტის დროს, ასეთი შვილების წარმოშობა შეუძლია, არ მოკვდება.

დიდებულ მნათობს ჩვენი მეცხრამეტე საუკუნის პოეზიისას ილ. ჭავჭავაძე წარმოადგენს.

ჭეშმარიტი სიდიადე ნამდვილი პოეტისა სიკვდილის შემდეგ აშკარავდება, როცა ის დაშორებულია.

არ შეგინიშნავთ განა? სიცოცხლეში რომელიმე პოეტი ბრწყინავს, დიდებული სახელი თან ახლავს მას, მოკვდება, განშორდება საზოგადოებას და ოდნავლა ბჟუტავს. სანამ ცოცხალი იყო, ბევრად მეტი ჩანდა, ვიდრე მის ნამდვილ ღისებას შეეფერებოდა.

სულ სხვაა ილია.

ის სიცოცხლეშიაც დიდი იყო, სიკვდილის შემდეგ უდიდესი გახდა.

ის ცოცხალი დიდებული იყო.

სიკვდილის შემდეგ მისმა შუქმა ყოველივე დაჩრდილა. ასეთია ძალა დიდი ხელოვანისა.

ილია ჭავჭავაძე ნამდვილი ეროვნული პოეტია. ის არათუ «ყველგან, ყოველთვის, ფხიზლად თუ ძილში» თავის ბედკრულ საქართველოს დასტრიალებს. მისი ლუარსაბი, დარეჯანი, ოთარაანთ ქვრივი, გიორგი, ჭრიაშვილი ტიპიური ქართველები არიან.

ამავე დროს ილია საკაცობრიო პოეტია, რადგანაც ის შეეხო ისეთ კითხვებს, ისეთ სამოქალაქო იდეალს, რომლებიც საერთოა მთელი კაცობრიობისათვის.

ვისი იდეალია სრული თანასწორობა და შრომის სუფევა, რასაც ქადაგებს პოეტი?

ყველასი, მთელი კაცობრიობისა.

ილია ჭავჭავაძე მარტო პოეტი კი არ არის, ის პოეტი-ფილოსოფია. მასავით არავის არ ეხერხება ცხოვრებისა და ადამიანის გულის სიღრმეში ჩახედვა,

დანახულისა და ნაგრძნობის ფილოსოფიური განჭვრეტა. ის დიდებული მცოდნეა ცხოვრებისა და ადამიანის სულისა.

ზოგ-ზოგან ლექსთწყობა ილიასი არც კი მოგეწონებათ, მაგრამ ყოველი მისი სიტყვა ჩაქუჩივით გვხვდება და გულის სიღრმემდე ატანს.

რატომ?

იმიტომ, რომ პოეტი სიტყვის ჭეშმარიტი მოქანდაკეა. მისი ყოველი სიტყვა თითქოს სალი კლდიდან არის გამოკვეთილი.

განა ჩვენი ცხოვრება დრამა არ არის? მაგრამ ქართველებს დრამის წერა არ გვცხერხება. კომედიები, ვოდევილები, ფარსები კი ჩვენი საქმეა.

ეს ადვილი ასახსნელია. დრამაში დიდი ზომიერებაა საჭირო, კომედიებში, ვოდევილებში და ფარსებში გადაჭარბებაც უადგილო არ არის. ქართველი ადამიანი კი ბუნებით ზომიერებას მოკლებულია, მას ყველგან და ყველაფერში გადაჭარბება უყვარს.

ტიპიური ქართველი მწერალი ყაზბეგია. გადაჭარბება მას იმდენად უყვარს, რომ მისგან აწერილი სურათი ბუნებისა სინამდვილეზე ბევრად უფრო მშვენიერია.

ილ. ჭავჭავაძე ამ მხრივ შეუდარებელია, სიღრმე და ზომიერება ჭეშმარიტი ხელოვანისა აქვს.

აიღეთ მისი «განდეგილი» და «ოთარაანთ ქვრივი». აბა ამოშალეთ, ან გადასვით რომელიმე სიტყვა, ან სინონიმით შეცვალეთ, შეუძლებელია.

‘ოთარაანთ ქვრივი’ დიდებული ნიმუშია სახელოვნო ზომიერებისა და სიღრმისა.

ჭეშმარიტებაა, დიდებული პირები ისტორიას არა ქმნიან, მაგრამ ისტორიაც არ მიედინება დიდებული პირების დაუხმარებლად. ვარსკვლავი გზას არ ანათებს, მაგრამ ბნელს ღამეში კი გზას გააკვლევინებს ადამიანს, და გზადაბნეული მგზავრისათვის ხომ ერთი ვარსკვლავიც ხსნა არის.

განა მთელი ერი გზადაბნეული არ არის?

გარემო საშინელ სიბნელეს მოუცავს, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის გაბურულ ცაზე ილია ანათებს.

საით გვინათებს ის გზას?

ბრწყინვალე მომავლისაკენ.

ჩვენ ყველანი პატარა ადამიანები ვართ, სულით უძლურნი, უიმედონი, პატარა რამ გვახარებს, პატარა რამ სასოწარკვეთილებაში ჩავგვადებს.

ილია კი სულით ძლიერი იყო, მტკიცე, ვით სალი კლდე.

როგორც შვილს აწმყოისას თვალზე ცრემლი მოსდიოდა. როგორც წინასწარმეტყველი მომავლისა, ამბობდა:

ჩემო ტურფა ქვეყანავ,

რაზედ მოგიწყენია?

აწმყო თუ არა გწყალობს,

მომავალი შენია!

ილიას, აკაკის და შოთას ნაწარმოებნი ყოველი ქართველის ოჯახში უნდა იყოს და მათზე უნდა იზრდებოდეს ახალი თაობა. სამწუხაროდ, დღევანდლამდე, ხეირიანი გამოცემაც კი არ მოგვეპოვებოდა ილიასი. დღეიდან კი ქართულ მწიგნობრობას ერთი საუცხოო გამოცემა შეემატება – ილიას თხზულებათა

პირველი ტომი. თამამად შემიძლია ვთქვა, რომ რუსეთშიაც არ იქნება უკეთესი გამოცემა.

ვის უნდა ვუმაღლოდეთ?

ექიმ მიხ. გედევანიშვილს.

სად ექიმი, სად გამომცემლობა, არა მკითხველო?!

წარმოიდგინეთ, მეც ასე ვფიქრობდი.

როდესაც გავიგე, ექიმი მიხეილ გედევანიშვილი ილიას თხზულებათა გამოცემას აპირებსო. არ მწამდა, თუ ეს განზრახვა რიგიანად დაბოლავდებოდა:

სად ექიმი, სად ილიას თხზულებათა საუცხოო გამოცემა-მეთქი, ვფიქრობდი.

სინამდვილემ ყოვლისფერს გადააჭარბა და ჩემი ეჭვი სრულიად გააქარწყლა, გაჰფანტა.

მართალია, ჯერ წიგნი გამოცემული არ არის და ამ ცოტა ხანში შეუდგებიან უკვე გამოცემას, მაგრამ, რაც დამზადებულია: ქალაქი, შრიფტი, და განსაკუთრებით, სურათები, საკმარისია იმის აღსანიშნავად, თუ რა მშვენიერი წიგნი გამოვა.

ექიმმა მიხ. გედევანიშვილმა სწორედ სასწაული მოახდინა.

მან დაამტკიცა, რომ შრომასა და სიყვარულს ყოველისფერი შეუძლიან.

პოეტის სული იმის ნაწერებშია. ილიას სულიც იმის პოეზიაშია ჩაქსოვილი.

და როდესაც ქართველი საზოგადოება მიიღებს ილიას თხზულებათა პირველი ტომის საუცხოო გამოცემას, ეს დღე იქნება ჩვენი მწერლობისა და მწიგნობრობის ნამდვილი დღესასწაული.

1913 წ.

მიხეილ ჯავახიშვილი - ადამაშვილი

ქართული ანდაზა არის: წყალნი წავლენ და წამოვლენ, ქვიშანი დარჩებიანო.

ეს ანდაზა შეიძლება უცვლელად შევუფარდოთ ხელოვნებას.

სხვა და სხვა ეპოქას სხვა და სხვა ესთეტიური გემოვნება შეაქვს ხელოვნებაში და აქედან ჩნდება მიმართულება, მოდა, რომანტიზმი, რეალიზმი, სიმბოლიზმი, ფუტურიზმი და სხვა.

ყოველივე ეს წარმავალია და ჰქრება. უკვდავია მხოლოდ ჭეშმარიტი ხელოვნება, რომელიც სამუდამოდ რჩება, ვითარცა ქვიშა წარმავალი წყლისა.

ჭეშმარიტი ხელოვნება არის მხოლოდ იქ, სადაც შეერთებულია ფანტაზია, თავისებური სტილი, მანერა წერისა, სიმკვეთრე გამოსახვისა, სიცხოველე ამა თუ იმ პრობლემის გაშუქებაში და სხვა.

ყოველივე ეს ერთად აღებული წარმოადგენს იმას, რასაც ჩვენ მხატვრულ ნიჭს ვუწოდებთ.

მ. ჯავახიშვილ-ადამაშვილის პირველი ტომი დადალულია შემოქმედის უტყუარი ნიჭით.

ბელეტრისტი გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე ოცი წლის წინათ. დაწვა ერთ დამეს უბრალო ადამიანად და ადგა მეორე დღეს უკვე სახელმწიფო მწერლად: მისი შემოქმედების პირველმა ყვაველებმა საერთო ყურადღება დაიმსახურეს. მაგრამ მ. ადამაშვილი მეტეორივით მოველინა ჩვენი ხელოვნების ცას; ელვით გაისრიალა და მიიმალა.

მთელი თხუთმეტი წლის განმავლობაში ბელეტრისტი სდუმდა და დღეს ისევ ამეტყველდა, ისევ გააშუქა ჩვენი ხელოვნების ცა «კვაჭი კვაჭანტირაძით» და სხვ.

კვაჭი კვაჭანტირაძე ჰღირს იმად, რომ ბელეტრისტის ხანგრძლივი დუმილი გაამართლოს და გამოისყიდოს.

ეს ტიპი საკმაო მომწიფებული იყო ჩვენს ცხოვრებაში და ეძებდა თავის მხატვარს, სანამდის არ ნახა მ. ადამაშვილში.

პირველი ტომის მოთხრობები ყველა წარსულს ეკუთვნის, გარდა «ტყის კაცისა», და როდესაც შეადარებთ ერთმანეთს, უსათუოდ ნახავთ დიდ განსხვავებას: სტილი დაიხვეწა, მანერა წერისა უფრო გამოიკვეთა, ასახვა უფრო გაცხოველდა და გასპეტაკდა, შეიჭრა შიგ ბუნება და სხვა; სიუჟეტებში კი არის განუწყვეტელი ჯაჭვი, მსგავსება: ღრმად ჩახედვა საბრალო და უბედური ადამიანის გულში.

სიუჟეტების არჩევაში მ. ადამაშვილი თავისებურად ორიგინალურია: ის აქცევს განსაკუთრებულ ყურადღებას ცხოვრების იმ მხარეს, რაც ჩვენს მწერლობაში გაუმუქებელი იყო.

მ. ადამაშვილის ორიგინალობას ჯერ სათაური ამჟღავნებს: «ჩანჩურა», «უპატრონო», «კურკას ქორწილი», «ტყის კაცი».

ვინ არის ჩანჩურა?

საიდან არის მოსული?

არავინ იცის, მას არც სახელი აქვს, არც გვარი. ან კი რა საჭიროა, ვის რათ უნდა? ვის აინტერესებს საცოდავი, ბეჩავი, საბრალო, უბედური ადამიანი – არშინნახევარი სიგრძით და ფუთ-ნახევარი წონით!

ადამიანია ის თუ პირუტყვი? ძნელი გამოსარკვევია, რადგანაც თავისი მდგომარეობით და იმ ხალხის თვალშიაც, ვინც მას გარს ახვევია, ის უფრო პირუტყვია.

მთელი მისი მე, მისი ავლადიდება, მისი გარეგნობა გამოიხატება ერთ სიტყვაში – ჩანჩურა.

უკეთესი, უფრო მკვეთრი, უფრო მოსწრებული, მოსხლეტილი დახასიათება პიროვნებისა შეუძლებელია. ერთი სიტყვა – ჩანჩურა, და თქვენ უკვე იცით, ვისთან გაქვთ საქმე.

მოთხრობის სიუჟეტი მარტივია, უბრალო, მაგრამ ამ სიმარტივეში არის სიღრმე, უბრალოებაში – დიდი აზრი.

დამოკიდებულება ბრბოსი ჩანჩურასადმი იშვიათის მიღწევით აქვს ავტორს ასახული და იმისი ძლიერება მოსჩანს უსახო ბრბოს ფსიქოლოგიის საუცხოო და იშვიათ გაშუქებაში.

ბრბოს სწყურია სანახაობა და სანახაობით დამთვრალი ის შეუბრალებელია, სასტიკი, ულმობელი, მკაცრი, გულცივი, გულქვა.

და როდესაც გაათავებთ მოთხრობის წაკითხვას, ერთგვარი სირცხვილი შეგიპყრობთ, სირცხვილი იმის გამო, რომ ამ ბრბოსთან ერთად ატარებთ თქვენც ადამიანის სახელს.

ამავე დროს გაიმსჭვალეხით ჩანჩურასადმი სიბრალოებით და თანაგრძნობით, რადგანაც ჰხედავთ, რომ ამ უსახო პიროვნებაში მაინც ადამიანის ნასახია დამალული.

თქვენში თანდათან იზრდება ზიზღი ისეთი ცხოვრებისადმი, სადაც ერთის მხრით უსახო ჩანჩურა იტანჯება, მეორეს მხრით ბრბო ერთობა იმისი ტანჯვით, დაგებადებით წყურვილი ახალი, გაწმენდილი და ამაღლებული ცხოვრებისა.

‘უპატრონო» ჩანჩურას მიემსგავსება. აქაც საბრალო, უმნიშვნელო, უბედური ადამიანია, რომელიც გასართობი ნივთია მეორისათვის, და როდესაც მეორე იჯერებს გულს და მოიხალისებს, უპატრონოს ისე გადააგდებს, თითქოს უბრალო ნივთი იყოს და არა ადამიანი.

უპატრონოს სულისკვეთება გასაოცარის სიცხადით არის გადაშლილი და ბევრი ადგილი ჟრუანტელის მომგვრელია თავისი სიძლიერით.

უპატრონოც, პავლეც ბეჩავი, საბრალო ადამიანები არიან, ისინი ჩანჩურას ენათესავენ, თუმცა უკანასკნელზე ბევრად მაღლა დგანან.

ჩვენ ვიხედებით მათს გულში, ვეცნობით მათს უბრალო, უფერულ, მარტივ ცხოვრებას, ვიმსჭვალებით მათდამი თანაგრძნობით და ამავე დროს განვიცდით ერთგვარ სირცხვილს, რომ მათი ბატონი ჩვენთან ერთად ადამიანის სახელს ატარებს.

კვლავ თანდათან გვებადება ზიზღი იმ ცხოვრებისადმი, სადაც ერთის მხრით უპატრონონი არიან, მეორეს მხრით – ბატონები, და იზრდება მისწრაფება ამაღლებული და განწმენდილი ცხოვრებისაკენ, სადაც უპატრონოც, პავლეც ბედნიერები იქნებიან.

‘თავდავიწყება» წარმოადგენს საუცხოო სურათს ჭეშმარიტი სიყვარულისას.

სურათი მარტივია, უბრალო, მაგრამ მეტად ლამაზი და მოხდენილი თავისი ბუნებრივობით. წმინდა, გატაცებული, ამოხეთქილი სიყვარული დაეჯახება ცხოვრების სინამდვილეს თავისი უხეში წყობილებით, ყალბი შეხედულებით.

სიყვარული მარცხდება და უხეში სინამდვილე იმარჯვებს: სიყვარულს ურემზე დასვამს და გადააგდებს, როგორც ნაგავს.

‘ეკა სამუდამოდ დამეკარგა. არც მიძებნია, ცოლ-შვილი მყავს, მაგრამ... ვინ იცის ვინ იყო ჩემი ნამდვილი საბედო?

«ვინ იცის? ვინ მეტყვის? ვინ გამოიცნობს?»

აი, უკანასკნელი მწარე სიტყვები შეყვარებულისა.

ჩვენ ვიცნობთ, ვიცნობთ ამ ცხოვრებას.

ეს ის ცხოვრებაა, სადაც ბრბო გულგრილად ფეხქვეშ სთელავს ჩანჩურას, ბატონი უპატრონოში უბრალო სათამაშო ნივთსა ჰხედავს, და სიყვარულს ურმით ისტუმრებენ. თქვენი გული ისევ ივსება ზიზღით ასეთი სინამდვილისადმი და მიისწრაფით განწმენდილი, ამაღლებული სინამდვილისაკენ.

«ვინ არის ‘მეჩქეძე გაბო»?

ჩანჩურას, პავლეს ახლობელი, – პატარა, უმნიშვნელო, ბეჩავი ადამიანი, რომლის მთელი მოთხოვნილება, მთელი ადამიანური ცხოვრება საროსკიპოში დროს გატარებით ამოიწურება.

და როდესაც საროსკიპოს კარი მისთვის დაიხურება, რადგანაც მან მთელი საცხოვრებელი საროსკიპოში შეჭამა და მათხოვრის მდგომარეობამდე მივიდა, ის მაინც ბინდიდან შუალამემდე საროსკიპოსთან არის ატუზული და ფანჯრებიდან ზალაში იცქირება. «ზალაში შესვლას ნატრობს, მაგრამ შესვლას ვერ ჰხედავს, რადგან შესაფერი ტანისამოსი არა აქვს».

შეხედეთ ამ უბედურ, უმნიშვნელო ადამიანს, – რა განსხვავება არის იმასა და ჩანჩურას შორის? არავითარი.

ჩანჩურა თითქმის პირუტყვად დაბადებულა და ცხოვრობს, როგორც პირუტყვი. მეჩქეძე გაბო კი თავისი ცხოვრებით პირუტყვულ მდგომარეობამდე მისულა და ბედნიერია, სხვაგვარი ცხოვრება მას ვერ წარმოუდგენია.

მაგრამ როდესაც ჩაიხედავთ ამ დაცემული პიროვნების გულის სიღრმეში, დარწმუნდებით, რომ ისიც ადამიანია.

თქვენში ისევ იზრდება ზიზღი იმ ცხოვრებისადმი, სადაც მეჩქემე გაბო, მისი ძმობილი ჭიყვია პირუტყვებს დამსგავსებიან და გწყურიათ განწმენდილი, ამაღლებული, ადამიანური ცხოვრება.

‘კურკას ქორწილი!’ თვალის მომჭრელი ფერადებია, ალაგ – სასაცილო, ალაგ – ცრემლების მომგვრელი.

იშვითი სილამაზის თვალია, ნიჭიერი ხელოვანის მიერ ცხოვრების ბნელი კუნჭულებიდან ამოკვეთილი.

რამდენი სინამდვილე, რამდენი სიმართლე, რამდენი უბრალოება და მხატვრული ზომიერება!

უშნო, მახინჯი, ფეხგაჩაჩხული კურკა, რომელსაც ყველა დასცინის, აჯავრებს და ქუჩის მასხარადა ჰხდის; საცოდავი, ბეჩავი ადამიანი, რომლის მთელი აზროვნება და მისწრაფება თხილის ნაჭუჭში დაეტევა.

ეს კურკა ხომ ჩანჩურას ახლობელია, მისი სისხლი და ხორცია!

ჩანჩურას ყველა დასცინის, თავში ურტყამს, მაგრამ ის ყველას უთმენს, ყოველივეს იტანს და ჩუმად ურიგდება თავის ხვედრს, თითქოს ყოველივე ეს ისეც უნდა იყოს.

აიღეთ უპატრონო, – ჩუმად იტანს ის ყოველგვარ დამცირებას და უსიტყვოდ ემორჩილება თავის მწარე ხვედრს.

ბატონი აუპატიურებს მას, უპატრონო ნებდება ჩუმად და ბედს არ ეწინააღმდეგება; ათხოვებენ, ჩუმად მიჰყვება; მონაა, მორჩილი თავისი ხვედრის, თითქოს აუცილებელი იყოს ყოველივე ის, რაც მას უნდა გადაჰხდეს.

იგივეა კურკაც, პატარა კაცუნაა, ბეჩავი, უენო, ყოვლად გლახა, საცოდავი, ადამიანებში გამოსხლეტილი, მაგრამ მის გულში ბოროტება არ არის და ამით ის ბევრ ადამიანზე მაღლა სდგას.

როგორც ჩანჩურა, კურკაც ბრბოს გასართობი საგანია და ლაჩრის თვინიერებით იტანს ყოველივეს.

მაგრამ აბა შეხედეთ ამ დიდთავა და მახინჯ კურკას, როდესაც ის ახალ ტანისამოსში არის გამოწყობილი და ცოლის შერთვას განიზრახავს: როგორ მედიდურად სდგას ტროტუარზე და ამაყად მისჩერებია გამვლელ-გამომვლელს!

– ვა, ერთი ამას დახე, და! – უკვირს ყველას.

ხოლო ‘კურკა გუნებაში ილიმებოდა, მაგრამ ამ სიამოვნებას არავის აჩვენებდა და ისე გულგრილად ეჭირა თავი, თითქო ასეთი ძვირფასი და ახალი ტანისამოსი იმისათვის პირველი არ ყოფილიყო».

აი, შეხვდება კურკა მაშოს. ერთი შეხედეთ, როგორ გამოიცვლება, როგორ თავაზიანია ეს ბეჩავი, ყოვლად განუვითარებელი ადამიანი, რომელიც თვითონ შვიდი მანეთის გულისათვის თვრამეტი საათი დღეში ჯღანებს აკერებს.

მაშო აწვდის დასაკერებლად ჩუსტს და ეკითხება, რა ეღირებაო.

– თქვენთვის არაფერი არ ეღირება... ისე დავაკერებ... – თავაზიანად უპასუხებს კურკა.

საუცხოოა ის ადგილი, სადაც შეყვარებული კურკა არა თუ თვითონ გამოიცვლება, მთელი ბუნებაც იცვლება მის თვალში: მზე უფრო ანათებს, ჰაერი უფრო გასუფთავდა, მტკვარი უფრო ადუღუნდა, ყველაფერი გამხიარულდა, არემარეც განაზდა, გაფაქიზდა.

ეს ბეჩავი ადამიანი სულ სხვა თვალთ უყურებს ქვეყანას, ცხოვრებას: მღერის, სიამოვნების ცრემლებსა ჰღვრის და ლაპარაკს უმატებს.

ყოველივე ეს მეტად ბუნებრივად და ლამაზად არის შემოხაზული ავტორის კალმით.

როდესაც პირველად გაეცნობით კურკას, გეგონებათ, რომ მას არა აქვს არავითარი შეგნება და რაიმე განცდა. ღრმა და ძლიერი მისთვის მიუწვდომელია.

მაგრამ გულის სიღრმეში ის თურმე იტანჯება.

რა არის ამ ტანჯვის მიზეზი?

შეგნება უპატრონობისა, ობლობისა.

– «მე უპატრონო კაცი ვარ. დღემდის ობოლი ვიყავი... ვინც არა მგონია, მე მიბრძვებდა... ვინც არა მგონია, მე მცემდა, მაწვალებდა, მტანჯავდა».

აი ნეტარების ჟამს გულის სიღრმიდან ამოხეთქილი წრფელი სიტყვები.

მაგრამ ახლა კურკა ბედნიერია.

რატომ?

იმიტომ რომ ის მარტო აღარ არის, ობოლი აღარ არის.

– «ძმებოჯან! ჩემო ძმებო... ჩემო ამხანაგებო! დღეის იქით მე უპატრონო აღარ ვარ... მე... მეც პატრონი გამიჩნდა, ჩემი მაშო აზიდას აღარავის მოაცემინებს!» – გრძნობით წარმოსთქვამს კურკა და თავისი ბედნიერებით უნდა სხვებიც შესძრას, აატოკოს, ააღელვოს.

მისი გული სავსეა ნეტარებით და ყველასადმი სიყვარულით.

კურკას წინაშე აღიმართება საშინელი სინამდვილე: ის რწმუნდება, რომ მაშო ნამდვილად მისი კი არ არის, არამედ სხვისია, მაგრამ კურკა იმდენად უბედურია თავის ობლობასა და უპატრონობაში, რომ ყველაფერს ურიგდება, ყველაფერს იტანს, ოღონდ მაშო მასთან იყოს, ხანდახან მაინც იმის ოთახში სუნთქავდეს.

საუცხოოა სცენა, მაშო მიდის, კურკა კი ორივე ხელებით ფეხებზე შემოეხვევა და არ უშვებს.

ერთი მიბრძანეთ, რათ უნდა კურკას ქალი, რომელიც ეუბნება, არ მიყვარხარ, შენთან ცხოვრება არ შემიძლიაო?

წასვლა უნდა?

გზა მშვიდობისა!

მაგრამ კურკას არ უნდა, არ შეუძლია ძველებურად, უპატრონოდ გრძნობდეს თავს. ეს ობლობა, უპატრონობა მისთვის უკვე საშინელებაა და გამწარებული, დაჩოქილი ეხვევა მაშოს ფეხებზე და ცდილობს არ გაუშვას, ეხვეწება, შესთხოვს, ემუდარება:

– «სად მიხვალ, მაშოჯან... შენი ჭირიმე, მაშო-ჯა-აან... ნუ მანებებ თავსა-ა-ა»...

თქვენს არსებაში მარტო სიბრალული კი არ იღვიძებს ამ უბედური ადამიანისადმი, არამედ ერთგვარი თანაგრძნობა და პატივის ცემა.

და თქვენ ისევ გეზიზღებათ, შეგბუღდებათ ის ცხოვრება, სადაც ერთის მხრით კურკაა, მეორე მხრით – დარჩო და მაშო, და გული მიისწრაფის უკეთესი, ამაღლებული და განწმენდილი ცხოვრებისაკენ.

პირველ მოთხრობაში მკითხველის ყურადღებას იპყრობს სხვათა შორის ბრბოს ფსიქოლოგიის სწორი დახასიათება.

ბრბოს ფსიქოლოგია რთულია და მრავალი ხვეული აქვს.

ამ ფსიქოლოგიის ერთი მხარე ჩვენ ვიხილეთ «ჩანჩურაში».

აქ აღებულია ბრბო მაშინ, როდესაც ის ერთობა, მხიარულობს, დროს ატარებს, ერთის სიტყვით – კარგ გუნებაზეა.

‘ხალხის სამართალსა» და «ემმაკის ქვაში» იგივე ფსიქოლოგია არის ბრბოსი.

განსაკუთრებით მკაფიოდ და ძლიერი სიციხადით არის გაშუქებული ბრბოს ფსიქოლოგია ‘ემმაკის ქვაში», როდესაც ბრბო გაცეცხლებულია და ამის გამო სასტიკი, უღმობელი.

თუ რამდენად გადამდებია ბრბოს განწყობილება, ეს საუცხოოდ არის გაშუქებული ამ მოთხრობაში.

ადამიანი განკერძოებულად, თავისთავად, და იგივე ადამიანი ბრბოში სხვადასხვა არის, – სხვადასხვა ამიტომ მისი განწყობილება და მოქმედებაც.

ეს არის მთავარი დებულება.

ახალგაზრდა სოფიო სოფლის თვალია. ის ექიმიც არის, მოსამართლეც, ჭირისუფალიც, დამრიგებელიც, მანუგეშებელიც.

‘ – «წავალ ჩვენ ანგელოზთან, ისევ ის თუ მიშველის, თორემ სხვა არავინ».

‘ – «ჩვენი ანგელოზი ცოცხალი იყოს, თორემ სხვა არაფერი გვიშავს-რა».

‘ – «ღმერთმა დიდხანს გვიცოცხლოს ჩვენი ანგელოზი, ის რომ არ ყოფილიყო, ვინ იცის, რა დღე დაგვადგებოდა».

აი სოფლის აზრი სოფიოს ხასიათსა, მოქმედებასა და ყოფაქცევაზე.

კაცის მკვლელები დაიჭირეს სოფელში.

ხალხი ასამართლებს მათ. ხალხი თუ სასტიკია, შეუბრალებელი, ზოგჯერ ის მეტად ღმობიერია და გულკეთილი.

და თანდათანობით შეცვლა ღმობიერებისა სისასტიკით ავტორს ბუნებრივად აქვს აღბეჭდილი, ხოლო სურათი ხალხის გულში შურისძიების გრძნობის მოზღვაებისა და აფეთქებისა იშვიათი ძლიერებით არის აწერილი.

ხალხი გადაუწყვეტს ჩაქვავებას ერთ დამნაშავეს, და აი აქ ვხედავთ საუცხოო მაგალითს, თუ როგორ იმორჩილებს ბრბოს ფსიქოლოგია კერძო პიროვნებას და როგორ ითქვიფება ხალხის აღმფოთებულ გრძნობათა ტალღებში კერძო ნება, ადამიანური გრძნობა, პიროვნება და გონება.

სოფიო – ეს სოფლის ანგელოზი – მოიჩქარის იმისათვის, რომ ჩასაქვავებელი როგორმე იხსნას. და ხალხის აღმფოთება, გაბრაზება და გამხეცება იმენად გადაედება მას, რომ ქვას დაავლებს ხელს და თვითონაც მონაწილეობას იღებს ავაზაკის ჩაქოლვაში.

უკანასკნელი მოთხრობა «ტყის კაცი» თავისი სიუჟეტით განირჩევა დანარჩენი მოთხრობებისაგან. აქ მოთხრობილია ერთი ოჯახის თავგადასავალი და ავტორი იძლევა მეტად ლამაზ სურათს ტყისას სხვადასხვა დროს: ტყე ზაფხულში, შემოდგომაზე, ზამთარში და გაზაფხულზე. თქვენ ჰხედავთ ტყის ფერებს, გესმით ტყის მუსიკა, ჰყნოსავთ ტყის სურნელებას და ტკბებით საერთოდ ტყის დიადი ბუნებით.

ავტორის დამახასიათებელი თვისებაა ბუნებრივობა და მხატვრული თავდაჭერილობა, ზომიერება.

გადაჭარბებული, გადამეტებული, გადახრილი – რაიმე მოსაზრებით ან მიზნით – ავტორს არა აქვს არც ერთი სიტყვა.

ის მძლავრია პატარა, უბრალო, უმნიშვნელო და საშუალო პირთა ფსიქოლოგიური ანალიზისა და ბრბოს დახასიათებაში.

სინამდვილე და მიუდგომლობა, – აი, ხასიათი მისი წერისა.

თავისი სიდინჯით, მიუკერძოებლობით და სრული ობიექტივობით ავტორი ეკუთვნის ფლობერის სკოლას.

თქვენს წინაშე არის ცხოვრების სურათები, სინამდვილე, სიმართლე, ხოლო ვერც ერთ სიტყვაში, ვერც ერთ სტრიქონში თვითონ ავტორს ვერ დაინახავთ.

ასეთი სიმშვიდე და სიდინჯე მეტ შნოს აძლევს მის ნაწარმოებს.

ავტორის თვისებაა მოკლედ თქმა და ამავე დროს სრულად ამოწურვა სიუჟეტისა.

მის კალამს უხდება იუმორი, რაც მეტ სიხალისეს და მიმზიდველობას აძლევს ყოველ მოთხრობას.

ავტორი განზე დგას და ისეთივე მიუდგომელი მაცურებელია, როგორც თვით მკითხველი, _ არც ერთი ყალბი სიტყვა.

ამავე დროს დიდ სამხატვრო ღირსებაში ჩაქსოვილია დიდი ზნეობრივი მნიშვნელობა მ. ადამაშვილის შემოქმედებისა.

1924 წ.